

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

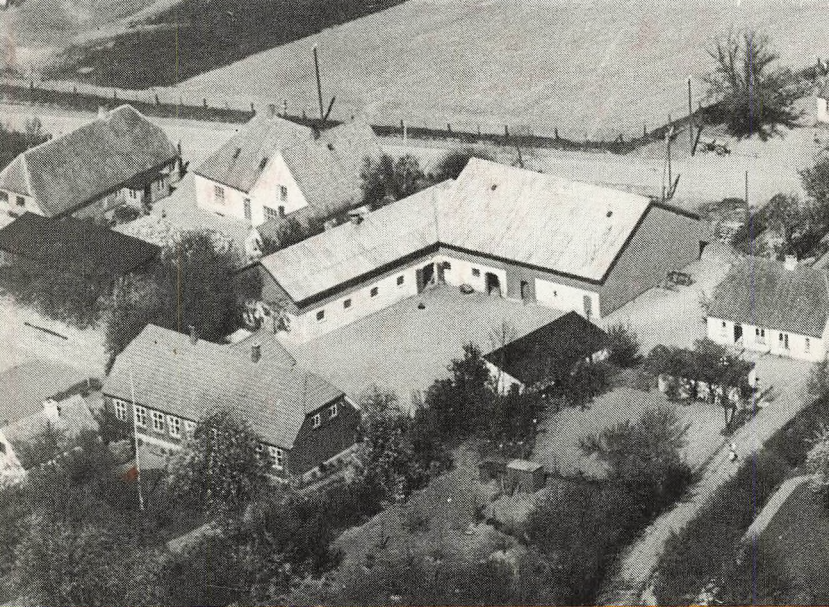
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Edith Bergholt Andersen

Kroen i Halk
og kredsen omkring den
1900-1960

**Kroen i Halk
og kredsen omkring den
1900-1960**

Edith Bergholt Andersen

Kroen i Halk
og kredsen omkring den
1900-1960

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

Åbenrå 1978

**Udgivet med støtte af
Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat
og
Haderslev Byråd**

ISBN 877 406 01 47

Th. Laursens Bogtrykkeri A-S, Tønder

Der må kunne skrives en masse om Halk på Haderslev Næs' yderste pynt. Der må kunne forskes om begyndelsen til denne egn, denne landsby, dette samfund. Men, da jeg ikke har materiale eller viden nok til en sådan forskning, vil jeg overlade dette til andre.

For at være autentisk må denne redegørelse være personlig. Jeg har kun skrevet om det, jeg oplevede som barn, sådan som jeg følte og opfattede det. Jeg ved godt, at der findes mange andre ting, der burde med i en bog om Halk; der findes således mange flere personer fra den tid, som var værd at nævne, men jeg er nødt til at begrænse skildringen til kun at omfatte tiden på kroen i min mors, mine bedsteforældres og min egen tid, idet disse episoder med garanti virkelig har fundet sted.

I det tidlige forår i året 1900 drog min bedstefar, Johannes Bergholt, sammen med sin far, Iver Bergholt, afsted i hestekøretøj. Min bedstefar stod for at skulle giftes, og som skik og brug var, fik han ved denne lejlighed en sum for at kunne købe en gård eller landejendom. Oldefar ejede en gård i Gabøl. Jorden her var ikke så givtig som østpå, og da man havde hørt, der skulle være en ejendom til salg i Halk på Haderslev Næs, begav man sig afsted for ved selvsyn at få konstateret, om der var noget om snakken. Bedstefar var dengang 26 år.

De drog altså østpå. Op ad dagen nåede de til landsbyens kro. Her tog de ind for at få et måltid mad og for at forhøre sig hos kromanden, som formodedes at måtte vide besked med alt, hvad der foregik i landsbyen.

Kromanden, Jep Nielsen, mente imidlertid ikke, at der var nogen ejendom til salg i byen. Han sad lidt og grun-dede, så kom han pludselig med et overraskende forslag: På grund af alder ville han til at lægge op som kromand og høker, og han foreslog far og søn at købe kroen. Dette kom selvfølgelig bag på dem. De snakkede frem og til-bage. Kromanden viste dem alt udvendigt og indvendigt. De kom også op på loftet. Bedstefar gik her hen til en af de små ruder og kiggede ud. Dér fik han øje på det solglitrende Lillebælt. Dette gjorde udslaget. Han kom fra en egn, hvor der var langt til havet og ikke nær så frodigt. Han traf omgående sin beslutning, vendte sig til faderen og Jep Nielsen og sagde: Her bliver jeg, vi køber kroen!

Oldefar var en besindig bondemand. Han blev noget betænkelig. Måske har han et øjeblik tænkt på dengang, bedstefar gik til konfirmandforberedelse, og hvor prov-sten fra Nustrup i enrum havde sagt til ham, at Johannes ubetinget måtte læse til præst med de evner, han havde! Og nu ville sønnen være kromand. Det var unægtelig en forskel. Han foreslog derfor, at de skulle tænke over det, men bedstefar var en stædig rad og fraveg ikke en én gang taget beslutning; han fik sin vilje, og handelen blev en kendsgerning.

Min bedstemor, Mette Marie Olmütz, var født i Lerte ved Sommersted. Hun havde glædet sig til at blive land-mandskone. Hun var en dygtig pige og veludrustet til at stå for husholdningen på en gård. Jeg tror nok, hun er blevet skuffet over at skulle være krokone, men hun holdt det for sig selv; dengang var det manden, der havde det afgørende ord. Kort efter brylluppet drog de så afsted fra fødegården – de kørte den temmelig lange vej fra vester-amtet til østeramtet i en arbejdsfjedervogn med deres personlige ejendele og bedstemors udstyr – andet var ikke nødvendigt. Kroen var købt med fuldt inventar.

Til kroen hørte et lille aftægtshus. Her boede staldkarlen Carl med sin kone Ann'. Hun var søster til Jep Nielsen. De blev boende og fulgte således med kroen ved overtagelsen. Ann' blev senere mors gudmor. Hun var en bramfri personlighed, og hun talte højt – meget højt. Når hun og bedstemor var på indkøb i Haderslev, sænkede hun ikke stemmen, tværtimod, da råbte hun endnu højere. Hun kom med kommentarer om alt og alle, de traf på, og navnlig var hun meget forarget over cyklerne. De kører som vilde, disse væltepetere, råbte hun! Bedstemor tyssede forlegent på hende og sagde, at hun ikke måtte råbe så højt, men det brød Ann' sig ikke om, hun kunne nu engang ikke tale anderledes.

Ann' fortalte mor, da hun blev lidt større, at hun, før hun traf Carl, havde været forlovet med en tysk snedker-svend. Mundtligt har de jo nok kunnet forstå hinanden, selvom Ann's tysk ikke just var fremragende. Snedker-svenden havde i forlovelsestiden foræret Ann' et smukt udkåret, af ham selv forarbejdet syskrin. Ved forlovelsens ophævelse returnerede hun skrinet til den eks-forlovede vedlagt et kort med følgende lakoniske ord: Hiermit fulgt ein Kasten – hermed følger en kasse.

Til kroen hørte dengang en stor lade på den anden side af vejen. Da den nye asfalterede vej blev anlagt i Halk i min barndom, blev den revet ned. Denne lade blev, da mor var barn, brugt som dansesal. Her fandtes der også et kammer, hvor farende svende kunne overnatte: »æ bosskammer«. På kroen var også postindleveringssted, og der var installeret telefon. Ringede man centralen i Hejsager op, måtte man tale tysk, da det jo var det officielle sprog – men der var ikke mange, der mestrede det. På den tid tjente en ung pige ved navn Birthe på kroen. Hun skulle en dag ringe til Årøsund. Telefonen hang på væggen i den pæne stue (æ stow). Da bedstefar noget efter havde et ærinde i denne stue, så han til sin forbløf-

felse Birthe stå stiv som en pind med telefonrøret udstrakt i den ene arm. Bedstefar spurgte hende, hvorfor hun stod så underligt med røret? Jo, svarede Birthe, centraldamen sagde: Nicht anlegen! – Vær venlig ikke at lægge røret på. Det lyder da mærkeligt, sagde bedstefar, det har jeg aldrig været ude for. Han tog røret ud af hånden på hende og ringede centralen op. Han spurgte centraldamen, hvilken besked hun havde givet til Birthe, og damen svarede: »Nummeret svarede ikke, så jeg sagde: Nicht anwesend«, ikke tilstede. Der var mange af den slags misforståelser, når folk kom og skulle benytte telefonen og ikke var inde i embedsoproget.

Man levede under tysk herredømme. I det daglige mærkedes det ikke meget, man talte indbyrdes det sprog, man altid havde talt, nemlig sønderjysk! Men med de embedsmænd, som var forflyttet sydfra, skulle der tales tysk, og det afstedkom ofte pudsige episoder. Den tyske gendarm i Øsby havde den udøvende politimyndighed i sognet. Han var fra egnen og talte helst dansk med befolkningen. Han havde pligt til at være tilstede, når der skulle afholdes bal i den gamle lade for at opretholde lov og orden. Gendarmens tilstedeværelse lagde gerne en dæmper på baldeltagerne, og de så helst, at han ikke var der; bedstefar havde derfor fundet en løsning; han havde truffet aftale med gendarmen om, at denne kun skulle være tilstede ved ballernes start, hvorefter han fik en flaske cognac for at tage hjem. Det syntes gendarmen var i orden. Så efter endt inspektion drog han veltilfreds afsted til Øsby med sin cognac. Bedstefar var i øvrigt ligeså god som en prøjsisk embedsmand til at holde ro og orden, der udviklede sig sjældent bataljer, når han var der.

I den blandede landhandel hentede beboerne deres daglige fornødenheder. Da kroen skulle rives ned i sommeren 1960, fandt jeg oppe på loftet en del gamle kasse-

bøger fra omkring århundredskiftet og indtil ca. 1910. Man kunne deraf se, at det var de samme ting, der blev købt, og udvalget var heller ikke særlig stort. Man købte petroleum, stenolie, som den gamle skomager kaldte det. Man købte mel, gryn, kaffe og diverse ting til landbruget, og man købte brændevin, ikke så lidt endda ifølge de gamle bøger. Næsten dagligt var der købt 1 pægl brændevin til de forskellige gårde, men det var velsagtens også noget af det billigste, man dengang kunne få. I høstens tid, i august, var brændevinssalget på sit højeste efter bøgerne. Den blev leveret i kæmpestore såkaldte oksehoveder af træ, der var forsynet med en spuns, så at man kunne tappe deraf. Der kunne være mange pægle i et sådant oksehoved, har mor fortalt.

De nærmeste naboer til kroen blev hurtigt mine bedste-forældres venner. Der boede på den ene gård to ungarle sammen med deres gamle far. Det var Mads og Hans Kjer. De kom dagligt og hyggede sig med det unge værtspar. På den anden nabogård boede der ligeledes en ungarl, den senere sognerådsformand i Halk gennem en menneskealder, L. P. Lorenzen. Han var også daglig gæst. Han kom altid med en gaffel i lommen, og grunden til det var, at han holdt af at gå i bedstemors spisekammer for at finde noget lækkert, og så var det mest bekvemt selv at medbringe redskabet. Det har været såre gemytligt med et sådant naboskab, hvor man gik som man var hjemme.

Bedstefar - som jeg kendte ham

Jeg er nødt til her i starten af denne skildring at fremkomme med en personlig karakteristik af min bedstefar. Det er svært, når det drejer sig om et menneske, man har holdt meget af. Men, jeg håber at kunne forklare de

ting hos ham, som gjorde, at jeg ikke kunne andet end respektere ham. Nogen helgenglorie får han ikke – for en helgen, det var han så sandelig ikke. Han var den yngste af fire brødre. Den ældste, Jørgen, blev senere landmand i Åbøl. De to andre, Niels og Bendix, udvandrede i 1892 til Amerika. De ville forsøge lykken som guldgravere i Klondyke, hvor der ifølge gamle optegnelser blev fundet guld første gang i 1896. Niels blev imidlertid syg af tyfus og måtte rejse sydpå til et varmere klima. Da han var blevet rask, rejste han igen til Klondyke, og han var heldig denne gang, idet han fandt en del guld. Han besluttede derfor i 1902 at rejse hjem på ferie, men kun en kort tid, han ville sandelig afsted igen efter mere guld! Men, det gik anderledes. En del af ferien tilbragte han på kroen i Halk hos bedstefar, og her tjente på det tidspunkt en ung pige ved navn Ida. De forelskede sig i hinanden og blev senere gift. Niels' guldgraverplaner røg i luften. Parret købte i stedet en landejendom i Styding skov. Fra Bendix hørte man ikke mere. Det må formodes, at han er omkommet i Klondyke, hvor levevilkårene dengang som bekendt var barske.

Bedstefar var som sagt den yngste. Den vinter, han gik til konfirmationsforberedelse hos provsten i Nustrup, døde hans mor af tuberkulose. Han var nært knyttet til sin mor, og det har givet været svært for en dreng at miste sin mor i den alder. Han har fortalt, at han en dag under konfirmationsforberedelsen skulle fremsige et salmevers. Han magtede det ikke, hans tanker var hos moderen, så han brød sammen i gråd. Provsten sagde derefter til ham: »Gå du kun hjem, min dreng!« Efter moderens død fandt han trøst hos den gamle mormor, som boede på aftægt på gården. Hun forkælede ham da også. Min oldefar giftede sig senere igen med en gårdmandsenke. Med hende fik han to børn, en pige, der døde som 14-årig, og en dreng, Ingvar, som bliver nævnt

flere gange i denne beretning. Ingvart har aldrig kendt sin mor, hun døde i barselsseng efter at have født ham. Ingvart var 22 år yngre end bedstefar.

Bedstefar var, som jeg kendte ham, en ener, en selvstændig personlighed med megen humoristisk sans. Han havde sine meningers mod og var i besiddelse af et uhyre impulsivt gemyt. Hans lykke var, at han blev selvstændig. Dette at skulle indordne sig under andre, ville have været en umulig opgave for ham, og det ville have ført til et konfliktfyldt liv. Han var ikke diplomatisk, sagde alting, som han tænkte det, talte ingen efter munden, og han tålte forøvrigt ingen modsigelser. Mange gange har han vist folk ud af kroen eller butikken, når han ikke gad høre på dem, eller når de ikke delte hans mening, f. eks. engang en repræsentant ved navn Peter, som repræsenterede firmaet Persil. Da Palmolive-sæben blev indført, kom Peter en dag ind i butikken, hvor bedstefar var ved at betjene en kunde. Peter var både pågående og yderst veltalende, han udbredte sig om denne nye håndsæbes fortræffelighed, at den var fremstillet af ægte olivenolie o.s.v., desuden sagde han »Johannes« efter hver sætning for rigtig at gøre indtryk på bedstefar. Efter tålmodigt at have hørt på ham en stund, fejede bedstefar alle sæbestykkerne ned af disken, det sidste brugte han som kasteskyts efter Peter, idet han råbte: »Nu har jeg fået nok af din Palmolive-sæbe, se at komme ud, Peter-Persil.« Denne episode blev overværet af daværende chauffør Gørtz fra Haderslev, som den dag var med petroleumsleverance til butikken. Sådan behandlede bedstefar tit folk, men det mærkelige var, at de ikke tog sig synderligt af det. Nu var han også den første til at sige: »Vi glemmer det fra i går,« for han fortrød næsten altid omgående sin opfarende, og den, som således uretfærdigt var blevet smidt ud, tilgav ham gerne og var glad for, at alt nu var ved det gamle igen.

Bedstefar havde et stort hjerte for de små i samfundet, ja, han foretrak faktisk dem fremfor de mere veletable-rede, og rådede dem tit, så godt han kunne. Desuden var han meget optaget af »originalerne«, hvoraf der jo kom en del på kroen; dem syntes han allerbedst om. Hans smag i den retning kunne vi ikke rigtig forstå, for de var ikke lige gode børn alle sammen. Men det, jeg beundrer mest hos ham, var hans enorme ærlighed. Der skal mod til altid at sige sin mening. Ofte tog han fejl, men han fraveg ikke, hvad han i øjeblikket gik ind for. Hykleri afskyede han, han hadede alt menneskeligt komediespil. Selv spillede han kun for »galleriet« med sine mange historier, sit vid, sin humørfyldte væremåde og sin slagfærdighed. Han er det mest ærlige menneske, jeg har kendt. Han kunne brodere lidt på sine krigshistorier, men bevidst lyve, det var han simpelthen ikke i stand til. Denne standard holdt han livet igennem. Han havde mange venner, men sikkert også fjender; det er ikke alle, der kan tåle at høre sandheden uden omsvøb.

En tolder og andre syndere

Når de handelsrejsende og andet godtfolk besøgte Halk, var det gerne i kroen, de havde ærinde. De overnattede dengang næsten altid. Man kørte i hestevogn, som regel kalechevogn. Om vinteren var disse herrer derfor indhyllet i store kørepelse. Der var en del specielle typer blandt dem. Ham, jeg har hørt mest om, hed Nicolaus Hemlepp – han handlede med vin og var bosat i Flensborg. Alle de handlende kom dengang sydfra, mest fra byerne Hamborg, Lübeck og Flensborg. Hemlepp optrådte den første gang efter bedstefars overtagelse af kroen noget arrogant. Bedstefar stod ude ved laden, da

han ankom i ekvipagen. Han smed tømmerne hen til bedstefar med et nådigt nik, idet han jo har antaget, at det var staldkarlen. Da han gik ind og bedstefar fulgte efter, opdagede han fejltagelsen. De blev snart fine venner. Hemlepp drak temmelig meget, og engang i løftet stemning sammen med Halkningerne sendte han et telegram hjem til sin kone i Flensborg. Ja, han nøjedes ikke med at sende dette telegram én gang, nej, han sendte det hele aftenen med visse mellemrum, og teksten var hver gang:

Liebe Frau!

Es grüsst Dich in Saus und Braus,

Dein Dich liebender Nicolaus!

Kære kone!

Jeg hilser dig i sus og dus,

din dig elskende Nicolaus!

En anden handelsrejsende, der hvert år ind mod jul kom fra Lübeck, havde altid i kollektionen et udvalg af smagsprøver af den fine Lübecker marcipan. Bedstemor, der aldrig nød vin eller spiritus, undlod dog ikke denne ene gang om året at nippe til et glas rødvin, når hun skulle smagsprøve de fine sager. Der kom også en dansk handelsrejsende. Han medbragte altid sin violin. Om aftenen musicerede han så for gæsterne og familien, og man sang med. Det var dengang sjældent med musik på kroen til hverdag, så hans besøg så man hen til med forventning.

Der skulle stationeres en tolder i Halk. Han skulle bo med fuld pension på kroen. Bedstefar bad myndighederne om, at det måtte blive en pæn, ædruelig mand. Måske skulle han ikke udtrykkelig have bedt om netop dette, for man sendte alle tiders mest fordrukne fyr! Han hed Meincke. Halk var lige noget for ham, en let tjeneste – alene på skansen med en vis magtbeføjelse som em-

bedsmand, og så bo på en kro! Det meste af tiden tilbragte han i krostuen, hvor han deltog i det muntre liv med fynd og klem. Han var umådelig hidsig, og engang følte han sig trådt på tærne af en skikkelig landmand ved navn Emil Lindemann fra Hejsager. Skriftligt forlangte han, at denne skulle give ham en uforbeholden undskyldning hos forligsmanden Jes Bramsen. Dette var Lindemann altså nødt til, selvom han ikke mente at have fornærmet Meincke. Men han turde simpelthen ikke blive hjemme. Da dagen oprandt, hvor mødet hos forligsmanden skulle finde sted, spurgte Meincke om morgenen bedstefar, hvilken uniform der var mest passende til lejligheden. »Was soll ich anziehen, Hannes, Dienst oder Galla?« – Hvad skal jeg tage på, tjeneste- eller gallauniform? »Galla, natürlich,« svarede bedstefar. Så Meincke iførte sig herligheden og mødte op til forliget i fuldt reglementeret stadsuniform. Lindemann gav ham straks sin uforbeholdne undskyldning i forligsmandens nærværelse og regnede velsagtens så med, at den sag var i orden. Men da de kom udenfor, vældede raseriet op i den uregerlige tolder, og han overfusede den fredelige Lindemann med ordene: »Du bist ein Individium – so ein Pferde knecht – so ein Kuhknecht, der aus den niedrigsten Volksklassen stammt ...« – Du er et individ – en heste- og kopasser, som kommer af den værste pøbel. Lindemann stod målløs, hvorefter han skyndsomst fortrak til Hejsager, nu havde han fået nok af denne tolder.

Da mine bedsteforældre havde været gift i to år, blev min mor født, hun var den ældste af de tre søskende. Man havde dengang i sognet den djærve »fostermoder«, jordemoder, Rikke som fødselshjælper. Hun klarede de fleste fødsler alene, men da fødslen med mor blev kompliceret, blev der sendt bud efter dr. Meyer fra Haderslev. Da min moster Bodil blev født, var der også komplikationer, og Rikke kunne heller ikke klare det uden

lægehjælp, hun gik da selv til telefonen for at ringe til lægen, men bedstefar var yderst oprevet og mente, hun talte for længe og omstændeligt med denne, så han skubbede hende tilside med ordene: »Gå væk, kælling!« Rikke var en god sjæl, så hun blev ikke fornærmet. Hun var fyldt med medynk over for sine patienter og var derfor meget afholdt. Det hjalp på véerne hos barselskonerne, når Rikke viste dem sin store medfølelse. Da mors fødsel var lykkeligt overstået, gav bedstefar rundhåndet ud på kroens folk og også på jordemoderen. Rikke drak beredvilligt et par genstande oven på anstrengelserne. Det skulle hun måske ikke have gjort, for da hun skulle køre hjem pr. cykel, havnede hun i grøften på den modsatte side af vejen. Man fik hende dog på benene og eskorteret hjem til Hejsager.

Ligvognskusken

Til inventaret på kroen hørte også en ligvogn. Den stod parkeret i den gamle lade, men blev kørt ud, når der blev afholdt bal. Denne ligvogn var flot med søjler og sølvengle. Bedstefar beholdt den i ca. 12 år efter sin overtagelse af kroen. Han fungerede dog ikke som bedemand. Når der indtraf et dødsfald, lejede man hele herligheden, og hvis man selv ingen kusk havde, benyttede man en mand ved navn Peter Kliver til at køre. En gang skulle samme Peter hente liget af en gammel kone syd for den nuværende grænse. Bedstefar turde ikke lade Peter køre alene, for han havde svært ved at køre forbi kroerne, og dette kunne unægtelig udarte til en noget makaber historie, hvis Peter som kusk på en ligvogn var kommet i overstadigt humør. Man havde aftalt med et par af den afdødes unge pårørende, et par studenter, at de skulle

afhente liget i Sydslesvig, og derefter skulle Peter overtage kisten ved Holdbi kro. Den gamle kone skulle begravnes i Halk. Bedstefar tog så med for at holde Peter i ave. De ankom til Holdbi kro til den aftalte tid og fandt ligvognen stående i krogården, men uden mandskab. De gik så ind i kroen, og dér sad de to unge mennesker i særdeles løftet stemning. Bedstefar og Peter blev budt på en genstand, og de nåede at få et par stykker sammen med de lystige ungersvende, inden de fik kisten læsset over på deres »egen« ligvogn. Så begyndte hjemturen, i starten var der lidt slinger i valsen; Peter havde alligevel fået én for meget, så kursen var lidt i søgang. Bedstefar tog det dog roligt, og turen gik ganske fornøjeligt, de nåede velholdent den lange vej hjem til Halk. Begravelsen foregik under knap så megen lystighed.

Peter Kliver havde ingen støvler, kun træsko, men ellers var han nobel, og til hvervet som ligvognskusk værdigt påklædt i diplomat og høj hat. På grund af den upassende fodbeklædning i forhold til den øvrige elegance havde bedstefar dog forbudt ham at forlade kusesædet, hvis der var andre til stede. Dette holdt han da også, lige til de kom til Holdbi kro, hvor en kaffepuns vinkede, da smed Peter træskoene og gik ind på strømpefødder.

Øvrigheden

De tyske myndigheder var temmelig skrappe.

På Sodegård residerede en umedgørlig »Amtsvorsteher« ved navn Christiansen. Alle var bange for ham. Ja, det var ikke langt fra, at man rystede af skræk, når man af denne eller hin grund skulle konfronteres med ham. Bedstefar sendte altid bedstemor til Sodegård for at anmode om tilladelse til at holde længere åbent ved

*Johannes Bergholt med skatkortene på sine gamle dage.
Amatørfoto.*

Mette Marie Bergholt, f. Olmütz sammen med døtrene f.v. Bodil og Anne, forfatterindens moder, samt sønnen Iver. Fot. under 1. verdenskrig.

baller og deslige. Han var en smule venligere over for kvinder.

Når man skulle på session, skulle man møde hos ham. Engang var en af de unge landmænd fra Halk, Lars Kjær, i dette ærinde hos ham. Hans tysk var såre mangelfuldt, men da han var en høflig ung mand, mente han at kunne nøjes med at svare: »Es kann ja sein«, det kan godt være, til det meste af, hvad han eventuelt ville blive spurgt om. Der var en af hans venner, der havde fortalt ham, at dette svar var yderst diplomatisk, og at det altid kunne bruges, når man var i tvivl om, hvad man skulle svare. Amtsforsanden begynder brøstigt at udspørge ham: »Haben Sie sich zur Stammrolle gemeldet?« – Har De meldt Dem til lægdsrullen? »Es kann ja sein,« svarede den unge mand ydmygt. Amtsforsanden eksploderede: »Was heisst hier: Es kann ja sein?? Es heisst entweder *Ja* oder *Nein*,« brølede han. – Hvad mener De med: Det kan godt være?? Det hedder enten *ja* eller *nej*. Hvad det stakkels, unge menneske svarede på denne svada vides ikke, men forhåbentlig ikke: Es kann ja sein.

Det var ikke let for børnene i skolen, hvor al undervisning, bortset fra religion, skulle foregå på tysk. Ingen af børnene i Halk lærte dette sprog hjemme. Mor hørte vel nok til dem, der var bedst kørende i den retning. Hun havde jo fra lille hørt en del tysk af embedsmændene og de mange rejsende sydfra, som dagligt færdedes på kroen. Men det var alligevel kun lidt, hun kunne, og det skriftlige var svært, da hun begyndte skolegangen i 1909. Børnene i 1. klasse skulle lære at synge: Alles Neu, macht der Mai ... – Maj gør alting nyt ... Andet vers begynder således: Wir durchziehen Saaten grün ... – Vi vandrer gennem grønne enge ... – I god tro sang mor i lange tider med høj røst: Wir durchziehen *Satan* grün ... Men lærer Frost må ikke have lagt mærke til det, for det var hende selv, der omsider opdagede fejlen.

Mor og hendes jævnaldrende skolekammerater har aldrig nogensinde fået undervisning i dansk. De har lært sig selv at skrive det, i hvert fald børnene fra de dansk-sindede hjem lærte det. Selv om det måske ikke var helt fejlfrit, så synes jeg, det er noget af en præstation, at disse børn uden undervisning kunne lære at skrive sproget næsten korrekt. Mors skolegang varede i syv år, og da lærte hun udelukkende tysk, kun som nævnt foregik religionsundervisningen på dansk.

Denne kunne dog også foregå på tysk, såfremt forældrene ønskede det, hvilket ingen i Halk gjorde, men læreren, som altid kaldtes degnen, var nødsaget til at rette forespørgsel herom til hjemmene, og således kom han da også en aften op på kroen, kort tid før mor skulle påbegynde skolegangen. Han spurgte bedstefar, om Anne skulle følge religionsundervisningen på dansk eller på tysk? Bedstefar svarede: »På dansk, så meget dansk, som loven tillader.« »Javel,« sagde degnen. Sagen var afgjort. Bedstefar spurgte, om han ville ha' en grog? »Ja, tak,« sagde degnen, som sikkert aldrig havde smagt den drik. Han var streng missionsmand og nød normalt ikke alkohol. Imidlertid fik han et par stykker. Efter en times tid brød han op. Bedstefar fulgte ham udenfor. Da de var kommet ud, sagde degnen: »Månen er fuld i aften!« »Ja,« svarede bedstefar, »og det er degnen vist også.« Påstanden var ikke helt ved siden af, men degnen tog det ikke fortrydeligt op. Han var jo kommet til kroen i embeds medfør og har nok ikke syntes, at han kunne være andet bekendt end at tage mod det, der blev budt. Forøvrigt var han afholdt, og mor var glad for ham som lærer.

Landråden

Den øverste civile myndighed i amtet og dermed i sognet havde landråd Dryander, der havde domicil i Haderslev. Han var også frygtet. Han var en typisk, humørforladt, men perfekt embedsmand, som ikke så gennem fingre med noget. På det tidspunkt, ca. 1909, havde man i Halk ingen kommuneforstander. Bedstefar blev derfor af Dryander udpeget som konstitueret kommuneforstander. I visse sager var Dryander hans overordnede. Bedstefars »embedsmandskarriere« blev forøvrigt af kort varighed, idet man fandt ud af, at han var for dansksindet. Engang, da Dryander i embeds medfør kom ind på kroen, lå bladet »Modersmålet« på bordet. Han fejede det ned med ordene: »Hvorfor holder De ikke Schleswigsche Grenzpost?« Bedstefar blev irriteret og svarede: »Jeg holder, hvad der passer mig.« Der skete så ikke mere denne gang, men der gik ikke lang tid, før bedstefar blev sat fra bestillingen som stedfortrædende kommuneforstander.

Da han endnu fungerede som sådan, deltog han sammen med andre af kommunen i et møde, hvor den hidsige amtsforstander fra Sodegård ledede mødet. Han oplæste noget, han ville have gennemført, og ingen turde sige ham imod, selvom de ikke alle var enige med ham. Han spurgte derefter, om de samtykkede, og alle mumlede: »Jawohl, Herr Christiansen!« Kun bedstefar mumlede ikke med, det må Christiansen have set, for han råbte til ham med tordenrøst: »Har *De* måske noget at indvende?« Hvorefter bedstefar alligevel måtte trække det korteste strå overfor denne mands enevælde, så han svarede kort: »Nej.«

En gang landråd Dryander havde ærinde i Halk, kom han ind på kroen. Her glemte han sin pincenez. Næste

dag kom der et kort med posten til bedstefar, hvor der stod:

Vermisse meinen Kneifer – Savner min pincenez.
(sign.) Dryander.

Bedstefar blev gal over en sådan nedladende skrivemåde. Han satte sig omgående ned og skrev lige så kortfattet:

Kneifer hier – Pincenez her.

Bergholt.

Næste dag kom der et ridende bud for at hente landrådets pincenez.

Fremmede fugle

Til Halk kom der ved århundredskiftet en del landarbejdere fra de tidligere polske områder. Det var flittige mennesker, og de blev optaget i befolkningen på en menneskevenlig måde. En af dem hed Otto Schäfer. Han var dygtig til sit arbejde som fodermester på en af gårdene, men desværre var han en forvoven krybskytte. Han kunne ikke lade være med at begå ulovligheder og var af den grund til stadighed i konflikt med myndighederne. En gang, mens bedstefar endnu var stedfortrædende kommuneforstander, kom selveste Dryander for at tage Otto i forhør. Han og bedstefar kørte ned til Ottos beskedne hjem og traf ham også hjemme. Otto kunne godt se, at landråden var en øvrighedsperson af format, og han stod ret på god prøjsermanér. Dryander indledte med at opremse Ottos personlige data: »Er De Otto Schäfer, søn af godsejer Schäfer fra Insterburg?« »Jawohl,« råbte Otto – og klappede hælene sammen, han havde tjent som rekrut ved det kejserlige jægerregiment. Dette var en overraskelse – bedstefar var imponeret, at tænke sig, at

den ret så primitive, men snu Otto var søn af en godsejer fra et af de store godser i Østprøjsen, det var sandelig en overraskelse. Senere blev det opklaret, at Otto var familiens sorte får.

Otto fik af Dryander bøde og pålæg om ikke mere at foretage sine natlige togter, men han fortsatte livet igennem med at opstille fælder og snarer for vildtet, han kunne ikke lade være. Hans sprog var meget gebrokkent. Mange år senere, da der blev installeret en benzintank ved kroen, kom Otto forbi. Han tiltalte den københavnske montør med følgende ord: »Ich hab fanget en ræv i den snar!« – Jeg har fanget en ræv i snaren. Hvortil københavneren grinende svarede: »Hva', vil du gi' cigar, bessefar?« Han havde ikke forstået et ord.

Otto holdt meget af kaffepunch. Hver dag havde han en ny grund til at kunne nyde denne sin yndlingsdrik. Den ene dag var motivering, når han bestilte punchen: Weil die Bønder zu Staj ist – det var gerne om mandagen. Ved højtiderne brugte han selvfølgelig også disse som påskud. Når han kom ved fastelavnstid, sagde han altid: Weil es Fastelaachen ist. Hans kone, Hedvig, stammede også fra Østprøjsen, men hun var sandelig af ganske almindelig familie og ikke af så fornem herkomst som Otto. Hun talte også dårligt dansk. Når Otto af og til skyldte bedstefar for kaffepunchene, hændte det somme-tider, at mor eller moster traf Hedvig, hun sagde så: »Hilske far og mor, og sej, Otto hat noch kein Peng' fangen.«

En anden landarbejder var Heinrich Harms, han kom fra det holstenske. I mange år tjente han på den store gård »Langmose«, han var også daglig gæst på kroen. Heinrich var heller ikke velbefaren i det danske sprog, men han kunne dog synge: Gaudeamus Igitur og andre studentersange på latin, når han havde nydt et vist kvantum kaffepunche. Ingen ved, hvor han havde lært dem.

To gange om året, nemlig den 1. november og den 1. maj, forærede han kroens folk en stor svesketærte. Den blev leveret af den stedlige bager, og denne tradition blev vedligeholdt, så længe Heinrich levede. Det var også Heinrich, der, da hans principal Jes Madsen på »Langmose« var død, oprevet kom ned på kroen og sagde: »Der Madtsen is dod ...«, hvorefter han drak sig ret så fuld. Når han sommetider om morgenen traf moster på vej til skole, spurgte han hende: »Fertig mit den seng, Poli?« Bodil var for ham et ukendt navn, så han kaldte hende Poli. Han endte sine dage som daglejer på nabogården hos L. P. Lorenzen og døde i en høj alder.

Kathrine var en af landarbejderkvinderne fra Wolhynien. Hun var lille af statur, men yderst flittig. Ligesom de andre af sine landsmænd lærte hun aldrig at tale andet end »brok-dansk«. Hver sætning afsluttede hun med: »Ni«, (nicht: = ikke). Derfor blev hun livet igennem kaldt Kathrine »Ni«. Hun blev gift med fodermester Martin Schmidt, som stammede fra egnen. De arbejdede begge hos L. P. Lorenzen hele livet, Kathrine stod for malkningen. Når hun kom fra morgenmalkningen, holdt hun af at kigge indenfor hos bedstemor i køkkenet for at få en tår »Kratzkaffe«, som hun kaldte stærk kaffe, den kunne hun bedst lide. En gang hun skulle beskrive, hvor stort et nyfødt barn i familien var, gjorde hun det med ordene: »Så stoe, wie den kniv hal'!« – så stort som en halv kniv! Siden brugte vi ofte den sætning, når vi skulle angive størrelsen på en ting. Vi forstod godt, hun mente, det var et stort barn, men det var en noget snirklet måde at forklare det på. Nytårsaften holdt hun åbent hus for byens børn, og hun glædede sig altid voldsomt til denne aften. Hun talte om den lang tid forinden, og vi børn nænnede ikke at svigte hende; jo flere der mødte op, des gladere var hun. Vi kom med vore rumlepottes og knaldbøsser, og hun serverede æbleskiver, frugt, peber-

nødder og saftvand. Denne aften var for hende årets højdepunkt, og vi må som børn have følt, at denne glæde var så ægte, som noget kunne være. Kathrine havde imidlertid også et hidsigt gemyt, hun kunne godt blive meget vred, så skældte hun ud på sit gebroknede dansk, og det var svært at lade være at grine, men som regel var hun barnlig og glad.

»*Modsat*« sprogforbistring

Officielt skulle der altså tales tysk, også ved brandøvelser! Brandmajoren var en overgang en stout bonde ved navn Iver Gammelgaard. Han var ligesom de øvrige beboere ikke god til det tyske. Men han var nødt til at følge den givne ordre og tiltale sine venner og naboer i det frivillige brandværn på dette sprog, så godt han nu kunne. Megen latter har det afstedkommet, da Iver Gammelgaard en dag klarede rollen med bravour. Der skulle efter befaling holdes en virkelighedstro brandøvelse med stiger og slanger, andet materiale har man nok ikke haft dengang. Iver Gammelgaard, som var høj og rank, var mødt op med pikkelhjem og guldsnore og så imponerende ud. Ganske roligt vendte han sig mod mandskabet og sagde i en pæn, almindelig konversationstone til en af dem: »Klatter hinauf auf die Stieg'« – kravl op på stigen. Og så var det officielle forbi. Han havde gjort sin pligt. Resten af øvelsen foregik på sønderjysk.

En anden historie, bedstefar har fortalt mange gange, lyder således: En karl arbejdede i marken og havde lagt sin madpakke på en sten i skovkanten. Da det blev middagstid, ville han hente den, men den var væk. Han kiggede sig rundt og så en stor hund rende med den inde i skoven. I det samme kom en tysk embedsmand forbi,

og da han så karlen stå og kigge fortabt ind i skoven, spurgte han, om der var noget i vejen? »Ja,« svarede karlen, »Waldreiters Hund mein Mittermass gespeist, aber Gelegenheit macht Zwanzig!« – skovriderens hund har spist min mellemmad, men lejlighed gør tyve. Senere brugte man ved skatspillet i kroen ofte sætningen, når tallet tyve forekom: »Gelegenheit macht Zwanzig«.

Marked og pinseudflugt

I Haderslev afholdtes der i mors barndom og ungdom marked, mærken, to gange om året. Det ene var om sommeren – i forsommeren – og kaldtes følgelig derfor »æ sommermærken«, det andet foregik omkring Mikkelsdag den 29. september, og kaldtes derfor »æ mikkelsmærken«. Disse markeder var en stor folkeforlystelse, og omegnens befolkning strømmede til byen for at deltage i festlighederne. Kom man sydfra, begyndte det allerede i Lavgade, hvor der sad en masse spillemænd med lirekasser og balloner. Andre musikinstrumenter var også repræsenteret. På torvet var opslået telte, hvor man formedelst 10 penning kunne opleve alverdens forunderlige ting. Ned ad strøget, Nørregade, fortsatte lirekasserne, og på Gravene var alle karrusellerne samlet. Dengang var de fleste hestetrukne, kun rutschebanen fungerede mekanisk. Mor kan ikke huske, hvordan denne rutschebane blev drevet, for den kørte med lynets fart, siger hun, og hun og moster Bodil turde sandelig ikke køre i andet end i de hestetrukne karruseller. Engang var bedstemor og Marie Efsen fra nabolaget taget til »mærken« med deres børn for at få en festlig dag ud af det. De to damer tog mod til sig og steg ombord i rutschebanen, alt imens deres børn betuttede blev stående og så på de dristige

mødre. Det endte med, at børnene kom væk fra hinanden i mylderet, de gik stortudende omkring, alt imens de »lystige koner fra Halk« susede rundt i rutschebanen. Men endelig var turen slut, og parterne fandt hinanden igen. Efter denne tur gik selskabet op på torvet for at beskue bl. a. »Verdens tykkeste dame«. Børnene måbede over så meget kød! Efter forestillingen blev Marie og bedstemor opfordret til at kigge ned i kjoleudskæringen på den tykke dame for ved selvsyn at konstatere, at det var ægte vare! De var temmelig forlegne ved situationen, men bagefter morede de sig meget over den. Jeg har kun oplevet forårs- og efterårsmarked på Hertug Hanspladsen, og det var da også for mig en sjov begivenhed, men jeg kan godt se, at i mors barndom var det meget mere festligt, ja, man kunne dengang nærmest kalde det en byfest.

I mors barndom var der en årlig tilbagevendende begivenhed, som hele landsbyen deltog i. Hele byen drog 1. pinsedag afsted i charabanc'er til »Sølyst« ved Kølstrupstrand. Man havde madpakker med, men indtog kaffen på badhotellet. »Sølyst« ejedes dengang af en personlighed ved navn fru Eriksen, hun gik altid klædt i hvidt og forlangte, at personalet ikke måtte bære den farve, den skulle være forbeholdt hende selv. Hun blev derfor kaldt »Den hvide dame«. Mor kan også huske, at efter hendes død blev der på badhotellet ophængt et maleri af hende. De dansksindede fra egnen holdt til på »Sølyst«, mens hjemmetyskerne holdt til på det andet badehotel »Viktoriabad«, hvis ejer var tysksindet. Denne heldagsudflugt blev foretaget på samme måde også 2. pinsedag, men da gik turen til badhotellet i Årøsund, festligt var det, sagde mor, når charabanc'korten rullede afsted med alle de glade familier fra Halk. Hun kan dog erindre, at det sommetider regnede, så blev de pakket godt ind på den åbne vogn, og selvom de ikke undgik

at blive våde, var stemningen høj alligevel, og turene blev ikke opgivet på grund af dårligt vejr.

Et slemmt halsonde

Moster Bodil var 6½ år yngre end mor. Hun blev født i 1908. Hendes »debut« som skoleelev har vi ofte moret os over. Da dagen kom, hvor hun skulle begynde, var hun meget lidt glad ved situationen. Ja, hun var nærmest skrækslagen for dette nye og ukendte. Men det nyttede ikke, afsted måtte hun. Efter et par dages forløb kom hun en dag hjem midt i skoletiden. Bedstemor spurgte, hvad der dog var i vejen, og Bodil svarede lidende, at hun havde så ondt i halsen. Hun blev derefter puttet i seng og lå så der hele dagen. Da det blev aften, gik mor ind for at høre, hvordan den lille søster havde det. »Åh,« sagde Bodil, »gid jeg var i himlen, for dér findes da ingen skoler!« »Og har du ikke selv læst i avisen, at der ingen skoler skulle være mere?« spurgte hun mor, alt imens hun græd hjerteskrærende. Mor »trøstede« hende ved barsk at sige, at det var noget værre vrøvl, hun der havde sammendigtet. I skole måtte alle. Herefter gik hun ud til bedstemor og sladrede om den virkelige grund til halsondet. Næste dag måtte den lille, skolehadende pige af sted igen, og efterhånden vænnede hun sig til undervisningssproget, ja, blev endda så selvsikker, at hun nogen tid senere for mor udpegede en dreng, hun gik i klasse med, som værende temmelig dum. Mor spurgte, hvad hun mente med det, hvorefter Bodil svarede: »Å jo, han kan ikke engang sige fünf mal fünf (5 × 5), men siger: Fummel mal Fummel.« Efter Tysklands nederlag ophørte den tvungne, tyske skolegang, så Bodil nåede at gå nogle år i dansk skole inden konfirmationen.

Den store krig

I 1914 kom krigen, den frygtelige krig, som kostede så mange brave sønderjyder livet. De gik med af pligtfølelse, og der var ikke mange, der rømmede nordpå over den gamle grænse. De, der gjorde det, kan man ikke for-tænke deri, hellere en levende kujon end en død helt. Sønderjyderne var tvunget ind i denne krig – en sag, som ikke var deres – de gjorde deres pligt, vel nok mest fordi, de var bange for at miste retten til hjemstavnen, til at kunne vende tilbage, når krigen var slut. Ingen vidste jo på det tidspunkt, hvordan den ville ende.

Bedstefars bedste ven, den ene af de to brødre på nabo-gården, Mads Kjer, blev næsten omgående indkaldt. Han var en del år yngre end bedstefar. Aftenen før Mads skulle afsted til fronten, gik han og bedstefar en tur i »æ tovt«, den nærmeste mark ved gården. En stund gik de i tavshed og nød sensommeraftenen. Mads var undtagelsesvis meget alvorlig; pludselig sagde han: »Johan-nes, jeg kommer aldrig hjem mere.« »Pjat,« sagde bedste-far og forsøgte at slå ind på deres sædvanlige spøgefulde facon; »ukrudt forgår ikke så let, selvfølgelig kommer du hjem igen, du har endnu meget, du skal have ud af livet.« Men den profeti eller forudanelse, som havde gre-bet Mads, gik i opfyldelse. Allerede i september 1914 faldt han i et af de forfærdelige slag i Frankrig. Han var den første i sognet, der faldt, og hans navn står da også øverst på mindestenen for de 31 faldne på Halk kirke-gård. Det lille samfund havde ved dette tragiske budskab fået krigen ind på livet. Mads var forinden blevet gift med Tinne, men der var endnu ingen børn i ægteskabet. Nu sad den unge enke alene med gården. Bedstefar glemte aldrig Mads, livet igennem talte han om denne afskedsaften.

Bedstefar havde som 21-årig aftjent sin værnepligt i Thorn i Vestprøjsen som infanterist. Han var allerede dengang temmelig frimodig, og selvom tonen i den kejserlige hær var hård, så fandtes der også oplivende momenter i det trivielle kaserneliv. Bedstefars løjtnant må have lagt mærke til ham og hans veltalenhed, for en dag spurgte han ham pludselig: »Hvad laver De i civil?« Bedstefar svarede prompte: »Lejlighedsarbejder.« Løjtnanten spurgte overrasket, hvad det var. Bedstefar forklarede: »Om vinteren skovler jeg sne, og om sommeren slår jeg græs.« Løjtnanten så spekulativt på ham, så sagde han: »De er et mærkeligt menneske, Bergholt.« Han har nok efterhånden fundet ud af, at bedstefar var en spøgefugl.

I 1915 blev bedstefar indkaldt til krigstjeneste, han var da 41 år gammel, og på grund af alderen blev han landstormsmand; han havde som nævnt været infanterist, men nu blev han indkaldt til artilleriet i nærheden af Warszawa. Her opholdt han sig i ca. et år, hvorefter han blev forflyttet til Frankrig. Han var altid et godt stykke bag fronten, men når han senere på sin farverige facon berettede om krigen, så lød det, som om han havde været med i forreste linie og ofte havde været i livsfare. Nå, ingen ved jo, måske var der en del om snakken. I Frankrig, hvor de store slag udkæmpedes, kan der jo ikke have været helt ufarligt at være for den indtrængende fjende.

Bedstemor måtte nu passe bedriften derhjemme alene sammen med min mor, som i mellemtiden var blevet 13 år. Min oldefar, Iver Bergholt fra Gabøl, var i 1911 flyttet ind på kroen for at nyde sit otium, og han fungerede nu som familiens overhoved. Da oldefar flyttede ind på kroen, købte bedstefar fødegården i Gabøl, hvorefter han videresolgte den til Den nordslesvigske Kreditforening, for at den kunne forblive på danske hænder. Der var nu en følelig mangel på alt, ja selv i et bondesamfund som Halk var der mangel på fødevarer. Kroen

var ikke selvforsynende med landbrugsprodukter, idet man kun holdt nogle høns, og de havnede hurtigt i suppegryden.

Selvom det ikke har været særligt behageligt at være hjemmefra og bo under primitive forhold som medvirkende i en krig, så forstod bedstefar alligevel at hygge sig. Han var ivrig skattpiller, og eftersom skat er et tysk kortspil, fandt han blandt kammeraterne altid nogle, som gerne ville have et slag kort. Han var ikke sammen med landsmænd, men hovedsagelig med bayrere. Selvom disse havde et voldsomt temperament, blev han dog venner med dem. De kaldte ham godmodigt »A Saupreuss« – svineprøjsjer, hvilket han syntes var meget morsomt. Bedstefar mente ellers sidenhen, at han var blevet skrap til det franske! Han kunne da også sige en del sætninger på fransk, selvom han udtalte dem med stærk dansk accent. Min mand er velbevandret i det franske sprog, og engang vi besøgte bedstefar, kom han til at sige et par ord på fransk, men det skulle han aldrig have gjort, for bedstefar skrupgrinede og sagde, at hvis det skulle være fransk, så ville han æde sin gamle hat, sådan talte man slet ikke i Frankrig. Vi grinede med, og jeg sagde da til bedstefar: »Du har sikkert ret, men jeg synes nu ikke du »snøvler« nok, når du taler fransk.« Men det fejede han til side med: »Vrøvl«, og at det havde jeg aldeles ingen begreb om, franskmændene talte nøjagtig som han gjorde, dermed basta.

Han klarede da også at blive venner med nogle medlemmer af den franske landbefolkning, hvor han lå i kvarter, så noget må de vel have kunnet forstå af hans »franske«. Engang skulle han og et par kammerater ud for at proviantere. De gik ind på en gård og traf her en gammel morlille med et flot fuldskæg! De fik hende forklaret, at de gerne ville købe levnedsmidler, og det fik de, og vin købte de også hos hende. Da de kom tilbage

til kompagniet, spurgte løjtnanten – han var kendt som en stor dameven – om der fandtes nogle smukke piger på gården? »Ja,« svarede bedstefar, »der var kun en, men hun var til gengæld også ganske enestående.« Løjtnanten blev spændt, han gik ind og barberede og soigne-rede sig, hvorefter han red ned til gården. Der gik ikke lang tid, før han kom tilbage og brølte til bedstefar: »De er tosset – ha, smuk pige – der fandtes kun den gamle heks med fuldskægget.« Men han morede sig alligevel over at være blevet taget ved næsen denne gang.

Når mor skrev til bedstefar, var det på dansk, det var mærkelig nok tilladt. Hun skrev altid og beklagede sig over manglen på fødevarer og den ensidige kost i disse krigsår. Engang havde hun skrevet følgende til ham: »Kære far, det er forfærdeligt, hver eneste dag får vi stegt flæsk, det er ikke til at holde ud.« Bedstefar refererede indholdet af dette brev fra datteren til en kammerat. Denne stirrede målløs på ham, hvorefter han udbrød: »Pigebarnet må være total skør! Tænke sig stegt flæsk! Vi ville med glæde spise det tre gange om dagen.«

Bedstefar var i længere tid indkvarteret i byen Douai. Tiden gik vel også her mest med snak og kortspil samt jagt efter mad og drikke. Feltrationerne var små. Man var efterhånden nået frem til året 1917, og Europa vandede sig under krigens byrder. En oplevelse i dette år overskyggede dog alt andet, hvad bedstefar oplevede i denne krig. En dag sad han i sit kvarter og snakkede med kammeraterne. Pludselig stod hans Hauptmann i døren og råbte: »Bergholt, Deres søn er her.« »Hvad,« udbrød bedstefar og blev helt forvirret, »min søn? Han er kun syv måneder, og jeg har aldrig set ham.« Han fulgte med Hauptmann'en, og der i døren stod hans 22 år yngre bror. Da de lignede hinanden meget og bar det samme navn, kunne Hauptmann'en jo ikke tro andet, end at de var far og søn. De faldt hinanden om halsen og

var meget bevægede. Fra den dag i Douai og livet igen blev der knyttet et stærkt bånd mellem dem. Denne hændelse er beskrevet i Ingvar Bergholts bog: »Pligtens vej«, for det var ham, der var den unge bror.

Omsider kom våbenstilstanden den 11. november 1918. Bedstefar og mange andre var straks parat til hjemturen. Europa var svækket og stækket. – Alle havde lidt, og som i enhver krig havde befolkningen i de krigshærgede lande måttet yde kolossale ofre. Alt for mange unge var faldet – alt for mange gamle var ribbet for alt, hvad de gennem et langt liv havde opbygget – alt for mange børn var døde af sult – alt var kaos.

Bedstefar var heldig, han hængte sig fast i et overfyldt tog og nåede efter ca. 8 dages strabadser til Haderslev. Kejseren var rendt, troskabseden til ham var uden gyl-dighed nu, lad os komme hjem, sådan tænkte alle sønderjyder, hjem til den fredelige, lille landsdel. Bedstefar nåede Haderslev hen under aften, og efter et par styrkende genstande og et måltid mad hos sin gamle ven, gæstgiver Michael på Torvet, fortsatte han til fods de 12 km fra Haderslev til Halk. Han nåede hjem hen på aftenen. Familien var gået i seng, og han måtte banke dem op. Stor var gensynsglæden – alle kom på benene. Mor har fortalt, at aldrig siden har hun følt en sådan glæde og lettelse, som den novemberaften, da hendes far vendte hjem fra krigen – uskadt.

Genforeningen

En efter én vendte de overlevende krigsdeltagere hjem. Nogle af dem med varigt mén, både på legeme og sjæl, men alle i taknemmelighed over at have reddet livet i det store ragnarok. Livet gik sin – ikke helt vante gang –

for nu, da Tyskland havde tabt krigen, ventede alle, at landsdelen blev genforenet med moderlandet. Der var armod overalt i Sønderjylland efter krigen. Den lille butik var ribbet for varer, der var kun lidt marmelade at sælge.

Den 10. februar 1920 kom så endelig afstemningsdagen, hvor befolkningen i Sønderjylland skulle afgøre, om den ville hjem til Danmark. Det ville den. I selve Halk by var de danske stemmer 100 %, men der fandtes en del hjemmetyskere i Hejsager, så afstemningstallene for hele sognet var på 531 danske og 67 tyske stemmer.

Efter afstemningen begyndte tilstrømningen af varer fra det gamle land. Beboerne på næsset begyndte igen at rejse over bæltet til Assens fra Årøsund, som de havde gjort i århundreder. Det har givet været et økonomisk tab, i særdeleshed for Assens, da den historiske søværts færdselsvej ophørte ved Sønderjyllands indlemmelse i Tyskland i 1864. På initiativ af fremtrædende borgere i Assens stiftedes den 27. marts 1920 et selskab »Lillebælts-overfarten«, og ved en generalforsamling i marts 1922 blev den fynske bestyrelse suppleret med to sønderjyske repræsentanter, gårdejer Iver D. Raun fra Råde og gårdejer Jes Madsen, Langmose, Halk. Det nystartede aktieselskab lejede damperen »Helene«, og den indsattes den 1. juni 1920 i planmæssig rutefart. Beboerne på begge sider af bæltet kunne tegne aktier, og på grund af den store tilslutning af aktionærer kunne selskabet i 1921 købe en ny færge. – Bedstefar var også aktionær. Færgen fik navnet »Sønderjylland« og indsattes den 6. juni 1922 under megen festivitas.

Den førhen så livlige trafik de to landsdele imellem var nu genoptaget, og det var for os alle en festlig tur, når vi skulle på udflugt til Assens. For de første mange passagerer, der var med på sejladsen efter den lange pause, må det have været en stor begivenhed, navnlig også, at man i Assens kunne købe mange ting, som man på grund

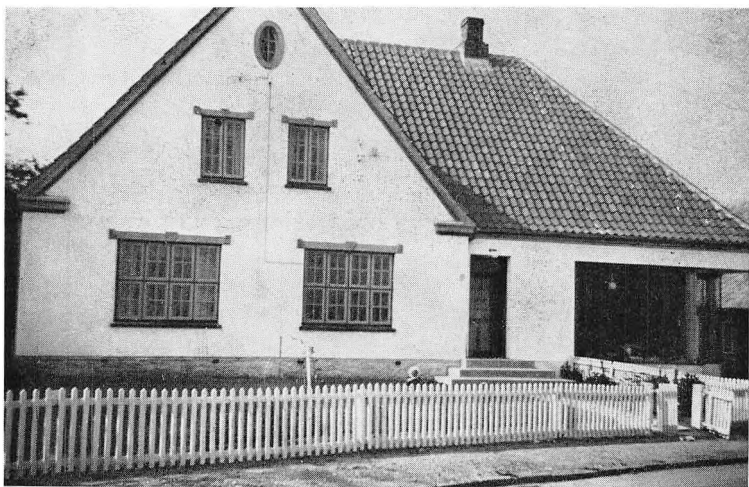
Hilsen fra Halk. 1914.

Halk kro med den gamle butik, 1914. Personerne er Johannes Bergholt og tre indkvarterede soldater. Siddende datteren Bodil Bergholt. Postkort.

Halk kro set bagfra, omgivet af brændestabler fra Johannes Bergholts skov. Amatørfoto.

Iver Bergholts købmandsforretning i Halk. Amatørfoto 1942.

af krigen havde måttet undvære. Således var Kathrine »Ni« kommet med på en af de første provianteringsture. Hun måtte nødvendigvis have et nyt vækkeur, men da der var nogle, der advarede hende om, at hun ikke kunne få det med gennem tolden, stoppede hun lige før toldeftersynet vækkeuret op i bukserne. Til alles munterhed begyndte vækkeuret at ringe, just som hun passerede tolden, men tolderne lod diskret som ingenting, så særlig strengt har dette eftersyn altså ikke været. For Halk skoles 1. klasse var Assens-turen altid den første udflugt, vi var på, og det var en oplevelse af format for os.

Inden den faste forbindelse blev genoptaget efter krigen, sejlede man dog også til Assens i mindre både. Således var bedstemor og nogle andre koner fra Halk engang kommet afsted i en motorbåd. Bæltet var meget uroligt, og på hjemturen fik båden motorstop. Situationen var dramatisk, de var virkelig i havsnød i den spinkle båd, men på en eller anden måde lykkedes det dog føreren at få båden manøvreret til Årø Sund, men da var det blevet meget sent, og bedstemor og de andre nåede først Halk hen på natten.

Feststemningen omkring den 10. februar var stor i Halk. Man festede på en af de større gårde, hos gårdejer Chr. Schmidt, der beredvilligt havde stillet sit hjem til rådighed for byens befolkning. Man festede i 3 dage. Midt under festlighederne kom et indbudt detachment af de franske alpejægere, som var blevet indkvarteret på kaserne i Haderslev efter tyskerne. Trods sprogvanskelighederne blev de budt hjertelig velkommen og befolkningen rejste sig og sang spontant »Marseillaisen« – men på dansk, hvilket franskmændene blev meget bevægede over. Der blev serveret kaffe – denne drik, som man havde måttet undvære så længe – dertil masser af sønderjysk hjemmebag, hvortil alle i byen havde bidraget. De unge piger, også mor, serverede. Der blev sunget fædrelands-

sange, og så blev der danset til violinspil hver nat i de tre dage indtil den lyse morgen. Spiritus blev der ikke serveret, man klarede sig sagtens foruden.

Festerne fortsatte ved genforeningen den 10. juli, hvor hele egnen var mødt op i henholdsvis Christiansfeld og Haderslev for at møde kong Christian den 10. ved det historiske ridt over den gamle Kongeå-grænse, ca. 10 km nord for Haderslev.

Soldaterminder

På kroen ordnede man verdenssituationen og den hjemlige, politiske situation ved kortspillet og kaffepunchen, som dengang var den foretrukne drik, først senere gik man over til øllet. Man drøftede meget den nu overståede krig, og nu, man var nået velbeholdent hjem, kunne deltagerne godt rulle sig ud og berette om alt det farefulde, de havde været igennem. Kun de, som virkelig havde deltaget i de blodige slag, og som havde stået overfor døden mange gange, sagde ikke ret meget. Men bedstefar og de andre af den ældre årgang, som havde opholdt sig temmeligt langt bag fronten, berettede om slagene, som om de havde ført denne krig alene.

En af dem, som forøvrigt aldrig havde været soldat forinden, Kathrine »Ni«s mand, Martin, nåede dog også at blive indkaldt i slutningen af krigen. Han påstod i fuldt alvor, at han, dengang kejser Wilhelm rømmede til Holland, var på vagt ved den tysk-hollandske grænse. Da den kejserlige kortege ville køre over grænsen, sprang vor mand fra Halk frem og råbte: »*Halt!*« En af staben brølede: »Se at komme væk mand! Kan du ikke se, det er kejseren, du forsøger at standse?« Hvorpå Halk-manden ganske uanfægtet svarede: »Kejser eller ikke kejser, alle må gennem vagten.«

Tilhørerne vidste godt, at denne historie var usand, men de accepterede den godmodigt. De holdt sig nemlig ikke selv tilbage. En af dem fortalte i fuldt alvor, at han, skønt infanterist, havde været med i samtlige luftslag over Paris. En anden bondemand, der nok har ment, at Belgien, Holland og Frankrig lå lidt vel langt væk, blev i slutningen indkaldt til krigstjeneste. Han blev en aften sat i et troppetransporttog i Flensborg, og man kørte og kørte. Vor mand faldt i søvn og sov temmelig meget de næste par dage. Da man nåede bestemmelsesstedet, vågnede han op og spurgte forsigtigt en overordnet: »Hvor er vi?« »I Belgien,« svarede denne. »I Bel ...« – mere nåede han ikke at få sagt, før han faldt besvimet om – så langt fra hjemmet, det kunne han slet ikke overse.

Når de gamle soldater mødtes på kroen og en gang imellem kom i løftet stemning, sang de de gamle soldater-sange. De mest populære var: »Argonnerwald um Mitternacht« – Ved midnat i Argonnenskoven, og »An der Weichsel gegen Osten« – Mod øst ved Weichselfloden. Så mindedes de den farefulde tid og kunne såmænd blive helt sentimentale.

Mads Kjers unge enke, Tinne, sad nu alene på gården. Hun havde dog folk, bl. a. en fodermester ved navn Jokum. Han var lidt speciel. Bedstefar lå engang syg af influenza, da Jokum en dag kom ind ad køkkendøren og sagde til bedstemor: »A vild' da lich høe, hvordan æ kromand har et'?« »Gi' ham en punch,« råbte bedstefar inde fra soveværelset, han havde hørt, hvad han sagde. »Jo, tak,« sagde Jokum. Han fik sin punch serveret, hvorefter han sagde: »Ja, no vil a da håb', te Vorherre it' gøe' et for læng for ham.« »Gi' ham jen til,« råbte bedstefar, det sidste havde han også hørt. Jokum var slet ikke så fjollet, han reddede sig to kaffepunche ved at vise sin store deltagelse.

En original

Bedstefar priste sig livet igennem lykkelig for at have slået sig ned på netop dette sted. Det var jo som beskrevet også hans betagelse af landskabet, der gjorde, at han valgte at blive kromand i Halk. Hans glæde over den frodige natur forstærkedes, da han først lærte halvøen rigtig at kende. Han cyklede dagligt til forskellige strandafsnit og tog hver dag sin svømmetur. Hans yndlingsstrand var dog Bygdal, den militære skydebane.

Han var betaget af naturen her, dens flora og fauna og han kunne f. eks., når han kom hjem en tidlig forårsdag fra sin tur, berette, at nu var klokkeblomsten sprunget ud på Bygdal. Og dette er også et mageløst syn, når hele det store græsareal er et bølgende hav af den store, lådne, blå klokkeblomst, der vokser her med en frodighed, som vist ingen andre steder i landet. Eller når han fortalte om de forskellige fugle og dyr, han havde set. Ved Noret yngler strandfuglene i stort tal, bl. a. præstekrave, rødben, strandskade og ryle. Men den fugl, han satte størst pris på, var lærken – der findes en masse ynglende lærker på terrænet. Når jeg var med ham, sagde han tit: »Hør, lyt til den glade lærkesang.« Og jeg har altid siden hen forbundet lærkens sang med Bygdal og Rævhale, der i modsætning til egnens øvrige, frodige vegetation med levende nøddehegn o. lign. er helt uden buske og træer. Om sommeren går bøndernes kvæg på græs her. Bygdal kaldes blandt beboerne »Æ Syndemai«, Sydmeden, mens græsarealerne ned mod Bankelsøen bliver kaldt »Æ Nørremai«, Nordmeden. Bedstefar var, som adskillige af de andre beboere, partsejer af Noret, der var og er en god sø til ålefangst. Søen har forbindelse med havet, ligesom Bankel.

De forskellige strandafsnit langs den udstrakte kyst-

linie har alle navne. Først fra syd mod nord: Rævshale, Bygdal, derefter Vinddal, hvor der nu er anlagt campingplads, derefter kommer Hundsdal, Rolfsager, Halkhoved og Hansesdal. Men bedstefar holdt mest af Bygdal, hvor han dengang også var omtrent det eneste menneske, der færdedes. Kun når militæret havde skydeøvelser, måtte ingen komme her. Bedstefar fik dog lov til at bade fra sit sædvanlige sted, men han måtte gå en lille omvej over en mark.

På grund af bedstefars daglige cykle- og svømmeture var han i god kondition. Fra Lillebælt hentede han hver dag en flaske saltvand, idet han mente, at det styrkede hans helbred, når han to gange om dagen drak deraf. Bedstefar gik altid tidligt i seng, meget tidligt, i hvert fald i min barndom. Til gengæld stod han også meget tidligt op. I de yngre år badede han også om vinteren. Når bæltet af og til var tillagt med is, tog han en økse med, hvorefter han huggede et hul i isen, stort nok til at han kunne få sig en dukkert. Da han blev henved 70 gik han om vinteren over til at tage en iskold douche hjemme. Dette foregik i det gamle vaskerum. Om aftenen pumpe han en stor balje fuld, og der lagde sig tit et lag is på vandet om natten. Dette hældte han så over sig om morgenen. I hans sidste år foregik dette »styrtebad« dog i køkkenet. Det var selvfølgelig efter bedstemors død, hun ville aldrig have tolereret et sådant vandpjaskeri i køkkenet, men nu måtte han selv tørre op, og køkkenet blev heller ikke mere benyttet til husholdningsbrug.

Når han havde fået sin svømmetur, gik han turen fra Bygdal til Vinddal – hver dag skulle han hen til en bestemt busk for med sin hasselkæp at slå tre slag på den, inden han vendte om, dette var et ritual. Han gik helst denne tur uden en trævl på, men havde dog foruden hasselkæppen, for en sikkerheds skyld, altid et håndklæde med, såfremt der skulle dukke »uvedkommende« op.

Det skete engang, han gik her, at han pludselig så et par damer oppe på klinten. Da de fik øje på den splitternøgne mand, omklamrede de hinanden og blev stående som lammede, men skrige, det gjorde de dog. Bedstefar blev aldeles rasende over at være blevet forstyrret og over deres hysteri. Han råbte: »Hvad fanden står I der og glor efter, se at skrubbe af.« Han havde dog slynget håndklædet om sig, da han fik øje på dem. Efter således på »elskværdig« vis at have fået besked om at »skrubbe af«, tog de to damer benene på nakken og forsvandt. Senere opklaredes det, at det var et par særdeles agtværdige damer fra Haderslev. Men bedstefar brokkede sig hele dagen efter, at han var blevet forstyrret i den daglige tur, han var jo vant til at kunne gå helt i fred – netop dér.

Som barn var jeg i mine sommerferier ofte med ham på den daglige strandtur. Jeg har altid haft svært ved at komme op om morgenen, hvorimod bedstefar som omtalt var »super«-morgenmand. Kl. ca. 6 gik han uden for kammeret, hvor jeg sov, og skramlede meget, for at jeg kunne vågne. Han hentede hver morgen ved denne tid kvas til komfuret til optænding og ligeledes de første spande vand fra pumpen, idet der ikke var indlagt vand på kroen. Når jeg så ikke reagerede på al spektaklet, råbte han: »Tulleemor, op, vi skal ned at bade.« Og selv om jeg ikke følte mig udsovet, stod jeg op. Jeg vidste nemlig, at jeg ville fortryde det, hvis jeg var gået glip af denne tur, som altid var så vidunderlig.

Ankommet til den ensomme strand, hoppede vi i vandet. Bedstefar var, når jeg var med, selvfølgelig iført sine badebukser. Han dykkede altid først, og jeg turde heller ikke vente for længe med det »kolde gys«. Så svømmede vi så og så mange tag brystsvømning og så og så mange tag rygsvømning, hver gang det samme antal. Til sidst sluttede vi af med noget, han havde lært sig selv, og som han kaldte »kaffemøllesving«. Dem kan jeg endnu. Det

er ikke svært, men kunsten består i at kunne blive ved med at dreje kroppen rundt i et hurtigt tempo. Det har undret mig, når jeg siden har forsøgt at lære børn og unge disse »sving«, at de selvfølgelig godt nok kunne lære selve bevægelserne, men de kunne ikke blive ved og slet ikke hurtigt nok. Det kunne bedstefar altså. Efter badet kom så spadsereturen langs stranden hen til busken. Når så vi to, bedstefader og barnebarn, gik der i det snehvide sand ved det solglitrende morgenhav, var vort velbefindende, trods aldersforskellen, helt på samme stade.

Naturmetoder

En anden af bedstefars »naturmetoder« var at sove for pivåbent vindue, sommer og vinter. Han pillede derfor resolut det halve af soveværelsesvinduet ud og erstattede det med et fluenet. Sommetider om vinteren føg sneen ind og lagde sig centimetertykt på gulvet nedenfor. Bedstemor frøs meget i starten, hun var ikke glad for dette arrangement, men efterhånden vænnede hun sig i den grad til det, at hun siden hen ikke var i stand til at sove i et værelse med lukkede vinduer.

Bedstefar havde ikke megen tiltro til læger. Han kaldte dem »medicinmænd«, og heldigvis fik han først brug for en, da han lå på det sidste, og denne kunne ikke være ham til megen hjælp på det tidspunkt. Han benyttede diverse medikamenter, bl. a. gned han sig i *Amol* mod gigt. Han drak terpentin og scorpionolie hver dag. Han gik også med rå løgringe i næsen – til stor irritation for bedstemor, for der lå altid en frisk forsyning klar til brug i vindueskarmen ved hans siddeplads, hvor også de øvrige dele af hans »husapotek« var anbragt. Hans skråtobaksdåse stod der også, men vi måtte ikke røre noget, så

bedstemor måtte liste sig til at tørre af her, når han var på sin strandtur. Han røg ikke meget, højst et par cigarer om dagen. Om natten lå han med røget flæsk inden i et uldtørklæde om halsen. Jeg ved ikke, hvad det skulle hjælpe imod, men også dette var bedstemor ked af, for af og til kom der fedtpletter på hovedpuden, og det måtte hun finde sig i. I de yngre år drak han kaffepunch, men jeg kan kun huske, at han drak øl. Han holdt meget af kaffe og drak mange kopper om morgenen. Han drak ikke spiritus med sig selv, højst en enkelt pilsner, hvis der ingen gæster var. Snaps drak han kun lidt af. Hans snapseglass var det mindste glas på kroen. Men når han tog sig en snaps, skulle den være lunken, for ellers kunne han ikke smage den, påstod han. Den blev derfor opbevaret i et gammelt skab med glastrude. Der stod den så og blev tilpas »tempereret«, når solen skinnede ind på den!

Dyrlæge Buthmann fra Haderslev, som var veterinær for sognet, kom gerne ind og hilste på bedstefar, når han var på »sygebesøg« hos landmændene. Han kunne også bedst lide lunken snaps, så der var de svært enige. Forøvrigt betragtede bedstefar Buthmann som sin livlæge, ham troede han mere på end en »menneskelæge«, og hans råd rettede han sig altid efter. Når vi som børn havde ondt i hals eller tænder, sagde bedstefar altid: »Ta' jer en bajer.« Det var nu som regel hans spøg, men bedstemor var meget forarget over det: var det noget at lære børn at drikke øl? Han kurerede som regel sine egne »gebrækkeligheder«. Engang i halvtredserne kom vi på besøg. Vi fandt ham da stående ude i køkkenet ved komfuret med den ene hånd i et vaskefad med rom i. Han havde tabt spjældet fra komfuret ned over hånden, som var blevet slemt tilredt. Resolut havde han taget en flaske rom i skabet og hældt den i fadet, og der stod han nu og bandede, for det gjorde godt ondt. Men væsken må have

virket desinficerende, for sårene heledes, og hånden kom i orden uden lægelig behandling.

Mod ubudne gæster ville bedstefar have lov til at forsvare sig. Han havde derfor altid en bådshage stående ved siden af sengen for at kunne »fange« sådanne. Alle vidste, at han tog »sykassen«, pengekasen, med ind under sengen hver aften, men der har aldrig været gjort forsøg på indbrud i hans tid. Senere i 50'erne har jeg ofte været bekymret for den gamle mand, som boede alene med kun et fluenet for vinduet og en bådshage til at forsvare sig med! Over fodenden i hans seng hang hans »Kobbel« – hans militærbælte med spændet, hvorpå der stod: »Gott mit uns« – det måtte ikke fjernes.

Læsning

Han gennempløjede alt læseligt. På kroen holdt man alle landets ugeblade. De blev samlet i en mappe og indbundet i gråt papir. Derefter gik de på skift i et par restaurationer i Haderslev, og kroen i Halk var med i dette arrangement. Vi fik mappen sidst i rækken, men det gjorde ikke noget. Hver fredag var byttedag, bladene var ca. 14 dage gamle. Foruden disse og selvfølgelig Jydske Tidende læste bedstefar mange bøger. Da skolebiblioteket blev oprettet, var han en af dets flittigste læsere. Han holdt meget af forfattere som Erich Maria Remarque, Pearl S. Buck, Steinbeck o. m. fl. af de nyere forfattere. Han havde en glimrende hukommelse om det, han havde læst, i hvert fald det, der interesserede ham. Disse ting lærte han ofte udenad. Bl. a. var han en stor ynder af Johan Herman Wessel. Mange gange har jeg hørt om den gang Wessel på en af sine soldature var faldet om på Valby bakke. Der lå han så og sov rusen ud. To fine

herrer kom forbi. De standsede op og så på den liggende Wessel, hvorefter den ene begyndte at deklamere:

»Et svin på Valby bakke lå ...

længere kom han ikke, for Wessel rejste sig halvt op, og afsluttede selv verset med:

»To æsler stod og så derpå.«

»Smeden og bageren« og flere andre af den slags var han god til at huske udenad. Han kunne også en del af Ibsens »Terje Vigen«, og Chr. Winthers digt: »Matrosen« – havde han lavet om i egen version, lidt respektløst synes jeg, men det var kun hans sædvanlige måde at holde sjov på. Bedstefar læste altid det første vers således:

Ved Toldboden steg en matros i land,
hans hår de vare så hvide,
han havde ej set sit fædreland
i mange herrens tide!
Men da han ind ad døren tren,
da bed ham en hund i det ene ben,
da græd han så gudsjammerligt,
og sagde: »Det var skammeligt!«

Han kunne alle de gængse børnerim, og som lille var jeg dybt betaget, når jeg siddende på hans knæ hørte ham fortælle om »Store Bukke Bruse« og mange andre. Some tider digtede han nogle selv.

Han var levende interesseret i Sprogforeningens Almanak, hvoraf han læste hvert ord. De sønderjyske historier skrevet på dialekt morede han sig meget over, og de, der var på versefødder, kunne han ofte udenad. Den, han lærte mig, er Ost-Nordost, den fa'le fy'e ... Jeg insisterede på at få den nedskrevet, og han dikterede mig den så mundtlig engang, jeg var på besøg. Jeg har fundet det gamle stykke papir, og da jeg ejer bogen »Sønderjyske digte og fortællinger«, hvori den forekommer, har

jeg sammenlignet mit håndskrevne med den originale tekst, og jeg er imponeret over, at bedstefar kunne citere dette digt næsten korrekt efter hukommelsen.

Påklædning

Nogen modelaps var bedstefar sandelig ikke. Han gik særdeles skødesløst klædt. Om sommeren var han altid iført hvidt drejlstøj og en ølkasket eller en panamahat. I denne brændte han på hver side af pulden en 3–4 huller med en cigar for at holde luftfornyelsen vedlige, når det var varmt. Om vinteren iførte han sig gerne mørkt tøj, dertil ternet kasket. Han bar altid kasket, også indendørs. Han var pilskaldet og påstod, at han frøs hovedet, hvis han ikke havde noget på det. Om natten lå han med en ulden natlue, gerne en af børnenes kasserede strikhuer. Engang i de yngre år havde han anskaffet sig en paryk. Den var sat fast på issen med noget klæbestof, men oven på parykken bar han alligevel sin p. t. hovedbeklædning. Da han nu havde fået »hår«, ville han da, lige som andre, tage kasketten af, når han kom ind, men så hændte det gerne, at parykken fulgte med, og det syntes alle var vældigt morsomt. Til sidst havnede parykken i søen Noret, hvor han var på ålefangst med andre parts-ejere. Da han bøjede sig frem for at se efter, om der var ål, faldt parykken i vandet. Den blev dog reddet, idet den blev fisket op under stor kommers, men siden den tid brugte han den ikke mere. Det var ellers en flot, kul-sort paryk med midterskilning, har mor fortalt. Når han stangede ål, var han altid iført en gammel diplomatfrakke, der var grøn af ælde. Han syntes imidlertid, det var synd at kassere den, så den iførte han sig, når han skulle på fiskeri.

Da min moster Bodil skulle giftes, måtte han iføre sig pænt tøj. Han havde en fin diplomat med vest og benklæder til, som han ikke havde brugt i mange år. Men nu måtte han iføre sig stadsen, sagde bedstemor bestemt. Han var færdig, længe før gæsterne ankom, og satte sig derfor til at læse. Da han havde siddet et stykke tid, kunne han ikke holde det ud mere. Vesten strammede forfærdeligt. Han fik da et af sine ofte barokke indfald. Uden bedstemors vidende gik han ud til kogekonen og fik hende til at klippe den op i ryggen! Således befriet var han i stand til at udholde festlighederne, og ved midt dagen anede ingen af gæsterne, at vesten kun hang over skuldrene i to stykker.

Min morbror Iver var som ung altid iført sidste skrig. Som en af de første optrådte han med prikket skjorte. Han havde en god smag. Iver er syv år ældre end jeg, og jeg husker, at min legekammerat Anne-Stine og jeg var meget imponeret over hans elegance. Han blev senere frimurer og anskaffede sig i den anledning et kjolesæt. Da bedstefar så ham i dette antræk, skreg han af grin: »Har I set Iver i dask-i-røv-frakke,« råbte han. Iver var ellers flot i kjole, men bedstefar syntes, det så latterligt ud med de lange kjoleskøder. Han brød sig kun om det bekvemme og kunne ikke forstå, at folk gad have mas med noget så ligegyldigt som tøj.

Storm P. i Halk

En af de dalevende kunstnere, som bedstefar beundrede mest, var Storm P. Denne var som bekendt en ivrig lystfisker, og da der i Hejsager findes den fiskerige, privatejede Grarup sø, kom han af og til her, ofte sammen med nu afdøde prins Erik. Søen ligger et par kilometer

fra Halk. Storm P. havde derfor ikke behov for at køre helt til Halk for at købe tobak til sin berømte uundværlige pibe, da der også fandtes en købmand i Hejsager, men engang var han altså nået hertil og holdt uden for butikken i sin høje Ford-T. Bedstefar ekspederede undtagelsesvis – bedstemor ville helst ikke have ham til det, for han spildte for meget på messingvægten, når han skulle veje mel og gryn, men denne dag var han i fuld aktivitet bag disken og var ved at ekspedere en af byens koner, Marie, en forsagt, lille kvinde, da Storm P. trådte ind. Marie kiggede på den ukendte herre og siger så beskedent: »A kan godt vint'.« Bedstefar spurgte så Storm P., hvad han ønskede, og denne nævner et bestemt tobaksmærke. Det fandtes heldigvis i butikken, og efter et par høflige ord gik han igen. Bedstefar fortsatte herefter den afbrudte ekspedition af Marie og spurgte hende imens: »Ved du, hvem det var?« »Nej,« sagde Marie. »Ved du ikke, hvem *det* var?« »Nej,« sagde Marie, nu med meget spag røst. »Det var da Storm P., dit fjols,« sagde bedstefar på sin »elskværdige« facon. »Nå,« sagde stakkels Marie, hun havde aldrig hørt om ham, men turde ikke spørge.

Særprægede krogæster

Der færdedes mange mærkelige typer på kroen. Lige fra landstrygere til det bedre borgerskab. Der var f. eks. brødkusken fra Haderslev. Han var lidenskabelig skat-spiller og gik så hårdt op i det, at han altid sad og mimrede af bare spænding. Hos ham købte bedstefar ved jule- og fastelavnstider berlinere med svesker, som han holdt meget af. Han kom med brød, altså rug- og franskbrød en gang om ugen og var ansat hos bagermester Andersen

i Haderslev. Der kom også mindre troværdige elementer. Der var »Sorte Jack« med esser i støvlerne. Han var vaskeægte uldkræmmer fra det mørke Jylland og var ikke særlig hæderlig, men da han var en »type« og anderledes end andre, syntes bedstefar – trods Jacks uvederhæftighed – godt om ham. Der kom også den gamle Heinrich med en stor kasse på ryggen, hvori der fandtes sytråd, knapper, bændelbånd og mange andre fornødenheder, som han solgte på gårdene. Der kom også én, som blev kaldt for »Skorstensmureren«, han var fynbo og gik både ude og inde med sort bowlerhat.

Den af bedstefar mest afholdte af de tilbagevendende gæster var dog Svend, Slagteri-Svend, som han kaldtes, idet han solgte varer for slagteriet i Haderslev. Han var et godt gemyt med en rungende latter. Undervejs til Halk måtte han foruden at passe »Geschæften« ind på samtlige kroer på ruten for at få en genstand. Da bedstefar normalt gik meget tidligt i seng, har det virkelig været en gestus fra hans side, at han hver fredag aften, når Svend var på tur til Halk, sad oppe og ventede til langt ud på aftenen, idet Svend ofte først arriverede henved kl. 11, alt efter hvor godt selskab han var kommet i undervejs på de andre udskænkingssteder. Bedstefars tålmodighed med at vente på Svend blev delt med adskillige af byens koner; de ventede også troligt til Svend kom, hvorefter de så handlede med ham i krogården med en lommelygte til belysning af varerne. Når handelen var overstået, kom Svend ind og fik sine sidste »genstande« for denne dag. Svend »arvede« forøvrigt bedstefars senere omtalte Chevrolet, som blev lavet om til slagtervogn. Kontrakten til denne handel blev nedfældet på et stykke afrevet bordpapir med den dags tilfældige gæster i kroen som vidner. Seddelen blev herefter hængt på »spyddet« i et af kamrene, hvor en del papirer blev opbevaret. Man behøvede ingen juridisk bistand mellem gentlemen. Bed-

stefar hjalp også Svend til et sommerhus – det eneste nogensinde – ved Bygdal. Det var ikke videre pænt, men egentlig ret rummeligt. Der blev bygget et lille kammer til senere, idet Svends svigermor også skulle have et sted at være. Han selv, hans kone og deres tre sønner nød opholdet meget intenst. De boede her hele sommeren. De var alle sortbrune af den megen sol og havluft, de fiskede og svømmede som sæler, og hver morgen kom bedstefar og hilste på den glade familie.

I trediverne kom kagemanden fra Nr. Snede med småkager. Det var for bedstemor et helt under! Tænk, nu skulle hun ikke stå og mase med den langsommelige bagning af småkager evig og altid. Bedstefar købte som sædvanlig rigeligt ind. Vi svømmede i Nr. Snede-herlighederne. Man roste bagværket til skyerne! Jeg delte ikke deres mening, men turde ikke sige det. Jeg foretrak rigtig nok bedstemors hjemmebagte småkager, det var sager – efter min mening var der ingen sammenligning, selvom der intet var at udsætte på fabrikatet fra Nr. Snede. Som et åpropos kommer Nr. Snede-manden, dog ikke den samme, stadigvæk til Halk, og da der ingen bager mere findes i byen, er min morbror Iver storaftager, og der bliver solgt mange af fabrikkens produkter i forretningen i dag. Den første pioner i småkager var Nr. Snede-fabrikken. I dag kommer der jo mange flere, men dengang var det noget af et eventyr for en travl husmor at kunne købe kagerne fiks og færdige.

Episoder

Engang var kvierne, der græssede frit på skydebanen, blevet vilde. Falck fra Haderslev kom og forsøgte at fange dem, men det viste sig at være umuligt. Tilfældigvis var

der på dette tidspunkt en amerikaner på besøg på egnen – en farmer og vaskeægte cowboy, som var vant til at håndtere en lasso. Der gik da heller ikke lang tid, før han havde fanget de løbske kreaturer. Efter veludført dåd ville de taknemmelige kreaturejere spendere på amerikaneren. Han var søn af en dansk udvandrer, men hans mor var amerikanerinde, så hans dansk var såre mangelfuldt, dog forstod han det meste af, hvad der blev sagt. Selskabet havde aftalt med ham, at så snart han trådte ind ad døren, skulle han fange bedstefar i lasso, såfremt denne sad på sin sædvanlige plads. Det gjorde han, han sad og læste, og da amerikaneren trådte ind, vendte han sig imod ham, og vupti havde han lasso'en omkring sig. Bedstefar tog det som den spøg det var, og spurgte ham, stadig med lasso'en omkring sig: »Hvad er du for en?« Cowboy'en grinede bare. Bedstefar spurgte derefter, om han ikke kunne tale dansk? »No,« svarede den adspurgte. Derefter spurgte bedstefar ham, om han heller ikke kunne tysk? Nej, det måtte han også benægte. Bedstefar sagde da: »Så må du være lidt af et fjols, bortset fra at du kan kaste med lasso, men kom nu og få en øl!« Han blev befriet for lassoen, og selskabet hyggede sig på sædvanlig vis.

Aviserne, Jydske Tidende og Modersmålet, havde fået fat i historien om de vilde kvier og mødte op på kroen, hvor de ville have et billede af bedstefar med lasso'en omkring sig, men det frabad han sig på det bestemteste. Næste dag kunne man imidlertid i aviserne læse, at det ikke var lykkedes at fange kvierne, men at man i stedet for havde fanget kromanden i Halk i lasso.

En anden gang kom en elegant bil kørende op i krogården. Chaufføren åbnede døren for en velklædt herre, der henkastet spurgte bedstefar, der stod og kløvede træ, om kromanden var hjemme? »Ja,« sagde bedstefar og kløvede videre. Noget efter gik han dog ind. Misforståel-

sen blev opklaret, og de havde det vældig hyggeligt. Det viste sig, at denne herre var direktøren for Tuborg-bryggerierne. Bedstefar sagde selvfølgelig »du« til ham, det sagde han til alle. Direktøren spurgte ham, om han altid sagde du til folk? »Ja, det gør æ,« svarede han, og så kom han med den klassiske bemærkning: »Det er kun dem, jeg synes er for ringe, jeg siger »De« til.« Bedstefar var ivrig tilhænger af Ib Schönbergs du-forening, som netop på den tid var startet af den populære skuespiller.

På kroen kom også andre mennesker end lige netop dem, der drak øl. Der kom også en del rejsende for at drikke kaffe med brød. I min barndom kom der en lille, stille mand, som må have haft fast ærinde i Halk ca. en gang om ugen, men jeg kan ikke huske, hvad han virkede med. Han kom altid henad middag og bestilte kaffe med brød. Så sad han og læste i »mappen«. Han bar altid en frakke af noget stof, som bedstemor kaldte »kattun«. Derfor blev han aldrig kaldt andet end »Kattun-manden«. Når bedstefar havde spist sin middagsmad, sov han hver dag en halv times tid på den stive sofa i skænkestuen. Han så ikke gerne, at der var gæster under denne siesta, men hvis det var tilfældet, tog han forøvrigt ingen hensyn til det. Nu var der sjældent andre end netop Kattun-manden på dette tidspunkt, men de kom skam godt ud af det sammen. Når bedstefar kom ind fra køkkenet efter måltidet, sagde han til ham: »Nå, nu skal vi sove lidt. Du kan lægge dig på bænken dér!« Det var en topersoners lille bänk. »Ja,« sagde den beskedne kattun-mand fredsommeligt, hvorefter han rullede kattun-frakken sammen til hovedpude og lagde sig sammenkrøbet på den lille bänk, som var meget umagelig. Dette gentog sig hver gang, denne mand kom på kroen, og efterhånden blev Kattun-manden fast inventar den ene dag om ugen ved »middagssøvnstid«.

Bedstefar havde fået bevilling på kroen for livstid, da

vi blev danske. Bevillingen ophørte ved hans død i 1960; kroen var da ret forsømt, og da hverken Iver eller mor, som var de to eneste arvinger, kunne drive kroen på den måde, bedstefar drev den, og heller slet ikke var indstillet på det, blev den revet ned.

Min far

Mor blev gift i 1923. Far var fra Flensborg og var søn af en murermester. Hans forældre var danske, idet hans mor stammede fra Sdr. Vilstrup ved Kolding, og hans far fra Sdr. Vilstrup ved Haderslev. Han var således opdraget i et dansk hjem, hvor man talte dansk, med kammeraterne dog plattysk, og i skolen højtysk. Efter genforeningen, da far var 21 år, rejste han sammen med to af sine brødre til Nordslesvig. Her lærte han mor at kende, og efter giftermålet blev han medhjælper i forretningen og kørte senere også bedstefars rutebil på ruten til Haderslev. Far ville gerne være dansk statsborger, men det var ikke så let at blive det. Men da bedstefar personligt kendte folketingsmand Holger Andersen, henvendte han sig til ham, og der gik da heller ikke lang tid, før far havde sit danske statsborgerskab. Far var født i 1900 og var således for ung til egentlig deltagelse i 1. verdenskrig. Han blev dog indkaldt i sit 17. år og nåede at marchere til fods til Belgien, netop som våbenstilstanden indtraf.

Far var ferm til mange ting. Han læste meget og lærte meget ved selvstudium. Hans store interesse var fysik og kemi, og i de unge år indrettede han et lille amatørlaboratorium på loftet i det nye hus. Her eksperimenterede han med alt det, han havde læst om. Ligeledes var han meget dygtig til matematik. Jeg har endnu hans

matematikbøger, og de er sandelig for viderekomne, det er ikke kun Hogbens »Matematik for millioner«, den er der også, men han nåede langt videre ved sit selvstudium. De første år af ægteskabet boede far og mor i Hans Kjers aftægtshus, som kaldtes »Jacobs hus«, her er jeg født. I 1928 byggede de, med bedstefars hjælp, et nyt hus ved siden af kroen. Dette hus var efter den tid meget moderne med indlagt centralvarme. I 1941, da min morbror Iver blev gift, blev der bygget forretning til, og den gamle, blandede landhandel på kroen blev nedlagt og flyttet til mere tidssvarende lokaler. Iver har drevet denne forretning lige siden.

Som nævnt passede far efter giftermålet den gamle butik, men da bedstefar i 1923 oprettede ruten Halk-Haderslev og købte en rutebil, kørte far også den to gange dagligt, om søndagen dog kun én gang. Jeg husker, hvor rædselsslagen jeg var for denne store bil, da jeg var helt lille. Jeg stod og klamrede mig til messingstangen midt i vognen og skreg som besat, når vi kørte. Det må have været hyggeligt for de øvrige passagerer at høre på sådan en hysterisk unge, men de fandt sig i det, og en skønne dag må dette skrigeri da også være hørt op, jeg husker det ikke så nøje, men har fået det fortalt. Alle kendte hinanden på denne tur. Undervejs fra Haderslev var far tit inde med pakker på de gårde, der lå ved landevejen, ofte fik han så en hurtig kop kaffe. Alt imens sad passagererne troligt og ventede, de havde heller ikke så travlt dengang. Man var nogenlunde præcis ved afgangen fra Haderslev, hvor der dog først skulle holdes mandtal, så at ingen var glemt af dem, der havde været med på udturen, – så først kørte man. Ruten blev efter nogle år købt af Ruteautomobilselskabet fra Haderslev, og den eksisterer endnu.

Bedstefar anskaffede sig herefter en flot Chevrolet, som var ret lav i det i forhold til datidens »Ford'er«,

hvoraf der fandtes nogle stykker i byen. Den var forsynet med kaleche og var således indrettet, at den kunne laves om til varevogn. Det var denne vogn, som Slagteri-Svend senere overtog på favorable vilkår. Landsbybørnene kom for at beundre køretøjet. Jeg havde dog lige så stor aversion mod det som mod rutebilen og kunne bedst lide det, når det stod stille. Her sad Anne-Stine og jeg så og vigtede os, når de andre stod udenfor. Jeg forsøgte at skjule, hvilken kujon jeg egentlig var med hensyn til dette at køre bil; det var jeg bedre i stand til at gøre, da jeg blev lidt større, men denne angst for bilkørsel har aldrig forladt mig.

Oldefar

Min oldefar, Iver Bergholt fra Gabøl, som i 1911 var flyttet ind på kroen for at nyde sit otium, døde den 18. juli 1927 i en alder af godt 88 år. Han var lige til det sidste yderst åndsfrisk, men var i modsætning til sin søn, min bedstefar, et langt mere stille og fredeligt gemyt. Han var søn af læreren i Gabøl, Bendix Bergholt, som tillige var degn i Nustrup. Oldefar havde altid været uhyre flittig. Han var elev fra det Kgl. Danske Husholdningsselskab og havde i de unge år haft flere ansvarsfulde poster som forvalter på herregårde. Bl. a. var han et par år overforvalter på godset Lerchenborg ved Kalundborg. Herfra har han fortalt, at han hver morgen stod på den store trappe til hovedbygningen og holdt mønstring over 22 spand heste. Ved sit giftermål overtog han gården i Gabøl. Han var meget sparsommelig. For at spare på sine heste, når disse som regel skulle bruges i marken, gik han sommetider både til Haderslev og Ribe, når han havde ærinde i en af disse byer. Men dette

var, har han fortalt, ikke usædvanligt dengang, det var der også andre der gjorde. Krolivet var ikke rigtig noget for ham. Han brød sig ikke om spiritus og gik helst af vejen, når folk sommetider havde fået for meget at drikke og blev højrøstede. Men tiden skulle gå med noget, så han lærte sig selv at læse tysk, hvilket var lidt af en præstation i hans alder. Han havde ikke lært det i skolen, idet han havde gået i skole før Sønderjyllands indlemmelse i Tyskland i 1864. Endvidere lærte han at spille skat og fordrev så tiden med nogle af krogæsterne med dette spil. Jeg var 4 år, da oldefar døde, og kan kun lige erindre ham.

I et par år indtog vi middagsmaden sammen, har mor fortalt. Den blev serveret for os to i skænkestuen. Vi kunne ikke sidde så mange i køkkenet. Når han sad og spiste, var jeg sommetider noget hård ved den gamle mand. Jeg løb oppe på bænken og slog ham på den skaldede isse, alt imens jeg råbte: »Åh, min lille oldefanden a æ så glaj ved dig!« Han fandt sig dog godmodigt og resigneret i disse hårde kærtegn. Efter en hjerneblødning lå han fem dage i bevidstløs tilstand, hvorefter han stille sov ind. Jeg var fire år dengang, og mor har fortalt, at hun den dag stod ude i vaskerummet i færd med storvasken, da bedstemor kom derud og sagte sagde: »Anne, hold op, vi vasker ikke mere i dag, oldefar er død!«

Kommerceråden

Den gamle Kommerzienrat, kommerceråd Fuglsang fra bryggeriet af samme navn i Haderslev, var bedstefars ven. Han kom standsmæssigt kørende i landauer med livréklædt kusk, når han efter 1. verdenskrig besøgte kroen. Senere kom han i automobil. Venskabsforbindelsen med

dette bryggeri holdt og holder den dag i dag med næste generation, idet man fortrinsvis drikker Fuglsang øl i Halk. Det skyldes, at bedstefar i sin tid helst solgte dette øl for at støtte den hjemlige industri, men også, at han under 2. verdenskrig altid fik sin fulde ration, så stamgæsterne ikke skulle komme til at tørste. Så længe bedstefar levede, fik han hvert år til sin fødselsdag foræret en kasse Fuglsang øl, sådan var det dengang. Jeg var ca. 2 år, da den gamle herre engang kom på besøg. Jeg var et yderst snakkesaligt barn og havde dengang en nydelig sangstemme. Mor og bagerkonen havde kort tid forinden set en film i Kosmorama i Haderslev, hvori man sang: Ich hab' mein Herz in Heidelberg verloren ... Ved at lytte til dem nogle gange, fik jeg lært teksten af 1. vers og melodien, og så sang jeg med dem. Hver gang Fuglsang kom på besøg, mens jeg var lille, skulle jeg synge for ham, det var gerne sange som Lille Lise Letpåtå og andre barnlige ting. Jeg kunne ikke et ord tysk, men vidste dog godt, at Fuglsang og bedstefar talte tysk sammen, så da den gamle herre noget efter kom på besøg og bad mig synge for ham, som jeg plejede, må jeg instinktivt have tænkt, at nu skal du vise ham, at du kan synge tysk, for jeg stillede mig op og istemte med høj røst: »Ich hab' mein Herz ...«, og han blev virkelig imponeret, mest over, at så lille et barn sang en »kærligheds-schlager«. Han sagde til bedstefar: »Ak, sådan et lille hjerte og allerede tabt i Heidelberg. I vor barndom, Bergholt, lærte vi at synge: Alles Neu macht der Mai ... og nu synger de små børn om deres tabte hjerte, hvad skal det dog ende med.« Men han morede sig over det, og jeg måtte synge den de næste gange, han kom på besøg.

Lille Peter Spillemand

Når bedstefar fortalte eventyr og historier for mig, da jeg var lille, og der forekom dværge i disse, var han og jeg blevet enige om at kalde dem: små Peter spillemand. Jeg havde engang spurgt ham, hvad en dværg var, og så fandt han på denne betegnelse, som han nok mente jeg lettere forstod, og det lød da også mere almindeligt, syntes jeg, end det fremmede ord: dværg. En gang imellem havde bedstefar en regnskabsfører, en lille, krum mand, meget lille. Han sad ved skrivebordet oppe i »æ stow« og ordnede toldregnskabet og andre bogføringspligtige ting. Første gang jeg så ham, har jeg nok været en 4–5 år. Jeg var på vej ned i kælderens for at hente øl til nogle gæster. Jeg standsede forbavset op, sådan en lille mand havde jeg aldrig set før. »Goddag,« sagde han venligt og smilede. »Dav,« sagde jeg, og fór ned i køkkenet til bedstemor, hvor jeg åndeløs betroede hende: »Bedstemor, der sidder en lille Peter spillemand op i æ stow.« Senere opdagede jeg, at han var et voksent menneske, men det første møde var ved at tage pippet fra mig, idet jeg var fuldt overbevist om, at det var en af eventyrfigurerne, vi havde fået besøg af.

Småglimt

At komme i biografen var en stor oplevelse. Bedstefar holdt uhyre meget af det, og hver søndag eftermiddag kørte han, far og jeg til Haderslev til eftermiddagsforestillingen i Kosmorama. Vi så alle Fy- og Bi-filmene. Senere var det Ib Schønberg og lille Connie. Bedstefar morede sig højlydt og rungende over disse film, ja, faktisk mere end jeg gjorde.

Gennem de mange år, hvor Sønderjylland var under tysk herredømme, bosatte der sig en del håndværkere sydfra i landsdelen. Også nogle slagtere flyttede hertil, og det var sandelig et aktiv for indbyggerne de forskellige steder, hvor disse slog sig ned. Navnlig var deres pølser uovertrufne, og disse slagteres navne blev da også hurtigt kendt. I Haderslev fandtes der bl. a. to slagtermestre, hvis formidable varer med tiden blev landskendte. Det var slagter Vollstedt og slagter Tierbach. Slagter Vollstedt var en personlighed, hans dansk var ikke så godt, men man forstod da udmærket, hvad han sagde. Engang skulle en landmand fra Halk aflevere et svin til ham. Vollstedt selv var travlt beskæftiget i sit pølsemageri og sagde derfor til sin svend: »Gå derue, Mads, dat svin von Halk ist da!«

Slagter Tierbach fabrikerede de fineste bayerske pølser, man nogensinde havde smagt. De var saftige, let røgede og sagde »knak«, når man bed af dem. Vi fik altid disse pølser på kroen om fredagen. Far hentede denne dag i varebilen diverse mindre ting hos grossisterne til butikken. Dengang kom grossisterne ikke så tit som i dag, og de mindre ting kunne man således sagtens selv hente. Margarinebilen og petroleumsvognen fra Haderslev husker jeg bedst, de kom regelmæssigt, men grossistfirmaernes varebiler kom da også med større bestillinger. Der var bl. a. Nissen & Grün, Hansen & Christiansen, Hans Sørensen, alle fra Haderslev; de kom også med varer, når bestillingerne var i større målestok. Men der var skabt tradition for, at far hver fredag skulle hente visse ting og sager, samt foretage ærinder på apotek o. lign. for byens borgere, og når han kom hjem havde han altid diverse gode sager med, foruden de lækre pølser havde han også altid bananer med til Anne-Stine, nabovens datter, og mig.

En anden sydfra kommende håndværker hed Dame-

row! Ja, det hed han virkelig, og navnet afstedkom da også af og til en del latter blandt folk, der hørte navnet første gang. Han var en dygtig kakkelovnsbygger. Hans speciale var flisekakkelovne, som på sønderjysk kaldes pottekakkelovne. Disse var Damerow ekspert i at få til at fungere, hvis der var noget i vejen. Han var en lille mand med stort hvalrosskæg og tøffede rundt på en stor, gammel motorcykel med sidevogn. Heri sad ofte Kathrine, hans ægteviv, som blev kaldt »Brille-Cathrine«. Parret futede altid afsted i et jævnt og adstadigt tempo og var kendt af alle i Haderslev og omegn. Engang kunne Damerow ikke starte sin gamle, veltjente maskine. Efter forgæves anstrengelser og gode ord blev han omsider så irriteret, at han tog en hammer og slog med den på motoren, alt imens han sagde: »Wat, bist Du denn ganz verkölt? – Hva' er du da blevet så forkølet,« hvorefter køretøjet fluks gik i gang.

Anne-Stine og jeg

Mads Kjærs enke, Tinne, havde i mellemtiden overdraget gården til svogeren Hans. Han var blevet gift med Sophie Nielsen, og de fik fire børn, hvoraf den yngste, Anne-Christine, Anne-Stine kaldet, var 9 måneder yngre end jeg. Hun blev min bedste legekammerat, og vi fulgtes ad gennem tykt og tyndt.

I vor barndom opholdt Anne-Stine og jeg os mest i krostuen. Vi tjente slet ikke så lidt ved at hente øl til gæsterne, idet disse gav gode drikkepenge. Denne servering kunne vi sagtens klare. Pengene vi tjente blev omgående omsat i butikken, hvortil der var en dør fra skænkestuen. Her købte vi slik en masse. Når drikkepengene slap op, og vort forbrug endnu ikke var dækket, stjal vi, d.v.s. jeg gjorde det, Anne-Stine var kun hælør og mednyder.

Iver havde efter endt uddannelse overtaget pasningen af butikken efter far, og han var temmelig skrap mod os, idet han var klar over, at jeg benyttede enhver chance til at kapre slik med alle til rådighed stående midler. En del af varerne var placeret på loftet, og Iver måtte mange gange om dagen derop for at hente diverse ting, og hver gang måtte han igennem skænkestuen. Lige så snart han var ude af døren til gangen op på lagerloftet, røg jeg ind i butikken og nalrede alt, hvad jeg i farten kunne få fat på. Vor yndlingsspisning var lakrids – Haribo-piber var en særlig godbid, de kostede 10 øre stykket, så dette var ikke så stort et tyveri, men sommetider dristede jeg mig også til at hugge Anthon Bergs marcipanbrød eller flødechokolade til 50 øre, det var værre. Marcipanbrødene havde både bedstemor og Iver tal på, for dem havde de også svært ved at lade ligge. Derfor var det temmelig forvovent at snuppe et af disse. Alt byttet blev stoppet op i buksebenene, som dengang var forsynet med elastik i benene, og når jeg således belæst gjorde min entré i skænkestuen igen, sad Anne-Stine spændt ventende. Der var selvsagt næsten altid kunder i butikken, når jeg var på tyvetogt. De har selvfølgelig tit fortalt Iver, hvordan jeg forsynede mig i hans fravær, så vi var til stadighed under stærk mistanke.

Fra køkkendøren, der førte ind til butikken, kunne bedstemor ligeledes holde et vågent øje med, hvad der foregik, for i døren var der et glughul. Tyveekspeditionerne var således absolut ikke ufarlige, Iver kunne hvert øjeblik komme ned fra loftet, ligesom bedstemor pludselig kunne finde på at kigge gennem glughullet. Det var derfor altid en mægtig befrielse, når det var vel overstået og vi med uskyldsbare miner fortsatte med at tegne eller hvad vi nu kunne finde på. Vi hyggede os i skænkestuen og grinede, når gæsterne fortalte noget sjovt. Man kan sige, at en skænkestue måske var et lidt usædvanligt op-

holdssted for børn, men der var absolut ingen grund til, at vi ikke kunne opholde os netop her. Der blev nemlig udelukkende talt politik, krigshistorier samt harmløse vittigheder. Meget af det, der blev fortalt, gik hen over hovedet på os, men meget »hængte« også ved. Sjofelheder tålte bedstefar ikke. Når en gæst engang imellem forsøgte at komme med en slibrig eller tvetydig vittighed, blev han omgående sat til vægs af bedstefar med ordene: »Hold din kjæft – her er børn til stede.« Når så vedkommende blev sur og brokkede sig og f. eks. sagde, at børn ikke hørte hjemme i en krostue, blev han hurtigt tromlet ned af bedstefar med følgende svada: »Det er *min* kro, det er *mine* børn, dem har jeg ansvaret for, og *de* skal have lov til at være her, de skal ikke høre på beskidte ting, her er det mig, der bestemmer. Hvis det ikke passer dig, kan du gå.« Efter en sådan omgang tav gæsten, og det var sjældent han gik. Nu sad man jo trods alt og havde det ret så gemytligt med at rafle eller med kortspil. Det var mere værd end at komme med en dum vittighed, som faldt aldeles til jorden i dette selskab.

Bedstefars vaner

Bedstefar huskede som sagt mange ting, han havde hørt eller læst og bed gerne mærke i de sjove ting. Når han gerne ville have sin eftermiddagskaffe, råbte han til bedstemor: »Latri-latrø - kaffe med brø'.« Eller, når bedstemor spurgte ham, hvad han ville have til aften, svarede han tit: »Et stykke med kaviar, eller hvad du har.« Det var ting han havde hørt eller læst af »professor« Labri og andre gøglere. Om aftenen holdt han meget af at få en portion boghvedegrød, som vi kalder »båget-

grø'e«. Den skulle tilberedes, så den var meget lind, der skulle en smørklat i, og man spiste rugbrød til, men hverken sirup eller sukker. Et glas mælk skulle hældes over grøden, sådan ville bedstefar have den serveret. Jeg holdt og holder også meget af boghvedegrød på den facon og kan stadigvæk ikke tænke mig at spise den med andre ingredienser til. Vi to sad tit om aftenen og fik en ordentlig portion.

Bedstefar beundrede meget kgl. skuespiller Olaf Poulsen, og især huskede han ham for hans snarrådige optræden, den gang han skulle foregive at begå selvmord i et eller andet teaterstykke. Han kom ind på scenen og havde glemt det sværd, hvormed han skulle begå selvmordet – i garderoben. Da han skulle til at udtale de dramatiske ord før sit endeligt, kunne han ikke finde sværdet. Han rodede i sin klædedragt; der var intet sværd. Men snarrådig, som denne mand har været, udbrød han med gravrøst:

Mit sværd er væk,
jeg dør af skræk!

hvorefter han faldt om! Det var et dybt alvorligt stykke, men mange blandt tilskuerne fattede den ulykkelige skuespillers situation og brød ud i klapsalver under megen munterhed. Bedstefar syntes, det var en enestående præstation, og den historie har han fortalt mange gange. En melodi fra en revy, eller hvad man nu har kaldt det dengang, sang bedstefar også ofte. Han sang højt og falsk, melodisk kunne man næppe kalde det. Denne vise husker jeg og kan endnu se bedstefar for mig, når han sang den:

Se, en aftenstund i »Kæden«
var jeg kommet med på bal,
og jeg oplevede glæden,
som man stundom bør og skal,

for der så jeg et par øjne,
de var klare som krystal!
»Hillemænd, sikke et spænd,
for en blikkenslagersvend«!

Jeg ved ikke, om teksten er korrekt, men således blev den sunget af bedstefar.

Sønderjysk suppe

Amtsskatterådet holdt den årlige ligning på kroen. Medlemmerne var på fuld kost hele dagen og nød bedstemors gode mad. Man vekslede mellem klar suppe med oksekød og flødepeberrodsauce eller stegte ål, så hveranden gang fik man en af disse retter. Den klare suppe laves i Sønderjylland med 3 slags boller. Foruden kød- og melboller laver man også franskbrødsboller. De består af reven franskbrød, der røres sammen med smør og æg, så det bliver til en fast dej. Til suppen bliver også serveret ris med rosiner. Den dag i dag håndtriller man kød- og brødbollerne dér på egnen. Det er naturligvis et kæmpearbejde, og ved festlige lejligheder, men også ved begravelser med efterfølgende spisning, mødes nabokonerne for at hjælpe til med at »trille«. Bollerne må helst ikke være større end nødder. Det kræver en vis færdighed, og når der skal bruges store portioner er der brug for mange, ferme hænder.

Min barndoms tumbleplads

Der var ikke mange sommerhuse ved den dejlige strand i min barndom. Kun nogle få Haderslev-borgere havde opdaget den fredfyldte idyl. Mellem de få var skole-

inspektør Petersen, som senere blev forflyttet til Esbjerg, men alligevel beholdt sit sommerhus i Halk. Dette hus var beliggende i ensom majestæt oppe på klinten mellem Bygdal og Vinddal. Bedstefar kom med varer til ham, når han var på badetur, og de blev meget gode venner. Bedstefar købte omgående huset til »Ørnereden«. Efter at have virket i Esbjerg nogle år blev Petersen skoledirektør for samtlige københavnske skoler, men trods den nu meget lange afstand beholdt han alligevel i flere år huset ved Halk Strand. Han var blevet glad for freden der og havde fået venner blandt befolkningen. En af hans sønner, Steen Glarborg, blev senere adjutant i flere år hos kong Frederik den 9.

Hvor var der fredeligt på den tid. Biler var der ikke mange af, og de, der var, kørte sjældent om aftenen. Bedstemor og jeg har manganen en sommeraften siddet i mørkningen på den gamle butikstrappe og nydt denne stilhed. Bedstemor slappede af efter dagens slid, og vi kunne godt tie sammen. Der hørtes ikke andre lyde end de gumlende kreaturer på den nærliggende mark, af og til gøede en hund, men den lyd, jeg forbinder mest med disse aftener, var de store, gamle poplers raslen og sagte susen ovre ved Efsens gård.

Halk var med skov, mark og strand en herlig legeplads for os børn. Som mindre opholdt vi os dog ikke gerne ret langt fra hjemmet, selvom der var uanede muligheder for leg viden om. Senere dristede vi os dog ret langt væk, således en gang til Halkhoved, som er meget stejlt og 26 meter højt. Vi blev altid ganske svimle af at kigge ned. Hans Kjer havde en mark her, som hedder Ellet. Alle marker i Halk har navne, men jeg husker ikke ret mange; der findes dog et gammelt markkort, hvor navnene står anført. Af og til gik vi også ad de smukke veje med de levende hegn ned til Hundsdal; det var også for at opleve lidt spænding, idet nedgangen til Hundsdal var stejl og

helt mørk af bevoksning. Her boede nattergalen, samt Mikkell og grævling, og det var altid med bankende hjerte, vi vovede os ind i denne mørke kratverden, som kaldes Hundsdalhule. Når vi så kom ud til den hvide strand, blev vi altid ganske blændede af sollyset. Selve landsbyen er meget langstrakt med bebyggelse, mest gårde, næsten hele vejen ned til stranden. Det var ligesom at komme til en anden by, når vi sommetider tog til Medsted eller Bukholm på cykel, netop fordi der var ca. 1½ kilometer mellem os. Bukholm ligger smukt i nærheden af Bankel-søen, der ejes af godset Ultang, som er den største gård i sognet. Søen har forbindelse med havet og er omgivet af skov, her er også et rigt dyreliv, raven yngler her, og havørne kommer af og til på fransk visit. Småskovene ved Bukholm ejes af de forskellige landmænd. Bedstefar havde også en lille skov her, hvor man hentede det dejligste bølgebrænde. Hans Kjer og de andre nabo-gårde havde også en skovpart. I dag er disse overtaget af efterkommerne, Iver og Jeppe Kjer og flere andre viderefører nu småskovene efter deres fædre under forstlig tilsyn.

En anden yndet legeplads var Fuglesø, en kratbevokset, fredet mose med to gravhøje: Holmehøjene. Fuglesø ligger på vejen ned efter Bygdal og Vinddal. Da stedet er mose, er der selvfølgelig vand under græstuerne, og når vi legede her, gik legen altid ud på, hvor længe vi kunne hoppe og balancere fra tue til tue uden at plumpe i og få våde fødder, hvad vi dog som regel fik. Disse græstuer hedder på den stedlige dialekt: »seider«, sei'er, og det var en både spændende og anstrengende leg at hoppe rundt på disse »sei'er«, men ih, hvor var det sjovt. Sommetider om søndagen lod Anne-Stines mor, min gudmor Sophie, gårdens lille islænderhest »Svend« spænde for jumben, og så gik udflugten til Hansesdal, stranden ved Bukholm. Så havde vi søndagskaffen med, vi badede

og morede os, som vi plejede, men vi var mere fortrolige med strandafsnittene Bygdal og Vinddal.

Tro medhjælper

I min barndom blev Stine Steffensen fast medhjælp på kroen. Hun kom, når der skulle holdes møder, og hun gjorde lørdagsrent hver uge. Hun var ugift og holdt umådelig meget af kaffe, helst stærk, »Kratz«-kaffe, som Kathrine »Ni« kaldte den. Senere i min ungdom kom jeg tit om lørdagen med rutebilen fra Haderslev for at holde week-end på kroen. Da jeg vidste, hvor stor pris både Stine og bedstemor satte på det fine bagværk fra »æ staj«, havde jeg altid noget med fra enten Carstensen eller Reichhardt, og Stine og bedstemor var altid spændte, hvad jeg mon havde med denne gang. Stine var en fredssommelig sjæl. Når ingen måtte høre, hvad hun sagde, andre end den, hun ville betro sig til, hviskede hun, men det var nu bedre, hvis hun havde mumlet, for hendes hvisken var så højlydt, at den kunne høres langt væk. Da bedstemor blev begravet, en junidag i 1950, gik hun stille omme i smøgen bag kroen og græd. Jeg fik tilfældigvis øje på hende, da vi stod ude i gården under den blomstrende hylde ved bedstemors kiste. Fra det øjeblik var Stine også færdig på kroen, for bedstefar ville efter bedstemors død ikke have fremmede kvinder til at komme og hjælpe sig.

Gårdbranden

En dag, da jeg var en 5–6 år gammel, var der stor ildebrand i nabolaget. Egegården brændte. Gården havde

fået navn efter den århundredgamle eg, som stadigvæk består, og som man godt kan kalde Halks vartegn. Egen stod på gårdens haveskel og var også i fare. Tidligere, i mors barndom, blev denne gård kaldt Kreditgården. Den ejedes af Martin Hansen, en bror til smeden i Halk.

Alle mand til sprøjterne! Jacob Bruhn – husslagter og brandmajor, gik med hurtige træskoskridt helt op til Langmose med et horn for munden: båt - båt. Ind imellem forklarede han folk, der kom løbende: »Det brænder hos Martin Hansen.« Båt - båt, næsten inden han var blevet færdig med »alarmen«, var det meste af gården, der var tækket med strå, brændt. Men det frivillige brandmandskab og mange andre hjælpere gjorde, hvad de kunne. Sprøjterne var vist nok ikke i allerbedste orden, men vand havde man nok af fra den nærliggende »Store-dam«. I dag kunne man sikkert nok have reddet det meste af gården, men dengang var der ikke mange muligheder med en stråtækt gård, så den nedbrændte totalt. Heldigvis kom hverken mennesker eller dyr noget til.

Jeg glemmer aldrig den dag. Kort før branden blev opdaget, var min ene træsko faldet i pumpens brønd ved kroen. Det fik jeg megen skældud for. Far stod og fiskede efter træskoen med et stykke ståltråd, da Jacob Bruhn kom truttende. Far løb straks til brandstedet. Jeg husker hvor forfærdet jeg blev, jeg var nemlig fuldt og fast overbevist om, at det var min skyld, at gården brændte. Jeg troede virkeligt i fuldt alvor, at det var, fordi min træsko var faldet i brønden. Fortvivlet spurgte jeg derfor mor: »Er det min skyld, Egegården brænder?« Men mor var aldeles adspredt på grund af branden og gad ikke svare på noget sådant nonsens. Næste dag fik far via ståltråden fat i den ulyksalige træsko, og jeg blev endelig beroliget med, at fordi en træsko faldt i en brønd i nabolaget, kunne et sådant uheld aldrig udløse en ildebrand, og det slog jeg mig så til tåls med.

Genforeningsstenen

Den 10. juli 1930 blev genforeningsstenen afsløret i Halk. Stenen blev placeret lige over for kirken, hvor den står den dag i dag. Inden afsløringshøjtideligheden skulle finde sted, gik Halk skole i samlet trop ind i Bukholm skovene for at hente bøgeløv. Derefter marcherede de ned igennem byen med Dannebrog og bøgeløv i spidsen for optoget. Anne-Stine og jeg, som på det tidspunkt var $5\frac{3}{4}$ og 6 år, havde fået hver et flag, som vi stod og knugede i hånden. Planen var, at alle landsbyens børn, i hvert fald de lidt større, men som endnu ikke gik i skole, skulle deltage i »marchen«. Dette skulle ske ved, at disse børn sluttede sig til optoget, efterhånden som det skred frem gennem den langstrakte landsby. Men da optoget nåede kroen, fór Anne-Stine og jeg ind i porten til Lorenz Peters gård og gemte os. Det var alligevel for overvældende for os at deltage i et sådant opbud. Læreren havde dog fået øje på os og vinkede, at vi skulle komme med, men vi turde ikke. Senere gik vi dog trøstigt ned til selve højtideligheden med vore mødre ved hånden. Hele sognet var mødt op, og bagefter var der fælles kaffebord i skolen. Den senere sognefoged i Halk, Jørgen Petersen, havde forfattet verset på stenen, det lyder således:

I halvtredsindetyve år
vandred' vi i trange kår,
men Vorherre i det høje
ville for os godt det føje,
førte os fra tvang og savn
hjem igen i Danmarks navn!

Og neden under verset står: Til minde om genforeningen 1920 – rejst af beboere i Halk sogn.

Arven fra Amerika

Først i trediverne blev der indlagt centralvarme på kroen. Bedstemor, som var meget sparsommelig, og som aldrig ville drømme om at give en krone ud til luksus, havde arvet en slat penge fra sin ældste, velhavende søster Karen i Amerika. Disse penge ville hun for en gangs skyld anvende til lidt personlig bekvemmelighed ved at lade installere et centralvarmeanlæg. Det havde i mange år været et stort ønske hos hende, da hun var godt træt af kakkelovne. Jeg syntes ellers som barn, at der var en egen stemning over den store, hvide porcelænskakkelovn i skænkestuen. Det var skønt at sidde der en vinteraften og høre kedlens sagte snurren og bølgebrændets knitren. Men jeg skulle jo heller ikke tænde op hver morgen. Det nyinstallerede centralvarmeanlæg fungerede gennem komfuret til alle rummene på kroen, på nær soveværelserne, der skulle sandelig ingen varme på. Det må jo også have været en lettelse for bedstemor, hun havde nok at se til foruden at holde diverse kakkelovne vedlige.

I køkkenet fandtes der en lille karnap. Her sad kroens kvinder og de af nabokonerne, der kom på visit. Vi havde det meget hyggeligt, selv om der om vinteren var temmelig koldt. Da centralvarmen blev indlagt, blev der i denne karnap anbragt en radiator, så der herefter var langt mere lunt end tidligere. Særlig bekvemt var det ikke, vi sad på hårde køkkenstole. Når der fra skænkestuen blev »piftet« i en ølflaske af bedstefar, betød det, at vi skulle ind og servere, men bortset fra børnene holdt kvinderne sig på afstand af skænkestuen, undtagen når der skulle serveres. Den var udelukkende mændenes afdeling. Vi hyggede os med kaffe i køkkenet. Da forretningen i 1941 blev flyttet over i det nye hus, blev der indrettet en lille stue i det halve af den gamle butik. Her flyttede »dame-

afdelingen« så ind, og bedstemor var meget glad for sin lille stue, hvorfra der førte en dør både til skænkestuen og til køkkenet.

Bedstemor havde fire søskende, to søstre og to brødre. Den ældste søster, Karen, som ved sin død gav anledning til, at centralvarmeanlægget blev installeret, og bedstemors to brødre rejste før århundredskiftet til U.S.A. Det gik dem alle tre godt. Karen blev gift med en svensk udvandrer ved navn Söderberg, og de sad alle i gode kår. Den anden søster, Marie, var gift med en banemand i Flensborg. Da mor var lille, var hun flere gange med bedstemor på besøg hos tanten i Flensborg. Der blev hun engang fotograferet som 4-årig, og hun er på dette billede yderst elegant påklædt: iført en stor hat med roser og tyll, en lang silkekjole med flæser, sorte lakstøvler og i hånden holder hun en parasol. Hun blev meget feteret på disse Flensborg-ture, og derfor huskede hun dem så godt. Tante Maries mand var overordnet ved jernbanen, han havde på sit visitkort nedenunder titlen en tilføjelse, der stod: Weichenstelle 1. Klasse – mor husker ikke hans titel, men hun husker dette med »Weichenstelle«, men hvad det egentlig betød, bortset fra at man kan oversætte det til »vigested 1. klasse«, er der ingen, der kan forklare, men det må have været på mode den gang. Da tante Karen i 1910 var hjemme på besøg, tog hun og bedstemor en tur til søsteren i Flensborg. Denne har nok villet imponere søsteren fra USA, for hun fortalte også hende om mandens titel. Da de vendte hjem til Halk, sagde Karen dog om den estimerede banemand: »Ha, sådan en banebisse!« Men tante Karen var nu også skrap. Hun var ikke for ingenting blevet amerikanerinde. Hun syntes heller ikke om bedstefar, han var efter hendes mening alt for dominerende, og hun forsøgte at overtale bedstemor til sammen med sine to børn, mor og Bodil, at tage med hende til Amerika, hvor hun nok skulle sørge for, at hun

fik en mere sagtmodig mand. Men det ville bedstemor ikke drømme om, hun var godt nok tilfreds, og rent økonomisk manglede hun ikke noget, så hun blev i Halk. Tante Karen og hendes mand havde nogle venner, en forfatter, Roy S. Sensabough og familie. Disse venner var i 1933 på et Europa-trip i egen bil. Ved denne lejlighed besøgte de også Halk. Rent sprogligt var det lidt besværligt, men da Iver på det tidspunkt var elev på Katedral-skolen i Haderslev, måtte han agere tolk. Bedstefar talte dog udelukkende tysk med dem, og Mr. Sensabough forstod da også en del af dette sprog. Det var hjertelige og rare mennesker, og mor og bedstemor kræsedede op for dem af danske specialiteter. Vi er i besiddelse af nogle billeder, der blev taget under dette besøg.

Bondetoget til København

Jeg kender ikke grunden til landmændenes utilfredshed i 1935, for selv om jeg nok har siddet i skænkestuen og hørt, når der højlydt blev givet luft for utilfredsheden, så har jeg i den alder alligevel ikke bidt mærke i det. Men der var noget med LS og et bonde-demonstrations-tog til Christiansborg. Fra Halk var man opsat på at deltage i denne demonstration, så en del af bønderne drog afsted for at give deres mening til kende. Jeg husker heller ikke, om de opnåede noget, dette skal de jo også nok have drøftet. Det eneste, jeg husker, er, hvad de fortalte om de sjove ting, de havde oplevet i hovedstaden. En af dem ville under opholdet her gerne en tur i Zoologisk have. Da han spurgte en svajer om vej hertil, svarede denne ham med københavnsk mundræthed: »Ska' du ud at hilse på familien, bessefar?« En anden af deltagerne havde været en tur i byen og fået adskillige genstande.

Han boede på et missionshotel i Colbjørnsensgade. Uden at kunne kende omgivelserne var han faktisk nået til denne gade, men da han mente at være faret vild, henvendte han sig til chaufføren i en parkeret taxa, om denne ville køre ham til missionshotellet? »Ja, gerne,« svarer taxachaufføren beredvilligt. »Værsgo' at stige ind, hr.« Manden fra Halk fik sig placeret i vognen, hvorefter chaufføren gik om på den anden side af den, lukkede døren op og sagde: »Værsgo' at stige ud, hr., det bli'r lige en daler.« Landmanden steg forbløffet ud, missionshotellet lå på den anden side af gaden; Taxaen havde ikke kørt en centimeter, han var bare gået lige igennem den. Han har nok ærgret sig, men også moret sig, ellers ville han ikke have fortalt historien hjemme ved stambordet.

Mund- og klovesyge og krosnak

Mund- og klovsygen kom til Halk. Den manifesterede sig i nabolaget til kroen, hos gårdejer Erik Efsen. Bønderne mødtes på kroen, meget foruroligede, de var nærmest fornærmede på den stakkels Efsen, der havde været så uheldig, og som oven i købet ville komme til at lide et stort tab. Han var jo af gode grunde afskåret fra at deltage i »mødet«. På den tid havde man vel heller ikke så effektive midler til bekæmpelse af den frygtede kvægsygdom, så der var ikke noget at sige til, at man var urolig. Selskabet på kroen blev op ad formiddagen så ophidset over denne trussel mod deres besætninger, at man begyndte at ringe rundt til nabosognene på næsset for at kundgøre den skrækkelige nyhed for venner og bekendte. Næsten en hel dag gik der med at få nyheden publiceret. Jeg husker ikke, om sygdommen bredte sig

den gang, men jeg husker, at den gjorde det adskillige gange senere.

Når stamgæsterne mødtes på kroen til kortspil, blev der samtidig drøftet meget andet, dog mest politik. Bedstefar førte ordet, men de andre måtte da også godt sige lidt. En gang var en gårdmand fra egnen kommet på besøg i kroen, han var godt tilfreds med tilværelsen, mens de andre altid havde noget at beklage sig over. Denne mand mente imidlertid, at vi havde meget at takke for. Hans Kjer kunne dog ikke give ham ret, han udbrød: »Ræven har ædt alle vore kyllinger i nat, vil du også have, vi skal takke for det?« Jeg ved ikke, hvilket svar den anden gav, men de andre ved bordet har sikkert moret sig.

Zeppelineren

Det var på de tider, da Grev Zeppelins luftskib var på jomfrurejse over Europa. Min far var nok den, der var mest interesseret i denne begivenhed, for den dag man ventede, at skibet ville passere Danmark, sad han vagt hvert ledigt øjeblik i soveværelsesvinduet på 1. sal, hvor der var god udsigt. Men det blev alligevel mig, der så det først. Undtagelsesvis var vi denne sommerdag taget til stranden ved Hansesdal, mor, Anne-Stine og jeg. Jeg havde fået en to-hjulet cykel fra København, så jeg var »selvkørende«, mens Anne-Stine sad bag på hos mor. Da vi henad 18-tiden nåede »Zinkhuset« ved Medstedgård, hvor der er en storslået udsigt over Bankel og en del af Lillebælt, fik jeg pludselig øje på den store cigarformede tingest, der lydløst bevægede sig øst på. Den skinnede som sølv i solen. »Se,« skreg jeg, »Zeppelineren.« Vi standsede og kiggede, derefter spurtede vi ned

gennem byen. Overalt havde folk nu fået øje på den og råbte til os. Vi nåede hjem, og far havde omsider også fået et glimt af den, men desværre ikke sådan, som vi så den: svævende hen over det smukke landskab badet i solens stråler.

Dyreliv

På den ene side af kroen var Lorenz P. Lorenzens gård; han blev kaldt Lorenz Peter. Han var forlængst blevet gift, og han og hans kone, Tinne, fik i tidens løb 8 børn. Da mor var ung, havde man der på gården en lille gravhund, som hed Kulle. Den blev engang umådelig gode venner med en af gårdens smågrise. De to var uadskillelige, og gik sammen tur op ad landsbygaden hver dag. Der var ingen tvivl om, at de var forelskede i hinanden. Kærligheden har nok været størst fra Kullens side, og denne »love-story« må jo være endt, den dag grisen blev stor og fed nok til at komme på slagteriet, men så længe »forholdet« varede, var det mærkelige par genstand for megen undren og morskab i byen.

Dyrene på Lorenz Peters gård levede i det hele taget et meget frit liv. Tinne var en stor dyreven, hun nænnede f. eks. ikke at slagte deformede kyllinger; selv om de var født med tre ben o. lign., lod hun dem leve. Gården havde mange katte, og de fik lov til at formere sig, så der var stort »kattehold« i hele nabolaget. Mange af dem opholdt sig meget ved kroens køkkendør i håb om at få en godbid. Bedstefar var særlig glad for en, som han kaldte »Peter Ruden«; jeg ved ikke, hvorfor han kaldte den netop sådan, for det var ellers en hunkat, men det hed den altså. Den sov på hans ben om aftenen, idet han mente, at det var godt med katteskind mod gigt, og det er jo hørt før. Man holdt også får hos Lorenz Peters.

De var meget tamme og kom ofte ind til Tinne i køkkenet. For at komme ind i husets stueetage måtte man op ad en temmelig høj trappe, både til køkkensiden og til den »pæne« indgang, æ stoe døre. Men det kunne fårene sagtens klare, de var dog hidtil kun kommet ind ad køkkendøren, men en dag Tinne havde damevisit, stod døren til den pæne indgang åben, og mens damerne sad ved kaffebordet, stod der pludselig et får i døren ind til stuen, hvilket afstedkom megen latter blandt de tilstedeværende. Man havde også en gase, som var fredelig og rar og hed Palle. Den gik også rundt hos naboerne og kom en gang imellem i kroens køkken, hvor den åd knuste æggeskaller af hånden. Efter gravhunden Kulle blev der i resten af Lorenz Peters og Tinnes tid kun holdt pointere. Disse hunde blev uanset køn altid kaldt Leo. Lige til det sidste havde Tinne en »Leo« ved sin side.

Hans Kjers havde en kalkun-fatter, en gal fyr ved navn Jokum. Den blev meget gammel og var bedre end nogen vagthund, for ingen kunne nærme sig gården, uden at Jokum kom farende, rød og oppustet. Vi var bange for den, men kunne alligevel ikke nære os for at drille den ved at fløjte, når vi vidste os i sikkerhed, hvorpå den omgående pustede sig op og skogrede aldeles rasende. En gang da Sophie havde et kuld ællinger, satte hun dem uden for, og der var da en, som Jokum så sig gal på. Han fór over det lille kræ og hakkede det, men Sophie reddede ællingen denne gang, idet hun tog den med ind i køkkenet til komfuret og plejede den, til sårene var helet. Jeg kan huske, hvor fortvivlet jeg var over det. Når jeg var kommet i seng om aftenen og bad min aftenbøn, føjede jeg altid til: »Kære Gud, lad ikke Jokum igen fare på den lille ælling,« men mine bønner blev ikke hørt, for da ællingen var blevet rask, skulle den ud igen, og i et ubevogtet øjeblik fór Jokum atter på den stakkels lille ælling, og denne gang måtte den aflives.

Møder på kroen

Da kroen blev overtaget af mine bedsteforældre, fungerede som tidligere beskrevet den gamle lade på den anden side af vejen som balsal. I min barndom var det imidlertid slut med ballerne, og laden blev brugt til lagerplads. Den blev revet ned, da den nye sognevej i trediverne blev anlagt gennem hele byen. Større festligheder blev der ikke afholdt på kroen mere, kun møder og deslige, en enkelt gang et bryllup, og da mejeriet Hjulsminde i midten af trediverne holdt 50 års jubilæum, blev selve festen holdt i et stort telt, der var opslået ved kroen.

Det var altid spændende, når vi på forhånd vidste, at et møde ville blive »stormfuldt«, d.v.s. når deltagerne på forhånd var uenige, så blev der gerne »rav« i den. Det var mest sogneråds- og sygekasse-møder, der blev afholdt med visse mellemrum, men også mejeri-generalforsamlingen, hvor der ofte var uenighed andelshaverne imellem, var en tilbagevendende begivenhed. Disse møder blev afholdt i »æ stow«. Når jeg var hjemme på kroen, da jeg var en større skolepige, serverede jeg ved kaffebordet. Når så »køkkenpersonalet«: Stine og bedstemor, på forhånd vidste, at situationen kunne udvikle sig til debat, blev jeg gerne, når jeg kom ned i køkkenet, udspurgt om, hvad den og den sagde. Hvis jeg ikke kunne give fyldestgørende svar, undslog bedstemor og Stine sig imidlertid ikke for selv at »lure« ved at stå og lytte ved kammerdøren, der førte ind til »æ stow«, men som altid var aflåset. Nationalt var man ikke uenige i Halk, idet her ingen hjemmetyskere fandtes, men politisk, og i de nævnte foreninger kunne man sandelig nok have divergerende opfattelser; så kunne bølgerne gå højt. Politisk var de fleste af landmændene konservative, men der var også en del venstre og radikale; de sidste var alle husmænd,

idet der fandtes en del nye brug i sognet. Der fandtes også nogle socialdemokrater, som man dengang så lidt skævt til.

Når der skulle afholdes folketingsvalg, gik næsten alle i byen til stemmeurnen. Selve stemmeafgivelsen foregik i et aflukke, som bestod af to ophængte dannebrogssflag i et hjørne af »æ stow«. Jeg ved ikke, om tiden inden valgene den gang var mere spændende end i dag, eller om det måske særlig var i Sønderjylland, at stemningen ofte var på kogepunktet ved valg møderne, men jeg husker tydeligt et valg engang. Det var op til netop dette valg i 1935, at propagandaen for Stauning havde ført til stor fremgang for Socialdemokratiet. Inden valget kørte der lastbiler rundt på egnen med transparenter med slogans samt med højttalere. Det var ikke kun socialdemokraterne, der propagerede på denne måde, nej, det gjorde de andre partier også. Der var virkelig kolorit over de forskellige valg møder, og jeg syntes, de var spændende at overvære, og aldrig har diskussionerne været mere højlydte i skænkestuen end op til et valg. Ved dette valg med Socialdemokratiets store fremgang var mange af landmændene betænkelige, de var ikke så lidt »socialist-forskrækkede«, og jeg glemmer ikke selve valgdagen, hvor det tydeligst kom til udtryk af Anne-Stines mor, Sophie. Da hun kom ud fra kroen efter at have afgivet sin stemme, spurgte jeg hende: »Hvem stemte du på, Sophie?« Hun snærrede: »Stauning!«, og selv jeg mærkede den bidende ironi.

Den gamle butik

Da jeg var lille, var det som omtalt far, der passede den gamle butik. Den var blevet udvidet med den helt gamle skænkestue, da jeg var ca. 4 år, og jeg kan lige erindre,

hvor lille butikken var i mine første leveår. Der fandtes ingen fast lukkelov, og der blev handlet til sent om aftenen. Efter aftensmaden var der mange, navnlig byens karle, der gik ned i butikken for at købe lidt tobak og få en sludder med andre, og de blev gerne hængende et par timer. Der blev også holdt åbent hele lørdagen, og selv om søndagen kom der af og til nogle. Sommetider var kl. 11, før far kunne dreje nøglen om, men som regel kunne han dog slutte ved ca. 9-tiden. Senere kom der en lukkelov, hvor det blev påbudt at lukke kl. 7, og den blev da også med tiden overholdt så nogenlunde, men søndagshandelen fortsatte i det små, idet folk som regel altid havde glemt et eller andet, og så kom de bare og hentede det.

Der var da heller ingen på kroen, der blev særlig sure over det, det var jo nu engang et »offentligt«
sted. Kvinderne på kroen – i hvert fald de yngre – stod gerne op og indtog middagsmaden, der kom nemlig som regel enten kunder i butikken eller også i skænkestuen, hvilket dog var sjældnere ved middagstid. Så var det altid kvindernes tur til at ekspedere, for mændene skulle have deres middagsmad i fred og ro. Dette patriarkalske arrangement var en selvfølgelighed for de kvindelige medlemmer af familien.

Da far passede butikken, og også senere, mens vi boede i Hejsager, pyntede han gerne butiksruden – til jul skulle der laves lidt ekstra ud af det, og far var dygtig til at dekorere, selv om udvalget af dekorationsmateriale var beskedent. Det var nemlig det samme, der gik igen år for år, men jeg syntes den gang, det var meget flot. Der var glimmer og lys og engle, og så var der nogle yndige, små porcelænsnisser, et lille nisseorkester, som jeg elskede højt, og som var med hvert år. Mine kammerater stod med næsen trykket flad mod ruden for at beundre den beskedne udstilling, men desværre duggede ruden, så

det var somme tider lidt besværligt. Kaffemøllen var også placeret i vinduet, så megen plads var der ikke til udsmykning.

Der var kun denne ene butiksrude i landsbyen til at lyse op ved juletid; gadelys fandtes naturligvis ikke, så det var klart, at det var en begivenhed for landsbybørnene, når der blev julesmykket. Men snart skulle vi alle sammen til den forjættede by Haderslev på juleindkøb. Og hvad var så den ene sølle butiksrude i Halk at regne? Intet – ved siden af Hundevadts, Orbesens, Brinckens og de andre stormagasiners strålende lyshav i vinduerne med modeljernbane, nisser, der kunne nikke o.s.v., o.s.v. – ak, det var et sandt eventyr for os børn, men til daglig måtte vi nøjes med den lille rude derhjemme i den spændende tid ind mod jul.

Jul på kroen

Juleaftensdag og nytårsaftensdag stod bedstemor og enten mor eller moster Bodil og bagte æbleskiver med svesker hele formiddagen. Der skulle mange til, for de var til kroens gæster, og dem var der gerne mange af juleaftens- og nytårsaftensdag om formiddagen. Det er en gammel, sønderjysk skik, at man skal have æbleskiver med svesker ved middagstid disse to dage om året. Æbleskiverne blev serveret gratis – det var service, og den brugtes vist nok af alle kroer den gang – men det var et stort slid, idet man også skulle forberede aftenens store middag. Bedstemor måtte dog blive ved med at bage, så længe der fra skænkestuen blev råbt: »Meta, flere æbleskiver!«

Til jul stod bedstefar for indkøbene af fjerkræ. Han købte altid ind i store mængder, således 2–3 ænder, 2 gæs og somme tider også kalkun. I min barndom samledes vi alle i kroen juleaften. Moster Bodil og hendes mand og

deres datter, min syv år yngre kusine Vera, og så var der Iver, far, mor og jeg, og selv om vi var mange, var det dog begrænset, hvor meget man kunne proppe i sig. Efter middagen sang vi de gamle julesalmer. Bedstefar holdt mest af: Julen har bragt velsignet bud ... og når vi sang den, overdøvede han os alle. Efter sangen og gaveuddelingen lagde han sig på sin umagelige sofa og læste i Blæksprutten og i alle de andre bøger, han altid fik foræret. Blæksprutten var der fast tradition for, at han fik, i de senere år naturligvis også »Rummelpot«. Ind mod jul kom den før omtalte brødkusk fra bagermester Andersen i Haderslev med julebagværk, hvoraf bedstefar købte mange berlinere, der var hans yndlingsbagværk. Engang, da jeg var 12 år, fejrede vi for første gang i mit liv julen i vort hjem i Hejsager. Det syntes jeg ikke ret godt om. Jeg ville meget hellere have været i Halk. Vi var kun Dilde Skovlund, vor medhjælper, som jeg ellers var så glad for, far, mor og jeg, og selv om jeg denne jul fik et guldarmbåndsursur, kunne det ikke opveje savnet af julen i skænkestuen i Halk.

Jeg havde en livlig fantasi. Med stor betagelse og indlevelsessevne, som mange børn jo har, havde jeg i tiden ind mod jul et år lige læst »Gøngehøvdingen«, og jeg identificerede ofte denne tid med vor tid i min fantasi. En dag med forrygende snestorm, hvor jeg sad i skænkestuen og læste, alt imens jeg forsynede mig med et stykke af bedstemors hjemmelavede pølse – der var lige blevet slagtet – kiggede jeg adspredt ud på uvejret, men mine tanker var ved det, jeg netop havde læst om Svend Gønge. Pludselig så jeg gennem snetykningen Svend Gønge komme ridende med sin våbendrager Ib. De standsede ved kroen, bankede armene mod hinanden, og – kom ind ad den lave krodør. Svend Gønge stod i døren og sagde: »Guds fred, godtfolk, kan man få en bid mad?« »Tulle-mor, hent tre øl,« råbte bedstefar, som sad og spillede

kort med et par gæster. Illusionen var brudt, jeg vågnede op. Svend Gønge var væk – det havde været særdeles levende for mig, men nu måtte jeg afsted efter øl.

Kroens vinduer var smårude. På den ene af ruderne var indridset navnet: Bodil. Dette havde sin historie. Bedstemor ejede en brillantring, som vi kaldte Hertugens ring, og den havde vitterligt også tilhørt hertugen af Augustenborg engang, idet min oldemors onkel havde været livlæge hos ham. Da han på grund af alder skulle fratræde tjenesten ved det hertugelige hof, ville hertugen give ham en gave, og rev da denne ring med den lille brillant af sin finger og gav ham den. Da moster Bodil var lille, havde hun hørt, at diamanter og brillanter kunne skære i glas, og da hun en dag fandt ringen liggende i bedstemors skuffe, tog hun den og gik ind i skænkestuen og skrev sit navn på den ene af de små ruder, hvad hun fik mange bebrejdelser for. Så længe kroen bestod, var også denne rude med navnet »Bodil« der.

Smeden

Smeden i Halk, Peter Hansen, havde en del børn. Sønnen Martin viderefører nu den gamle smedie, men nu med maskiner. Den ligger skråt over for kroen. Til de kendte lyde fra min barndom hørte Peter Hansens slag i ambolten; den gang havde alle gårdene stort hestehold, så der var ild i essen og klang fra ambolten dagen lang. Smeden og bedstefar var en gang i deres yngre dage en tur i Haderslev. Der var netop lanceret en ny slags frugt: tomater. De så lækre ud, og smeden og bedstefar købte nogle og tog dem med hjem. Her prøvede de at spise dem, men har åbenbart ikke syntes om smagen, for resten af tomaterne tog de og kastede til måls med.

En af smedens døtre, Mie, blev gift i Kiel. Hun fik mange børn, mest drenge, og de var pæne og velopdragne. De tilbragte gerne sommerferierne hos deres morfar i Halk, og Anne-Stine og jeg legede meget med dem. De kunne en del dansk. Den ældste, Gustav, var en gang ovre at lege med mig. Far havde været på sin fredagsindkøbstur i Haderslev og havde bananer med hjem, som han gav til Gustav og mig. Gustav kiggede undrende på bananen, sådan en kendte han ikke, og han spurgte mig derfor: »Er det en Wurm?« – orm. Nej, hvor jeg grinede.

Smedens søn, Martin, er lidt ældre end Iver. De legede sammen som børn. Martin var og er meget ordknap, men han har dog en gang skræmt Iver fra vid og sans, da de var små. Mor, som er 15 år ældre end Iver, kom en aften ind til ham, da han var kommet i seng. Han lå og rystede. Mor spurgte ham, hvad der dog var i vejen, og Iver svarede bævrende: »A æ så røj for den stoe vintermand.« »Hva' er du?« siger mor. »Jo,« forklarede Iver, »Martin siger, at der findes en stor og en lille vintermand, den store er meget slem, for den tager de små børn.« Mor beroligede den lille bror, men hun havde meget svært ved at lade være med at grine. For Martin må det have været en triumf sådan at kunne skræmme den mindre, men mere mundrappe legekammerat. Dengang opfandt Martin »Den store vintermand«. I dag er »Den store græskarmand« fra tegneserien Radiserne jo et kendt begreb hos børnene og de mange voksne, der læser den populære serie.

De unges adspredelser

Pladsen foran det gamle sprøjtehus, som nu er flyttet, var om sommeren samlingssted for byens ungdom. Lige overfor sprøjtehuset stod den gamle eg med den mægtige

krone hældende ud over vejen. I min barndom havde ungdommen ikke andre tilholdssteder, når de »ville være sig selv«. Godt nok var der engang imellem bal i Hyrup forsamlingshus, og det var altid en begivenhed. Om vinteren var her også gymnastik- og danseskole, og der var en aktiv foredragsforening, hvor der i god højskoleånd blev holdt mange, gode foredrag. Forsamlingshuset var egnens kulturelle midtpunkt, og på den tid var der altid fuldt hus til de forskellige arrangementer. Men til daglig om sommeren blev de ungdommelige »konferencer« afholdt ved det gamle sprøjtehus i skyggen af den store eg.

Der var dog også andre muligheder for forlystelser om sommeren, der var de to badhoteller ved Kjelstrup strand, Sølyst og Viktoriabad. Her var dansant hver lørdag-søndag, og mange af de unge tog gerne herved på disse aftener. Det var nu først, når man var blevet hen ved de 18, at man kom disse steder, for her var mere mondænt end i Hyrup. Stemningen her var helt anderledes end i forsamlingshuset, hvor alle kendte hinanden. Borgerskabet fra Haderslev ferierede i deres sommerhuse ved Kjelstrup og Hejsager strand, og disse byboere deltog selvfølgelig ofte i dansant'en, så landsbyungdommen måtte være lidt mere avanceret end sædvanlig for at kunne »begå« sig her.

Bedstefar og præsten

Bortset fra at pladsen foran sprøjtehuset var samlingssted for de unge, var den også mødested for Frelsens Hær fra Haderslev. Ved dennes årlige tombola kom der også ældre beboere. Når medlemmerne af Hæren sang og spillede, lød det smukt, og vi stod alle andægtigt lyttende. Foruden Frelsens Hær holdt også pinsemissionen

udendørsmøder om sommeren foran sprøjtehuset. I Halk fandtes et par familier, som tilhørte denne mission, og da de også sang og spillede, var der ingen mangel på tilhørere, men bortset herfra, skete der i Halk ikke andet om sommeren.

Bedstefar var selvfølgelig medlem af folkekirken, uden nogen sinde at komme der, men ateist var han absolut ikke. Han havde bare ikke noget til overs for folkekirken, som den fungerede, idet han mente, at de fleste præster havde valgt embedet for at sikre sig et godt levebrød. En frikirke ville have passet ham langt bedre med den indstilling, han havde. Han mente også om de mennesker, der hver søndag trofast gik i kirke, at de var »skinhel- lige« og kun gjorde det af vane, fordi det nu engang var skik og brug. Dette kunne han naturligvis ikke vide spor om, men sådan var nu hans mening i det spørgsmål. Han mente også, at hans egen indstilling var den rigtige, nemlig at han hver dag holdt andagt med sig selv, når han færdedes alene i naturen. Dér, sagde han, er jeg alene med Vorherre, og det kommer ingen ved.

Engang var der en præst i Halk, som nok har syntes, at når bedstefar ikke ville komme i kirken, så måtte han gå på kroen, og det gjorde han så af og til. De talte om mange ting, også om troen, og bedstefar sagde altid højt og tydeligt: »Jeg tror,« og så var der ikke meget at indvende for præsten. De var vældig gode venner og hyggede sig i hinandens selskab.

Den årlige udflugt

Bedstefar deltog ikke i byens selskabsliv. Det interesserede ham ikke. Han havde selskab nok om dagen. I de yngre år gik han dog med til kaffegilderne, men i min

barndom har jeg aldrig oplevet det. Bedstemor måtte gå alene, når de var inviteret ud. Nu var bedstemor, selv om hun var krokone, ikke ynder af spiritus og slet ikke, når folk fik for meget at drikke; men én last havde hun, hun elskede at spille kort, dog ikke skat, selv om hun var i stand til det. Der var ingen damer, der spillede dette spil, men de spillede »skærvinsel« og »66« og andre spil, som jeg ikke husker. Her var bedstemor helt fortabt, hun kunne godt sidde til hen på natten med de andre damer og spille. Så det gjorde såmænd ikke så meget, at bedstefar i de senere år ikke gik med i byen, for man spillede altid kort, og så var det rart selv at bestemme, når man ville hjem. Det var den gang skik og brug, at selskabeligheden med omgangskredsen blev afviklet om vinteren; om sommeren havde man for travlt. Man fik serveret et bugnende kaffebord med meget, lækker bagværk, og man sluttede med frugt og et glas vin, før man gik hjem. Nu er skikkene ændrede. Velfærdet har holdt sit indtog her som overalt. Man inviterer ikke større selskaber kun på kaffe, men til spisning med alt, hvad dertil hører.

Selv om bedstefar ikke deltog i den lokale selskabelighed, så var der dog én »udflugt«, han foretog hvert år. Det var cykleturen ned til hans bror, Ingvart i Padborg, som dengang var ansat ved grænsegendarmeriet og senere blev vagtmester ved toldvæsenet. Til ham og hans kone Anna kom bedstefar hvert år på besøg. Hans kæreste befordringsmiddel var cyklen, og han ville ikke drømme om at køre derned med rutebil eller tog. Bedstefar opnåede forøvrigt aldrig at lære at køre bil, det interesserede ham ikke, han ville hellere cykle.

Og denne årlige »langtur« glædede han sig altid til. Da jeg blev større, var jeg nogle gange med ham, og det var en stor oplevelse, for turen *skulle* vare en hel dag, vi skulle nå meget undervejs og måtte kun køre i et tilpas tempo; han ville ikke jage, sagde han. Vi startede fra

Halk tidligt om morgenen og nåede først Haderslev, hvor vi skulle ind på Høppners Hotel eller hos Krause for at få en formiddagsgenstand – jeg dog sodavand. Næste station var Lyngtofte kro ved Genner, hvor vi indtog dagens første måltid, som bestod af blødkogte æg, ost, pålæg og andre gode ting, dertil kaffe. Så fortsatte vi langsomt mod Åbenrå og nåede hertil hen mod middag. Middagsmaden spiste vi enten hos Skifter Andersen eller på Hotel Danmark. Efter middagspausen rullede vi videre og nåede ved kaffetid Café Søgård, hvor vi fik eftermiddagskaffe med hjemmebag. Undervejs gjorde vi mange gange holdt; hver gang vi kom til en iskiosk, spurgte han, om jeg ville have en is, og det sagde jeg aldrig nej til. Sidst på eftermiddagen nåede vi Holdbi kro, hvor bedstefar fik en øl og jeg en sodavand, og endelig ved ca. 6-tiden nåede vi Padborg. Her blev vi et par dage, aldrig længere. Onkel Ingvarth havde sammenkaldt sine venner og kolleger, så der var både toldere og syndere, sagde bedstefar. Med dem fik han sig så adskillige spil skat, så tiden gik på bedste måde. På hjemturen tog vi så alle krobesøgene i omvendt rækkefølge, og det var alle tiders tur. Biltrafikken var moderat dengang, og alle biler, vi traf på, blev der vinket til.

Mejerijubilæum

Midt i trediverne fejrede andelsmejeriet »Hjulsminde« i Halk 50 års jubilæum. Det var en stor dag i byen. Der var feststemning fra morgenstunden. Mælkevognene, både de hestetrukne og lastbilerne, var smukt pyntede med blomsterguirlander, da de den morgen ankom med mælkejungerne til det jubilerende mejeri. Festen skulle stå på kroen, men da der i selve krobygningen ikke var plads

nok til så mange mennesker, rejste man, som før omtalt, et stort dansetelt. Dagen gik med reception og modtagelse af gratulanter og besigtigelse af mejeriet. Efter festmiddagen marcherede deltagerne – næsten hele landsbyen – i samlet trop op til det smukt illuminerede mejeri. For os børn var det en stor begivenhed, det var sjældent, der blev afholdt en fest af sådanne dimensioner. Om aftenen fik vi lov til at danse med i teltet. Senere blev mejeriet nedlagt, ligesom de fleste andre mindre mejerier er blevet det. Den initiativrige mejeribestyrer, N. Ingemann Jensen, påbegyndte herefter fabrikation af æblemost og oparbejdede en god virksomhed. Han har lige siden drevet dette mosteri under navnet »Hjulsminde«.

Sct. Hans

På Bygdal, der som nævnt er militær skydebane, havde militæret et deponi. Her holdt ungdomsforeningen i mange år Sct. Hansfest. Den høje klint, hvorfra der er vidt udsyn til både Fyn og Als, var velegnet til Sct. Hansbål, idet dette kunne ses viden om. Efter båltales og afsyngelse af midsommervisen blev der danset i depotrummet til harmonikamusik. Gik man ud i sommernatten, lyste bålene rundt om i horisonten. Først til højre: Hejsager-Kjelstrup-bugten, og på den anden side bältet den alsiske og fynske kyst. Der var stemning over denne Sct. Hansaften på det naturskønne område.

Den jyske drænsmeister

Af interessante typer, der kom på kroen i trediveerne, må jeg endelig ikke glemme drænsmeister Jensen fra Herning. Han arbejdede i flere år på egnen, hvor han dirigerede

en flok med skovl og spade, idet man endnu ikke brugte maskiner til dræning dengang. Jensen var som sagt fra Herning, men da han var mørk i huden og havde kulsort hår, sagde bedstefar til ham, at han stammede fra »nat-folket«, zigeunerne, som jo efter sigende for århundreder siden havde slået sig ned netop på denne jyske hedeegn. Det syntes Jensen var meget morsomt, for bortset fra det sydlandske udseende fandtes der ikke én, der talte så ravjysk som han, i hvert fald havde man ikke hørt det før i Halk. Jensen var ikke til at bringe ud af fatning. Han var bundreel med orden i sagerne. Bedstemor kaldte han Mette, det hed hun faktisk også, men blev altid af alle andre kaldt Meta. Når han kom på kroen, gik han altid ud og sagde goddag til hende i køkkenet med ordene: »A ska' lig u og sej godaw til Mette.« En sådan opmærksomhed var hun ikke vant til. Når han somme tider havde fået for mange øl, sagde han til hende: »A trowr, a blywer svirende, Mette.« Jensen tilbragte en del af sin tid, mens han arbejdede på egnen, på kroen; han var lidenskabelig skattpiller og mestrede dette spil så godt som nogen indfødt sønderjyde. Han var gift med Kaja, parret havde ingen børn, men levede i et godt og harmonisk ægteskab.

Under 2. verdenskrig blev Jensen som så mange andre arbejdsløs og fik anvist arbejde hos tyskerne. Han blev ansat som en slags »sjak-bajs« hos Organisation Todt (OT), det nazistiske regerings-kæmpe-entreprenørfirma, hvis man kan kalde det sådan, det firma, der byggede autobaner o. m. a. for staten. Dette firma byggede også flyvepladserne i Danmark, og det var her Jensen fik en tjans, så vidt jeg husker ved anlæggelsen af Skrydstrup flyveplads ved Vojens. Jensen har nok ikke syntes, det var så værst, for der var ingen, der ligefrem puklede, de fleste forstod at indrette sig ganske bekvemt. Politisk og nationalt var Jensen komplet uinteressert. Så kom kapi-

tulationen og retsopgøret med dem, der havde arbejdet for tyskerne, begyndte. Skyldig eller ikke skyldig – ikke mange gik ram forbi. En måneds tid hen på sommeren 1945 begyndte Jensen at blive urolig; han havde længe ventet på sin arrestation og ville gerne have det overstået. Nu var han kendt af mange, og det lod også til, at politiet vidste udmærket besked med ham, for da Jensen ikke kunne holde spændingen ud mere, gik han en dag selv op på politistationen og meldte sig med ordene: »Ja, se, a hår jo arbejdet for ham Todt, og det ska' a wal ha mi straf for, men I må jo ha' glemt mæ'?« »Nej, nej, Jensen,« sagde politifolkene, »vi har skam ikke glemt Dem, men har ikke fundet grund til en anholdelse. Gå De nu bare hjem, der sker Dem ikke noget.« Jensen gik hjem med lettet samvittighed, men mon dog ikke det forblev et særtilfælde i denne tid, at en mand ligefrem kom og meldte sig selv.

En gammel katolik

På godset Ultang var en del polske landarbejdere beskæftiget. Bl. a. var der i min barndom en ældre mand ved navn Josef Pomykalla. Han var rettroende katolik og forsømte aldrig sin søndagsmesse i den katolske kirke i Mariegade i Haderslev. Hertil kørte han med rutebilen om morgenen og kom hjem med 11-bilen. Hans hjem lå i nærheden af kirken i Halk, og der skulle han altså stå af, hvis det var rigtigt, men Pomykalla skulle foruden sin kirkegang også hver søndag efter messen ind på kroen for at få sin søndagspunch, og han kørte altså med op til kroen. Her sad han så og filosoferede over sit liv og over, hvor godt han var tilfreds i Danmark. Bedstefar kaldte han Johan, og til ham sagde han næsten hver søndag på

tysk: »Hvad mener du, Johan, hvis jeg havde været i Polen, så havde jeg måttet gå med posen i hånden og tigge.«

Næs-toget

I midten af trediverne blev lilleputtoget, amtsbanen, fra Haderslev til Årøsund nedlagt. Denne bane var mærkeligt anlagt. Den slyngede sig ud og ind, og stationen i Halk lå langt fra landsbyen. Der var langt at gå bare op til kroen, men det var en endnu længere march til Bukholm eller Brunbjerg, så særligt praktisk for befolkningen var banens beliggenhed ikke. Man havde intet andet transportmiddel, hvis ikke man var selvkørende. I mors unge dage var det for ungdommen en yndet fritidsforøjelse at spadsere ned til det sidste tog om aftenen. Der kunne måske være nogle ukendte personer med, og det var altid et pust udefra, når det lille tog kom prustende op ad det lidt stigende terræn fra Hejsager til den forblæste station i Halk, der lå meget ensomt. Skulle man f. eks. vest på – til Rødding eller Gram, varede en sådan rejse næsten en hel dag. Man skulle skifte i Haderslev, og rejsen vest på var lige så møjsommelig, idet banen også her snoede sig ud og ind for at få så mange byer med som muligt. Amtsbanen her lignede alle andre småbaner i landet, hvoraf de fleste nu er nedlagt, og overalt begræder mange endnu tabet af disse hyggelige, små tog, selv om de efterhånden blev urentable. Der var en vis kolorit over dem, som rutebilerne ikke kan erstatte.

I skole

Så kom den tid, da skolegangen skulle begynde. Jeg kunne godt være begyndt året før, men foretrak at vente for at kunne følges med Anne-Stine – det var året 1932. Vi blev udstyret med tornyster, tavle, griffel og penaltus, og så traskede vi den første skoledag med vore mødre den lange vej ned til skolen. Den lå i nærheden af kirken, og det var en god spadseretur fra landsbyen. Ved den gamle eg skulle vi første gang til højre, derefter til venstre ved »Storedammen«, og så lidt efter kom »Æ Hjulers Bjerg«, hvor der i mors tid boede et ægtepar, hvor konen var svenskfødt. Hun blev derfor kaldt »Kristine Svenske«. Hendes mand var jyde, og ham kaldte man »Christian Jyllænder«. Deres efternavn var ellers Christiansen, men det var der ikke alle, der vidste. Når mor og moster i deres skoletid fik ferie og det så hændte, de traf Kristine, så sagde hun sådan noget som: »Hanja, fanje ferien?« Sådan opfattede de i hvert fald ordene, som de dog godt forstod. Efter »Æ Hjulers Bjerg« bøjede vi igen til højre og kom lidt efter forbi Dovengaf, der er en gravhøj med vildtvoksende krat. Der skyndte vi os altid forbi, for man sagde, at det spøjte der. Jeg kender dog ikke nogen, der har oplevet noget unaturligt, kun var der mange, der kunne berette om lys og den slags ved Dovengaf, når det blev midnat. Omsider nåede vi så skolen, den samme som de forældre, der var født i byen, havde gået i, dengang undervisningen foregik på tysk. Til undervisningen var der to lærere, en førstelærer og en andenlærer. Førstelæreren hed Jensen og andenlæreren Bendtsen. Sidstnævnte kunne godt se lidt bøs ud og virke lidt distræt, men han var ellers rar. Jeg kan huske, han fortalte de andre i klassen, at jeg havde kendt min oldefar, det må åbenbart have været en begivenhed den

gang, hvor levealderen ikke var så høj. Selv samme lærer Bendtsen kunne engang ikke finde sin hat, og han spurgte derfor Jeppe, Hans Kjers ældste søn: »Har du taget min hat, Jeppe?« Jeppe blev herover meget fortørnet, slog i pulten og sagde vredt: »A har it' tovn din gammel hat.« »Nej, nej, Jeppe,« sagde lærer Bendtsen udglattende, »det var skam ikke sådan ment.«

Som tidligere omtalt var Anne-Stines og min første skoleudflugt med færgen Årø-sund-Assens. Sejlturen var den mest spændende. Ankomsten til Assens gik vi til Skovpavillonen, hvor vi fik kaffe og sodavand, derefter gik vi en tur i byen, og læreren forklarede os om søhelten Willemoes ved dennes statue. Vi var dog ikke store nok til at bide mærke i sådanne historiske ting, vi var mere interesserede i sejladsen over bæltet. Senere, da jeg gik i skole i Hejsager, var vi også med færgen til Assens, denne gang for at bese sukkerfabrikkerne, hvortil de sønderjyske landmænd leverede et anseligt antal roer til fabrikationen. På turen hjem kan jeg huske, at bæltet var i oprør, og flere af mine kammerater blev søsyge.

Skoleudflugter var dengang årets højdepunkt. Man var ikke så rejsevant som i vore dage, så da vi kort efter den gamle Lillebælts-bros indvielse var på udflugt hertil med Hejsager skole, var det en oplevelse af format, vi var dybt imponerede over dette værk, og vi gik da også over broen. En anden gang var vi i Fredericia. Her besøgte vi alle de historiske steder fra krigene i 48 og 64, den tapre landsoldat o.s.v. Vi legede på voldene. Sammen med os var en klasse fra en skole i Haderslev, og de var umådelig frække, syntes vi. Der var nogle drenge, som blev ved med at genere os, idet de kaldte os de »Hoptrup'er bynne«, hvad vi var meget fortørnede over, når det nu var fra Hejsager vi kom. Senere var jeg også med på udflugt til Ribe og til Odense, og sidstnævnte var virkelig en storby for os landsbybørn. Jeg havde dog alle-

rede nogle år før været med mine forældre i København, men denne tur var der ikke den samme glans over som over disse skoleudflugter.

En eneboer

For at vende tilbage til Kristine Svenske og Christian Jyllænder på »Æ Hjulers Bjerg«, så havde dette ægtepar en søn, Jens Christiansen, som var en særling og senere blev eneboer. Efter forældrenes død flyttede han ind i en lille, selvbygget hytte, der var halvvejs gravet ind i klinten ved Noret. Her levede han resten af sit liv. Det eneste levende væsen, han brød sig om, var sin lille, tykke hund, Svend, som han altid kaldte »Søde«. Den elskede han højt, og de to var uadskillelige. Han kunne godt lide en dram og en kaffepunch, og når han var udgået for snaps, måtte han opsøge civilisationen for at hente frisk forsyning. Ved disse lejligheder kom han også ind på kroen, og efter et vist antal kaffepuncher oplod han sin røst i en ensformig, klagende sang med følgende ordlyd:

For Gine med sin hule tand – oh vé!

Så spyt' hun ud i det klare vand, åh se!

og så var den sang ikke længere, men den blev han til gengæld også ved med, så længe han opholdt sig på kroen. Jens var kun i besiddelse af en stor fortand, resten af tandsættet var væk, og om det nu har været derfor, han »sang« om Gine's tand, er ikke godt at vide, men nogen forbindelse kan det vel have haft.

Der blev forøvrigt sagt, at Jens Nor, som han altid blev kaldt, var i besiddelse af en ægte Cyprianus. Af en eller anden grund var han fornærmet på bedstefar, men kom som omtalt alligevel af og til på kroen. Det endte altid med, at han sagde til bedstefar: »Du er en *egeust*,

Johannes.« Denne udtale af ordet egoist morede bedstefar sig højlydt over hver gang, og han var ikke fornærmet på Jens, selv om det godt kunne være drøjt at høre hans »sanglige« udfoldelser. Jens omkom i Noret, hvor han havde levet sit ensomme liv. Han blev fundet druknet af to af byens koner.

En tvangsforflytning

Som barn kunne jeg ikke forestille mig at leve andre steder end i Halk. Det var da meget morsomt at komme til Haderslev en gang om ugen, men det var rarere derhjemme. Jeg begyndte at lære at spille klaver hos frk. Michael på torvet, og det var en lidelse for mig at sidde så længe i spillelærerindens stue; jeg havde ikke tålmodighed nok, og det var altid en stor befrielse, når jeg endelig var hjemme igen.

Da jeg var otte år, flyttede vi til Rødding. Far var blevet ansat hos Ruteautomobilselskabet og skulle køre ruten Rødding–Haderslev. Jeg var dybt ulykkelig og savnede de vante omgivelser forfærdeligt. En af de første dage i det nye hjem græd jeg som pisket, og mor spurgte: »Jamen, hvad er dog i vejen?« »A savner sån min skænkstue,« hulkede jeg. Efter to år flyttede vi heldigvis tilbage til næsset. Far og mor havde forpagtet Hejsager station med kro, som ejedes af kommunen. Hejsager ligger to km fra Halk, og aldrig har jeg været gladere, end da vi kørte ud af Rødding, for jeg sagde: »Her kommer jeg aldrig mere.« Jeg har dog været der adskillige gange siden, og det er da en rar by, men det syntes jeg sandelig ikke dengang, og jeg var meget ulykkelig der. Jeg brød mig ikke om den nye, store skole, selv om vi havde en sød lærerinde, jeg brød mig heller ikke meget om kam-

meraterne, de var slet ikke som dem derhjemme, nej, dette var for mig en tvangsforflytning, men den fik da heldigvis en lykkelig udgang.

Hjemme igen

Jeg begyndte at gå i skole i Hejsager og fik da også gode kammerater her, men hver dag efter skoletid tog jeg cyklen og kørte til Halk. Kroen i Hejsager havde ingen atmosfære i sammenligning med bedstefars, syntes jeg, og så var der også Anne-Stine og Hans Kjers gård, som jeg ikke kunne undvære. Jeg tilbragte derfor så meget af min fritid som muligt i Halk. Om sommeren i høstens tid var Anne-Stine og jeg ivrige med at hjælpe til. Hans Kjer sagde altid, at vi tilsammen gjorde det samme arbejde som en daglejer, så vi var ordentlig stolte. Når det så var fyraften og vi havde fået vor aftensmad, tog vi, børn og unge, ned til Vinddal for at få alt skidtet af i et forfriskende bad; somme tider var det måneskin, når vi badede. Der var konkurrence blandt børnene fra de forskellige gårde om, hvem der først blev færdig med at køre kornet i hus. Det var en stor dag for hver enkelt gård, når det sidste læs var kommet ind i laden. Hestene, der skulle trække det sidste læs i hus, blev pyntet med blomster i seletøjjet, og det sidste neg på marken blev ligeledes blomstersmykket, hvorefter det blev stillet på højkant oppe på læsset. Derefter satte vi os alle op på dette, og så gik triumftøget ned gennem landsbyen, alt imens vi sang: Marken er mejet og råbte hurra – så det rungede. Hans Kjers hentede altid det sidste læs på marken Ellet ude ved Halk hoved, og vi kom derfor igennem hele byen på hjemvejen. Det var altid sjovt, når vi så mødte folkene fra de gårde, der endnu ikke var færdige, og de kunne

godt ærgre sig lidt, men næste dag var så deres tur. Stemningen var altid høj oven på ræset.

Når vi så rullede ind på gårdspladsen, stod Sophie og Hans på hovedtrappen og tog imod. Der blev endnu en gang råbt hurra, og så blev der uddelt sodavand til børnene og øl til mændene. Om aftenen var der fin spisning med kyllinger og andre lækkerier for hele »høsthødet«. Høstafslutningerne foregik på samme måde på alle gårdene, men for mig var det netop denne gård, hvor jeg gik som hjemme, der betød noget. Det var min barndoms gård, og her opholdt jeg mig mest, næst efter »skænkestuen« på kroen. Disse høstafslutninger og somrene ved Vinddal eller Bygdal, hvor mor, Anne-Stine og jeg tilbragte så mange, glade stunder, hører med i billedet af den lykkelige barndomstid.

Hans Kjer havde en lille islænderhest, Svend. Den døde som Danmarks ældste hest, idet den blev 63 år, og måske endnu ældre, men det er der nok ingen, der vil tro. I hvert fald kunne det konstateres, at den havde været på gården længe før Mads og Hans overtog den, men ingen vidste nøjagtigt hvor længe, så man turde ikke med bestemthed udtale sig om mere end de 63 år, som man til gengæld også kunne fastslå. En dag blev pressen kendt med denne hests fantastiske alder, og der blev skrevet om det i aviserne. Det vakte stor interesse, og en herre fra Island, som netop var på besøg i Danmark, kom og blev fotograferet sammen med sin gamle »landsmand«. Svend døde ikke engang af alderdom. Den kom ind i noget pigtråd og blev så ilde tilredt, at den måtte aflives. Normalt nød Svend sit otium og deltog ikke i markarbejdet, men i høstens tid måtte alle hjælpe til, og Svend tog da her sin tørn med. Den lille hest gik i spand med en af de store, jyske heste, og det var et kosteligt syn at se det ulige par forspændt kornlæssene komme i trav ned ad landsbygaden.

Det gæstfri hjem

Det bedste, jeg vidste, var at sove i gæstekammeret hos Hans Kjers. Her lå Anne-Stine og jeg og hyggede os til langt ud på natten. Vi havde altid lidt slik, købt eller stjålet, med. Vi fortalte hinanden de græsseligste spøgelseshistorier, vi legede »Gammel Sille fra æ land« og morede os gevaldigt. Anne-Stines ældre søster, Inge, der er to år ældre end jeg, beundrede vi, endog særlig meget, da hun var blevet konfirmeret, for da begyndte hun at gå til gymnastik én gang om ugen i Hyrup forsamlingshus. Når jeg så overnattede i gæstekammeret, lå Anne-Stine og jeg og ventede spændt, indtil hun kom hjem ved ca. 10-tiden. Når hun, der sov i det tilstødende kammer, så kom, sad vi op i sengen og lyttede med store øjne til hendes beretninger fra »de voksnes« verden. Hun fortalte, hvilke øvelser de havde lavet, og navnlig om gymnastiklederen, som var ung pige i huset hos pastor Rydal. Hun var meget populær, fordi hun var så dannet og kunne begå sig, og så var hun delingsfører fra Ollerup, så der var ikke noget at sige til, at man beundrede hende.

Efter min konfirmation, da far og mor var flyttet fra Hejsager station til huset i Halk på grund af fars sygdom, tilbragte jeg hver aften hos Hans Kjers. Her fandtes stor gæstfrihed og hygge, navnlig for byens unge. I mit hjem var der kun far, mor og jeg, hos Hans Kjers var der altid fuldt hus de mørke vinteraftener. Selvfølgelig var det de fire unge: Jeppe, Mads, Inge og Anne-Stine, den øvrige ungdom besøgte, men hvis ikke min gudmor Sophie havde haft sin positive indstilling over for børn og unge, var de nok ikke kommet der så tit. De følte sig altid velkommen i dette hjem, og det tror jeg, var Sophies fortjeneste. Denne hygge og særligt sammenholdet på en naturlig måde mellem unge og ældre har jeg ikke mødt

ret mange andre steder. Drengene eller de unge mænd fortalte, pigerne sad og syede, og der herskede altid en munter stemning i stuen. Ilden buldrede i kakkelovnen. I sin stol ved denne sad Sophie med sit strikkesøj, dog af og til overmandet af søvnen. På sofaen lå Hans Kjer og læste i avisen eller i »Hus og Hjem« med den lille, glathårede terrier, »Ping«, på maven. Når kedlen begyndte at fløjte, sprang Sophie op for at lave kaffe, som blev serveret med dejligt hjemmebag. Der var altid mange til det »fælles« kaffebord disse vinteraftener hos Hans Kjers. Alle ville have følt det forkert, hvis Hans Kjer og Sophie ikke havde været til stede. De deltog ikke meget i de unges samtale, men de morede sig, når noget sjovt blev fortalt.

Mit hjem i Hejsager

Som omtalt havde far og mor forpagtet Hejsager station, som på det tidspunkt endnu fungerede som sådan, idet banen endnu ikke var nedlagt. Der fandtes her desuden kro, telefoncentral og købmandsforretning, som senere blev nedlagt. Stationen lå lige ved skolen, så jeg havde ikke ret lang vej hertil i modsætning til mine første skoleår i Halk. Af lærere var der ligeledes to. Førstelærer Bach, der stammede fra Nordjylland, var kommet til Sønderjylland ved genforeningen, hvor han blev indtil pensionsalderen. Den anden lærer hed Nissen og var født på egnen.

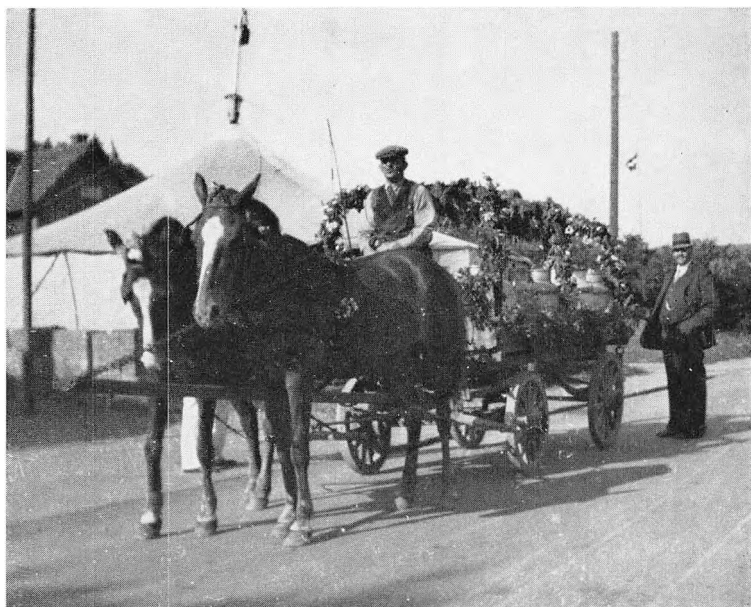
I Hejsager var der en del hjemmetyskere, og der fandtes derfor også en lille tysk skole, hvor de hjemmetyske bønders børn gik i skole. Nogle af dem fortsatte senere på det tyske gymnasium i Åbenrå, hvis de havde evner dertil. I den tyske skole gik der også en del fodermesterbørn. De var børn af forældre, der var ansat hos de tysk-

Johannes Bergholt i sommerdress i elskede omgivelser ved Bygdal strand. Amatørfoto 1937.

Fra Hejsager station. F. v. »Slakteri-Svend«, forfatterindens fader, Adolf Schmidt, slagter Hermann og »Perle«. Amatørfoto 1938.

Pyntet mælkevogn ved Hjulsminde mejeris jubilæum 1938. T.h. Hans Kjer. I baggrunden festteltet ved kroen. Amatørfoto.

sindede bønder, og disse børn var ofte ilde stillet, for det hændte jo, at forældrene skiftede plads og blev ansat hos en dansk bonde, og så blev de stakkels børn sendt i dansk skole. Det led de under. Deres kundskaber var følgelig forringede, når de pludselig skulle skifte fra det ene undervisningsprog til det andet. Vi drillede dem også, og det var forfærdelig synd for dem, for de var ganske forsvarsløse. Jeg syntes nu også, at lærerne af og til optrådte nedladende over for dem, men de var selvfølgelig også ofte svære at undervise, når de skulle lære skriftlig dansk helt forfra.

Fødselsdagsfester

Min fødselsdag blev altid fejret med brask og bram. Vi var gerne nogle og tyve piger. Foruden mine skolekammerater fra Hejsager havde jeg også mine veninder med fra Halk. Plads havde vi nok af i den store sal. Vi spillede gerne diletant, og så dansede vi. Mor var meget lidt glad for al den halløj, men da hun havde hjælp i køkkenet, gik det. Til kaffen eller chokoladen blev der serveret diverse bagværk, men først og fremmest lagkagesnitter med marcipan og krymmel. Disse kager elskede jeg, så der blev bestilt en ekstra portion hos bager Petersen, og de andre måtte spise dem, hvad enten de brød sig om dem eller ej. Aftensmaden bestod oftest af frikadeller eller bajerske pølser med stuede kartofler. Efter kaffen begyndte morskaben. Vi havde en radiogrammofon, og det var dengang sagen. Den larmede for fuldt drøn med den tids schlagere: »Mari-Mara«, »Hen til kommoden og tilbavs igen«, »Giv mig dit hjerte, Maria« o. m. a. Vi havde jo også klaveret, som jeg hamrede løs på, så der var ikke mangel på musik.

Min fødselsdag forløb ikke anderledes end fødselsdagene hos mine kammerater på de forskellige gårde; her var også rigelig med plads, og vi blev altid fint trakteret. Vi havde det gevaldig sjovt til disse børnefødselsdage, men for forældre og de øvrige medlemmer af husstandene må det have været noget af en belastning at høre på sådan en flok larmende pigebørn en hel eftermiddag og aften med. Vi vidste aldrig at gå hjem, og det blev derfor somme tider halvsent, inden vi fandt ud af, at nu var festen slut for denne gang. De voksne har nok følt stor lettelse, når vi takkede af.

Landcentralen

Telefoncentralen var et gammeldags instrument med »snører« og omkastere. Der var over 100 abonnenter, udelukkende fra Halk, Hejsager og Grarup. Alle kendte hinanden, man sagde aldrig nummeret, kun navnet på den, man ville i forbindelse med. Stemningen på denne central var hyggelig. Vi sludrede med abonnenterne om mangt og meget, alt imens de blev ekspederet. Når en abonnent ikke svarede, og vi havde set, at konen var med rutebilen til Haderslev, sagde vi til den, der havde ringet op, at Marie var i æ staj, og at manden nok var i stald eller mark. Således kunne vi også fungere som informationscentral. Til Haderslev havde vi fire direkte linier, men ingen til nabobyerne: Øsby, Vilstrup, Kelstrup. Så måtte vi »låne« ved Haderslev, og det var tit besværligt. Når disse linier var »udlånt«, kunne ventetiden godt blive lang, og så måtte vi af og til »rykke«.

I starten syntes jeg, det var spændende med centralen. Senere blev jeg godt ked af den, når jeg skulle afløse de voksne. For at kunne dette skulle man, ifølge et dekret

fra Post- og Telegrafvæsenet, hvorunder vi sorterede, være fyldt 15 år. Kun på Møn og Sønderjylland er der statstelefon, i det øvrige land er det koncessionerede selskaber, der er øverste myndighed. Jeg var kun 10 år, da jeg begyndte at betjene centralen. Det var der imidlertid ingen på egnen, der tog sig af. Men en københavnsk redaktør ved navn Andersen, som boede i et pragtfuldt sommerhus ved Hejsager strand en del af året, blev meget fortørnet over at blive betjent af et barn. Han var en brøsig og dominerende herre, der anså os landboere for at være meget småt kørende, hvad forstand angik. Han førte et hav af personlige samtaler med politikere, førende personer inden for handel og industri, ja, sågar med hofmarskallatet. Når han hørte, at det var mig, der var ved »røret«, snerrede han: »Jeg vil ikke betjenes af mindreårige!«, hvorefter jeg skyndsomst råbte på en af de voksne. Vi havde skam respekt for Andersen. Han truede altid med at ville klage til: Chefen for eder alle. Han mente hermed generaldirektøren for Post- og Telegrafvæsenet, men det blev nu aldrig til noget.

Når der var noget i vejen med installationerne hos abonnenterne, kom montørerne fra Haderslev. Den montør, vi så mest til, hed Seidel. Han kom på cykel. Det var en drøj tur fra Haderslev i al slags vejr. Bedre blev det ikke, når han skulle helt til Brunbjerg eller andre fjerne steder i distriktet. Han skulle ofte op i masterne, og det kan ikke have været særlig behageligt, når der f. eks. var snestorm, og netop da var der oftest noget i vejen, idet trådene tit brast i uvejr. Så var Seidels diagnose altid, at telefontrådene var »slyngede«, og dette var korrekt. Ved middagstid spiste Seidel gerne sin medbragte mad i kontoret, hvor centralen var anbragt. Alt imens gennempløjede han Jydske Tidende, som han altid læste højt af. Somme tider sang han sønderjyske viser o. lign Af ham lærte jeg at synge den alsiske drikkevis: Gojawten, I

drengene ... Trods de hårde strabadser i al slags vejr var der ikke noget i vejen med Seidels humør.

Kroballer og møder

I de år af min barndom, hvor vi boede i Hejsager, var det mest spændende for mig, når der afholdtes bal, og det skete jævnlige om vinteren. Det var de forskellige foreninger, af hvilke der fandtes mange, som afholdt disse, og det gik somme tider voldsomt til. Karlene og pigerne fra gårdene udgjorde det største publikum. Mange af karlene blev ofte ustyrligt fulde, og der blev tit slagsmål, men disse foregik udenfor. Det var ikke rigtig noget for et barn at overvære, og jeg fik da også strengt påbud om at forsvinde fra arenaen ved 10-tiden og ikke komme ned mere. Men tit »snød« jeg mine forældre. Jeg holdt mig skjult på mit værelse til hen på aftenen, og ved 10–11-tiden listede jeg så ned og gemte mig i virvaret, hver gang jeg så et glimt af far eller mor. De havde som regel meget travlt, så tit var jeg heldig med, at der gik lang tid, før jeg blev opdaget. Det var nemlig spændende for mig, når jeg næste dag i skolen kunne berette over for kammeraterne, hvem der havde danset mest med hvem af de unge og al den slags, som nu interesserer pigebørn i en vis alder. Der var gerne et 3-mands orkester fra Haderslev, og man spillede de gængse schlagere, men også de gamle: den toppede høne, skomagerdreng o.s.v. Jeg havde fået et fint Hornung & Møller klaver, som de professionelle musikere spillede løs på, og det kunne det selvfølgelig nok holde til, men en gang efter en voldsom balnat opdagede far næste dag, at man havde skåret i den fine mahogni med en kniv. Han blev meget vred over en sådan vandalisme, og klaveret blev omgående byttet med et ældre brugt.

En spændende tid var juletiden eller adventstiden, da blev der nemlig afholdt den ene juletræsfest efter den anden af de skiftende foreninger og af såvel den danske som den tyske skole. Jeg deltog med begejstring i alle festerne. Når skolen holdt juletræsfest, skulle vi gerne spille dilettant. Det var altid meget morsomt, når drenge skulle klædes ud som julenisser med vatskæg, så de næsten ikke kunne tale; så var vi, »medaktørerne«, ved at gå til af grin. Jeg tror nok, vi på scenen havde det langt morsommere end publikum, idet vore skuespillerpræstationer langt fra var fremragende, men forældre og mindre søskende klappede dog pligtskyldigt ad vore udfoldelser, selv om de ikke havde forstået ret meget af vore »mumlerier«.

Foruden baller og juletræsfester blev der afholdt en del møder, også politiske. Jeg deltog som tilhører i dem alle sammen og blev altid meget optaget af det, jeg netop hørte *den* aften. DsU var ret aktiv i Hejsager og holdt ofte møde med filmforevisning og andre aktiviteter. Jeg lærte at synge alle deres slagsange og syntes, de var mægtige.

På kroen i Halk blev der også holdt politiske møder, men ikke så mange som i Hejsager, hvor der var mere plads. En gang skulle der dog afholdes et specielt møde i Halk. På en af gårdene tjente der en karl, der var ivrig DNSAP'er, dansk nazist, og nu ville han forsøge at oprette en afdeling af denne forening på egnen. Der kom nu ikke mange tilhørere, men han havde fået sammenkaldt en del af sine kammerater fra omegnen, og de gjorde deres entré iført lange, sorte støvler og brune skjorter. De kom ind ad døren til skænkestuen, slog hælene sammen, hilste med Heil-hilsen, mens de råbte: Dansk Front! Anne-Stine og jeg så undrende til. I starten kunne vi slet ikke forstå, hvad det var de råbte. Jeg hviskede til Anne-Stine: »Hvad siger de?« »Heil Stau-

ning,« sagde Anne-Stine spontant, hun havde heller ikke forstået det.

Konfirmationen

Jeg begyndte at gå til præst i efteråret 1938 i Halk præstegård. Kirken ligger ret ensomt mellem de to byer, den er af romansk oprindelse og indvendig med gotiske buer, og der findes mange skønne, udskårne ting i kirken. Vor præst hed Tage Rydal, og han var en moderne, ung præst, vellidt, navnlig blandt de unge. Han var i besiddelse af udpræget humoristisk sans og fik igangsat mange ting i den forholdsvis korte tid, han virkede i Halk. Han var endvidere en fremragende foredragsholder, og man lyttede virkelig medrevet, når han læste op, hvad enten det var om Luther, som vi blev undervist i under konfirmationsforberedelsen, eller det var mere verdslige ting, han berettede om.

Mens vi denne vinter gik til konfirmandundervisning, døde en af vore medkonfirmander. Han havde gået i skole i Hejsager og var således også min skolekammerat. Han kom fra et lille hjem, og hans død lagde for en stund en dæmper på vor ellers så løsslupne væremåde. Pastor Rydal holdt en bevægende tale over dette barn ved begravelsen, og bagefter var han sammen med hele konfirmandholdet til kaffe hos forældrene. Præsten var også kunde i butikken i Halk og fik gerne varerne bragt ned til præstegården af Iver. Jeg havde den uskik at tegne bag på notesblokkene. Jeg tegnede altid piger, men ikke nok med det, jeg satte også tekst på, så det blev ofte hele tegneserier. Iver var meget irriteret over det, for han brugte disse notaer til at notere varerne ned på. En gang havde han skrevet en nota til præsten, da han skulle derned med varer, uden at have set bagsiden. Rydal opda-

gede pigerne på bagsiden og morede sig meget over det, men Iver var rasende, og jeg fik megen skældud af ham.

Konfirmationsdagen oprandt den 2. april 1939 i snevejr. Far og mor holdt en stor fest, jeg var jo eneste barn. Efter den officielle del med middag, sange og taler glemte gæsterne mig, så det var lykken, at Anne-Stine og min kusine Vera var med, ellers var det blevet noget trist for »hovedpersonen«. Vi legede som sædvanligt og havde det rart, og vi beundrede de mange fine gaver. Bedstefar var for en gangs skyld taget med til fest. Naturligvis på cykel. Han ville ikke drømme om at køre i bil de sølle 2 km. Han forærede mig en hundredekroneseddel, som han havde lavet om til et kræmmerhus fyldt med påskeæg. Det var smart, syntes jeg. Efter denne dag var man altså trådt ind i de voksnes rækker, som jeg fik at vide i konfirmationstalerne, men Anne-Stine og jeg fortsatte uanfægtet vor barnlige tilværelse, i hvert fald et stykke tid endnu.

Den gamle gartner

På Ultang var der, mens vi boede i Hejsager, en gammel gartner på henvendte 80 ved navn Andreas. Han var en original, og han bandede noget så forfærdeligt, men alligevel måtte alle grine af ham, for han rimpede ederne sammen på en speciel, hjemmelavet facon, så i stedet for at lyde stygt, lød det bare sjovt, navnlig da han selv morede sig højlydt, hver gang han kom med en sådan remse af eder. Han kom af og til på kroen i Hejsager, hvor han kunne få for meget af de våde varer. I Hejsager boede dengang en mand ved navn Chr. Hoppe, som ejede den transportable scene, der blev brugt både hos os og andre steder på egnen, når der blev spillet dilettant. Hoppe var selv scenemester og betroede ingen andre dette hverv.

Så døde Hoppe, og næste gang Andreas kom på kroen i Hejsager, sagde han: »Hva' mener I, nu står Hoppe nede i Valhalla og trækker i snorene.« Hvor kunne gamle Andreas dog være morsom. At sige sådan noget kunne kun han finde på. Når han havde indtaget et par genstande, sang han også. Hans yndlingsang var: Vel mødt igen, kong Frederik, ved hæren ...

9. april 1940

Mine forældre ophørte som forpagtere af Hejsager station, og far blev syg af kalvekastningsfeber. Vinteren 1940 lå han syg i huset i Halk, som stod tomt. Krigen kom til Halk den 9. april fra luften. Den startede i morgengryet med eskadrer af flyvemaskiner. Jeg, der ellers sov som et murmeldyr, vågnede ved den uvante lyd og fór ud af sengen, ind til far og mor rystende over det hele af skræk. »Luften er fuld af flyvemaskiner«, råbte jeg. Far og mor svarede mig knapt nok. Jeg fik i en fart noget tøj på og rendte over til bedstefar. Gennem fluenettet til soveværelset råbte jeg: »Bedstefar, har du hørt alle de flyvemaskiner?« »Ja,« svarede han, »gå bare i seng igen, de kommer ikke her, de skal til Norge for at fange klipfisk!« – Men jeg gik ikke i seng. Jeg løb over til Hans og Sophie, som netop havde påbegyndt morgenmalkningen. »Har I hørt flyverne?« spurgte jeg. »Ja,« svarede de begge lidt adspredte. »Betyder det krig?« ville jeg vide. Det mente de nu ikke. De havde travlt med dagens første gerning, lige i øjeblikket kunne de ikke tage stilling til så store ting.

Nå, jeg gik hjem igen. Da var alle oppe, og det lod også til, at hele byen var på benene. Kl. 7 standsede en bil uden for butikken, ud sprang sognefoged Jørgen Pe-

tersen med en frakke over pyjamasen. Han åbnede butiksdøren og råbte: »Mobilisering!! Iver skal straks møde på kasernen i Haderslev,« hvorefter han hastede videre for at indkalde de andre, der havde aftjent deres værnepligt. Iver var lige stået op og skulle til at have sin morgenkaffe. I løbet af kort tid havde sognefogden fået alarmeret de øvrige våbenføre unge mænd, og efter et stykke tid samledes de alle på kroen iført fuld militær-mundering. De var alvorlige og stod trykkede ved situationen. Deres kærester kom cyklende og løbende og så bange ud. Sådan stod de en tid og vidste ikke rigtig, om de skulle tage cyklen og køre til Haderslev, eller om de skulle få fat i en vognmand, alt imens flyvemaskinerne fortsat drønedede hen over hovederne på os. Så sagde bedstefar: »Vent nu lidt, vi må se at få kontakt med Haderslev. Hvis tyskerne også kommer fra grænsen, så må overmagten være enorm.« Han prøvede at få kontakt med nogle venner i Haderslev, men det varede et stykke tid, inden telefonforbindelsen kunne etableres. Omsider fik man en klar meddelelse fra byen, der gik ud på, at tyske tropper allerede var nået frem til bygrænsen i tanks. Der kom ingen ordrer fra kasernen, så man opgav »undsætningen« fra Halk. Et par drenge, som gik på katedralskolen i Haderslev, og som hver dag cyklede i skole, kom kort efter forbi og råbte: »Vi kan ikke komme ind i Has'le, de skyder overalt.« Kasernen blev »erobret« uden kamp, men en håndværker, der arbejdede på den, var dog blevet dræbt af en vildfaren kugle. Der havde været en forbitret kamp ved slotsvandmøllen, hvor det danske militær i hast havde opbygget tankspærring, men overmagten var for stor. Desværre talte dette slag flere døde blandt de danske forsvarere og vist også blandt de indtrængende tyskere. I den almindelige forvirring, der herskede på kroen denne morgen, startede jeg mit livs største tyvetogt af slik. Døren til butikken var åben. De voksne diskuterede situationen

udenfor. Ingen havde tanke for mig og mit i hast planlagte tyveri, som lykkedes over al forventning. Jeg tog rigeligt for mig af både flødechokolade, marcipanbrød og masser af lakrids, som på sædvanlig vis blev stoppet op i buksebenene. Godt belæsset med to bugnende buler på lårene løb jeg derefter, så godt jeg kunne, over til laden, på hvis tag ved den gamle vaskehuskorsten vort depotrum var. Her klatrede jeg op og lagde fangsten fra mig, hvorefter jeg skyndsomst løb over efter Anne-Stine, for at vi kunne dele »rovet«. Hun kom da også straks og gjorde store øjne, da hun så lageret af slik. Vi tilbragte nu ivrigt gumlende de næste par timer på ladetaget, alt imens de lavtgående transportfly strøg hen over os. Ingen havde tanke for, hvad vi lavede den formiddag. Imidlertid var det sidste gang jeg rapsede slik. Den 9. april kom krigen, den 9. april sluttede jeg barndomsrapseriet – med manér kan man sige, idet det nærmest kunne betegnes som et orgie. Det var definitivt slut nu, man var blevet voksen!

Krigens dagligdag

I Halk gled man igen ind i dagligdagen. I starten mærkede man ikke meget til krigen. Først senere, da restriktionerne for alvor begyndte, fik man det hele nærmere ind på livet. Der blev straks påbudt mørkelægning. Alvorlig mangel på fødevarer blev der nu ikke, man var selvforsynende, men kaffen – den var der alvorlig mangel på. Det var ikke meget, man fik på rationeringsmærkerne, så man måtte supplere med tilsætning. En gang jeg var i Haderslev i et af de første krigsår, så jeg to pæne damer slås med paraplyer uden for Irma i Storegade; de stod i en lang kø, og af en eller anden grund var de ble-

vet uenige, sikkert om hvem der var kommet først. Det var sådan indrettet, at selv om de sidste i rækken havde kaffemærker, så hjalp dette ikke, når beholdningen forinden var sluppet op, så var det slut. Men det var bittert, og derfor stod folk også op midt om natten for at være først ved den forretning, hvorfra kaffen blev solgt. I Halk gik det så nogenlunde. Kroen fik ekstra kafferation, men man måtte blande med erstatning for at få den til at række.

I begyndelsen af fyrrerne blev den gamle butik flyttet fra kroen over i huset, som mine forældre havde bygget. Her blev indrettet en større og mere tidssvarende forretning. Grunden til flytningen var, at Iver skulle være selvstændig. Han stod for at skulle giftes med Anni Bramsen, en af byens kønne og dygtige piger, og det unge par skulle nu være købmandsfolk. De havde været forlovet et par år, Anni var født på »Damgård« og havde fået en fin, huslig opdragelse med ophold på husholdningsskole o. lign. Hun havde været på efterskole og højskole og var meget dygtig til alt inden for husholdningen. Forretningsvant var hun dog ikke, men med den energi og flid, hun lagde for dagen, blev hun det hurtigt. Hun var også altid flink og venlig, og selv om folk nu nok alligevel havde handlet i den nye butik, så var det for en stor del hendes fortjeneste, at der kom fornyelse i den gamle, blandede landhandel. Anni var datter af gårdmandsenken Cathrine Bramsen, som i en alder af kun 32 år blev alene. Hendes mand, Hans Bramsen, døde af en mavesygdom, han havde pådraget sig ved sin deltagelse i 1. verdenskrig. Denne sygdom var så alvorlig, at han ikke kunne komme sig. Efter hans død overtog Cathrine driften af gården ved hjælp af en bestyrer. Hun var både flittig og dygtig, og hun var en strålende mor for de to børn, Anni og Hans, som hun jo også måtte være far for. Let har det nok ikke altid været, men hun klarede det med godt

humør. Hun var utrolig hjælpsom over for venner og naboer, ja, over for alle i landsbyen, og ingen gik forgæves til hende, når de skulle have en hånds-rækning. Denne næstekærlighed udøvede hun lige til hun ikke kunne mere på grund af sygdom. En bedre repræsentant for landsbyfællesskabet fandtes ikke, og hun var også ualmindelig afholdt. Senere blev hun en højt elsket mor- og farmor for Hans' to piger, Cathrine og Marie, og for Anni's Denny og Karen, hvem hun gjorde alt for. Damgård videreføres nu af Hans.

Det var ikke den bedste tid, Anni og Iver fik påbegyndt deres fremtidige virke. Der var krig og rationering, men de klarede sig, og heldigvis kom der gode tider efter 1945. De driver forretningen i Halk den dag i dag. Det, det var mest skralt med under krigen bortset fra kaffen, var tobakken. Nogle af landmændene begyndte at dyrke tobaksplanter. Bladene herfra skulle først tørres, og så smuldrede man dem, hvorefter de blev puttet i piben. Denne tobak smagte lige så dårligt, som den lugtede, og man skulle helst sidde i gennemtræk for at kunne udholde dunsten. I butikken forhandlede Iver et cigaretmærke af dansk fabrikat, som hed »Powhattan«. Disse cigaretter smagte også afskyeligt, og Iver kaldte dem for: Pov for katten.

Tyskerne havde overtaget skydebanen og holdt drabelige øvelser. Bedstefar måtte derfor tage en omvej for at komme til sit badested, idet han ikke måtte passere militærområdet. Han trak nu lidt længere hen mod Vinddal på sin daglige tur.

Inde ved stranden i Bukholm blev der stationeret nogle ældre marinere, der skulle holde vagt ved Lillebælt, nøjagtig som under 1. verdenskrig. Da var der også udkommanderet et par ældre marinere til at »forsvare« Halk. Under 1. verdenskrig var der en, som jeg har hørt omtalt mange gange på grund af hans særegne dialekt. Han hed

Heinz Müller og var fra Femern. Han var landmand, og når han sad ved skattpillet på kroen, sagde han af og til: »Up Fehmarn geith de Orntied los,« – Nu begynder høsten på Femern. Det varede længe, inden jeg fandt ud af, hvad disse ord betød, når bedstefar somme tider for sjov kom med den sætning. Nu gentog historien sig, for disse mennesker under besættelsen ville også hellere sidde på kroen end stå og glo ud over Lillebælt. De skulle jo imidlertid udføre deres pligt, men lige så snart de havde fri, kom de ned og spillede skat. Den ene af dem havde kommandoen, jeg ved ikke, om han kaldtes underofficer, men en dag han sad på kroen, holdt rutebilen som sædvanligt uden for kroen, og ud steg en lille, ældre soldat med fuld oppakning. »Åh, det er sandt,« siger befalingsmanden, »der skulle komme en ny mand i dag.« Han bankede på ruden og vinkede til den lille mand, at han skulle komme ind. Dette gjorde han med alt sit Habengut, han stod ret og kom med en lang militær redegørelse. Befalingsmanden vinkede ham dog af og sagde: »Ja, det er godt, sæt dig ned og få en øl.« Han blev placeret ved bordet og kom i snak med de andre, og pludselig, efter at have fået et par øl, begyndte han at synge, og sikke dog den lille mand kunne synge. Han havde ikke mange tænder og så meget beskeden ud, men synge det kunne han. Han sang operette-melodier fra alle Strauss- og Lehar-operetterne, han sang operapartier, og dér sad vi alle og lyttede. Selv bedstemor, som ellers ikke gerne kom i krostuen, når der var gæster, måtte ind at høre. Hun har altid elsket at høre folk, som virkelig kunne synge. Det viste sig, at han var ansat i koret ved statsoperaen i Berlin, og dér havde han vist nok været hele sit liv. Situationen forekom faktisk også operetteagtig. En fra besættelsesmagten, som skulle stå vagt ved Lillebælt, kom efter en sikkert strabadserende rejse ind på den stedlige kro i et okkuperet land, og i stedet for at gå

til sit befalede bestemmelsessted, startede han sin tjeneste med i lidt løftet stemning at synge arier. Sådan forekommer det i operetterne. Baggrunden var dystert, men det var en fornøjelse at høre ham synge.

Stranden efter 1945

Efter krigen begyndte turisterne så småt at få øjnene op for den fredelige idyl ved stranden i Halk. Nogle få familier havde i min barndom ferieret om sommeren ved Vinddal og Rolfsager, men endnu var det »vor« strand med det friske vand og den brede, kridhvide strandbred. Første gang vi opdagede tyske turister var, da vi en gang først i 50'erne kom ned til Vinddal. Ude i vandet lå der nogle mennesker og plaskede rundt. En tyk mand sang for fuld røst: »Ein Paradies am Meeresstrand« ... Så, tænkte vi, nu begynder det her lige som på Rømø, hvor vi også sommetider tog hen; her hørte man mere tysk end dansk. Men udviklingen kan ikke standses. Et land som Danmark med så store kyststrækninger kan ikke forblive ubemærket af menneskene fra nabolandet, som til daglig lever i store byer i røg, støj og møg. Det betyder da også penge for landet, men vi var egoistiske nok til at synes, at bare de ikke fandt Halk, så skidt med det øvrige. Men det gjorde de og mange andre turister. I dag er der anlagt en stor campingplads ved Vinddal.

Mine forældre var nu bosat i Vojens, men i hver weekend og i alle ferierne var vi om sommeren ved stranden i Halk.

Bedstefar bliver alene

I 1950 døde bedstemor. Det var et hårdt slag for os alle, men mest for bedstefar. Han havde mistet sin bedste ven, som han altid sagde, hun var. En trofast og tålmodig kone, som havde indordnet sig i et miljø, som aldrig blev hendes, men hun resignerede og udfyldte sin plads med flid og pligtfølelse livet igennem. Bedstefar var den buldrende, dominerende type, bedstemor hans modsætning; hun var den sagtmødige, men det var dog hende, der fik hele det daglige kroliv til at fungere perfekt. Hun døde i en alder af 72 år, 1½ måned før guldbrylluppet. Efter hendes død blev det hele tilfældigt. Da bedstefar var økonomisk uafhængig, kunne han fortsætte sit liv på den måde, der nu passede ham, men det blev aldrig mere den gode tid, det havde været, mens hun levede og ordnede det hele på sin stilfærdige måde. Den dag, hun skulle begraves, tog bedstefar sin cykel og kørte ned til »sin« strand. Dér, helt alene, kunne han bedst tage afsked med bedstemor. Han deltog ikke i kirkehøjtideligheden, hans hele indstilling var imod ceremonier af enhver art, og i et så personligt anliggende som et dødsfald af et kært og nærtstående menneske ville han ikke stå til skue.

Han fortsatte nu med at drive kroen alene. Anni holdt den gamle kro i fin stand, men bortset fra Anni og hendes unge pige ville han ikke have andre kvinder til at hjælpe sig, og somme tider kneb det endda også med dem. Han var jo vant til at regere, og af og til passede det ham ikke, når de kom og ville gøre rent, men Anni havde mange andre gøremål, så det kunne hun ikke tage hensyn til. Det gik da også, selv om det ikke har været noget let job for hende. Bedstemor fik ved list altid gennemtrumfet, at der jævnlige blev malet og tapetseret. Men dette ville bedstefar ikke høre tale om mere. Nu skulle kroen

holde ham ud, som den var. Efterhånden blev der også temmeligt forfaldent, for bedstefar levede 10 år efter bedstemor. Man kan sige, at både kroen og bedstefar holdt hinanden tiden ud.

Der blev nu indført total selvbetjening. Gæsterne måtte selv hente deres øl, som var den mest gangbare af de drikke, der blev solgt. Om vinteren stod ølkasserne i køkkenet og om sommeren i kælderen. Kaffe kunne dog endnu fås, men den skulle bestilles ovre hos Anni, og bedstefar forsøgte altid at snakke kaffetørstende folk fra det. Han syntes, det var alt for besværligt og ikke umagen værd; det var lettere at tage en øl eller en sodavand, sagde han. Gæsterne lagde selv pengene for det, de havde nydt, i den gamle sykasse, der fungerede som pengekasse, og som stod i bunden af skabet; de måtte også selv veksle, hvis det var nødvendigt. Bedstefar nærede stor tillid til alle og drømte ikke om, at nogen ville snyde ham.

Nye stamgæster

Bedstefar havde altid stået sig godt med ungdommen. I sine sidste leveår var hans specielle gode ven »æ halm-tækker«, hvis borgerlige navn var Hans Jørgen Hannibal. Han var af profession tækkemand, lige som hans far havde været det. Jeg blev forøvrigt konfirmeret sammen med Hans Jørgen. Han besad en englelig tålmodighed til at høre på bedstefars historier, som han jo måtte høre mange gange. Hvis der ikke var andre til stede, hyggede de to sig sammen. De raflede eller spillede kort, og tiden gik fornøjeligt og godt for dem. Hans Jørgen Halmtækker var bedstefar til stor adspredelse, efter at han var blevet alene. Alle, der kom på kroen, blev behandlet ens, der blev ikke gjort forskel på rang og stand. Selv godsejeren

Ved stambordet. Johannes Bergholt t.v. Med ryggen til hans svigersøn Carl Schaar og yderst t.h. Ingvar Bergholt, Padborg. Amatørfoto 1950'erne.

Halk kro kort før den blev nedrevet. Amatørfoto 1960.

fra Ultang, Fromm-Christiansen, som de fleste i byen sagde De til, blev af bedstefar selvfølgelig tituleret med du, men de var også gode venner, selv om bedstefar ofte vrissede ad ham, når han sagde noget, som han syntes var forkert. Når de andre gæster på kroen sagde De til Christiansen, skældte bedstefar dem ud og sagde, at nu skulle de lade være med at skabe sig. Christiansen var en fredelig mand, han blandede sig ikke i det, det lod han bedstefar om, han selv var nærmest ligeglad. Trods bedstefars ilterhed og rethaveriskhed kom folk igen, mærkeligt nok blev ingen særligt fornærmede, det har jeg aldrig kunnet forstå.

I årene efter krigen kom der flere fremmede ude fra til Halk. Således var der en gang nogle old-boys roere fra Kolding, som var strandet i Halk med deres båd. De gik de 2 km op til landsbyen for at få assistance til at kunne stå til søs igen og gik ind på kroen, hvor de efter »forliset« ville styrke sig med en øl. De blev der et par timer. Synge kunne de også, »En svensk konstabel fra Sverige« blev sunget for fuld udblæsning. Den syntes bedstefar var mægtig og han sang med, højt og falsk. Om-sider drog de afsted, men minsandten, da det blev sommer igen, stod de pludselig en dag i døren og indledte straks gensynet med at synge »En svensk konstabel« ... Bedstefar syntes godt om disse fornøjelige roere, sådanne humørfyldte mennesker var værd at samle på.

Blandt stamgæsterne først i halvtredserne var der også en officer fra kasernen i Haderslev. Hans navn var Rasmus Rask Rasmussen, blandt vennerne i Halk blev han kaldt Ras, og for spøg lavede de hans titler om. Han var intendant og premierløjtnant. Halkningerne lavede disse titler om til: Intet-andet og præmie-løjtnant. Det syntes han selv var vældig sjovt. Han syntes godt om stemningen i den gamle kro og kom der ofte. Bedstefar fyldte 80 den 7. januar 1954. Ras må have fået datoen galt i halsen.

For den 7. december 1953 indløb der følgende skrivelse fra kasernen i Haderslev:

Til kongelig privilegeret
kroejer udi Halk
Johannes von Bergholt,
Halk kro / Danmark.

Haderslev, den 7. december.
Anno 1953.

Kære Johannes!

Til lykke med dagen, du gamle drot,
i kroen med venner du samles.
I drikker måske en ekstra pot,
der raffles, der bimles, der bamles.
Beklager, jeg ej selv i kroen bænkes
på denne dags så festlige stunder.
Derfor du denne ti'er skal skænkes,
men ej til din lomme,
men til eders munde!
Jeg befaler du ej den i banken lægger,
men bruger den ved bordet til en lille runde,
til dig, æ brandmajor, æ blæksprutte og æ halmtækker!
Til slut, Johannes, vil jeg ønske og tro,
skønt din høje alder, men gode humør,
atmosfæren du vil bevare i din »kongelige« kro,
jeg kommer igen – jeg har været der før!

Til lykke:

(sign.) Ras Rask.

Dette digt gjorde naturligvis lykke, selv om det kom en måned for tidligt. På selve fødselsdagen den 7. januar var onkel Ingvar fra Padborg som sædvanlig på besøg, og da besluttede fødselsdagsselskabet, at nu skulle Ras

få et svardigt. Onkel Ingvart gik omgående i gang og forfattede hurtigt et »telegram«. Da de var kvikke i Halk til at finde på sjove ting, fandt man på, at svar-telegrammet skulle sendes på en af de blanketter, bedstefar med visse mellemrum var forpligtet til at udfylde til toldvæsenet. Toldvæsenets spørgsmål står trykt ude i marginen, og neden under disse fandt man så på nogle sjove svar, så blanketten således blev udfyldt. Neden under forlangte toldvæsenet, at man skulle opsummere, hvor meget der var medgået til diverse forbrug, og til sidst skulle man opgive den samlede afgiftspligtige omsætning. Disse ting blev udfyldt. Jeg nåede at få det skrevet af med spørgsmål og svar som på den originale blanket med onkel Ingvars digt i midten:

Takketelegram til
hr. Intet-andet end
Ras Rask Rasmussen,
Årøsundvej, Haderslev.

Den 7. januar 1954.

Omsætning:
den 7.1.1954:

Stærkt øl:
Fuglsang!

Her går det godt, send flere penge,
men kære Rask, vent ej for længe.
For krofars hals er tør og tjæret,
kun hurtig hjælp kan klare skæret!

Snaps:
»varm«!

Ja, kære Rask, det var kun spøg,
du ved, jeg lide kan halløj.
Hav mange tak for gaven stor,
dens *virkning* sætte vil sit spor!

Akvavit For snart nu samles de gamle gutter,
med »stænk og tie'ren vi af så futter.
og mix«: Din skål vi drikker med bram og brask:
Nix! Højt leve *præmie-løjtnant Rask!*

C.L.O.C. Dog, kære ven, jeg vover at spå,
likør: da telegrammet du skrev, var det »dagen derpå«,
F ø j! thi den 7. december du skriver,
mon den dag du atter en tier vil give?

Vine:
udsolgt!

Privatforbrug:
stort!

Personaleforbrug:
meget større!

Medgået til madlavning:
alt!

/Samlet afgiftspligtig
omsætning:
00 kr. 00 øre!

Da mund- og klovesygen kom igen

I 1951 grasserede mund- og klovsygen blandt snart sagt alle besætningerne i Halk. Hos den daværende sognefoged, Hans Jessen Bramsen, en fætter til Anni, var sygdommen også kommet, og da beboerne på de sygdomsramte gårde havde totalt udgangsforbud og heller ikke måtte modtage besøg, kunne Hans således ikke passe sit arbejde som sognefoged. Iver blev derfor konstitueret, og når der var noget, han var i tvivl om, rådførte han sig med Hans pr. telefon. Den gang var det ikke almindeligt,

i hvert fald ikke på landet, at man blev borgerligt viet, men under Ivers forholdsvis korte tid som »embedsmand« skete det et par gange. Bl. a. var der en fodermester fra Langmose, hvis kæreste var i lykkelige omstændigheder, og de skulle derfor giftes ret hurtigt. Denne vielse foregik i Ivers pæneste stue. Det officielle, altså selve vielsen, klarede han med vanlig veltalenhed, men han blev noget rådvild, da brudeparret med deres vidner roligt blev siddende efter vielsen. Han gik derfor ind og ringede til Hans, hvem han spurgte: »Du, Hans, er det almindeligt, at dem, man har viet, får serveret noget?« »Nej,« det mente Hans ikke, men han var jo heller ikke købmand. Nå, Iver gik ind igen, men da selskabet stadigvæk lod til at have tid nok, fik han Anni til at servere vin og småkager, og efter at have skålet gik »følget« omsider. Efter denne debut kom præsten en dag forbi, og Iver sagde da til ham: »Du har fået en skarp konkurrent, vi er blevet kolleger, jeg tror jeg går af med sejren, hvad angår vielser, for her serveres der bagefter.« Ja, det måtte præsten indrømme, der kunne han ikke hamle op. Men en skønne dag var mund- og klovsygen forbi. Hans genoptog sit hverv som sognefoged, og Iver blev fritaget for repræsentationskontoen med vin og kager til diverse brudepar.

En mystisk dame

Sidst på vinteren 1954 kom der en dag en elegant, pelsklædt dame ind på kroen. Bedstefar sad alene og læste, da hun gjorde sin entré. »Goddag,« sagde hun, »kan jeg få en kop kaffe?« Da det nu var et kvindeligt væsen, der forlangte kaffe, forsøgte bedstefar ikke denne gang at snakke sig fra det, så han svarede: »Tja, hvis du gider

gå over til min svigerdatter gennem køkkendøren og bede hende lave den, så værsgo.« Damen har nok kigget noget, men hun tog det pænt og gik over til Anni, hvorefter hun lidt senere fik kaffen serveret. Mens hun sad der med sin kaffe, indledte hun en samtale med bedstefar, og han svarede, som han plejede, nemlig uden omsvøb. »Bor De alene?« ville hun vide. »Ja,« sagde bedstefar. »Min kone døde for nogle år siden, og efter denne tid har jeg boet alene, og det agter jeg at blive ved med, så længe jeg lever.« Damen havde mange flere spørgsmål. De diskuterede livet og døden og andre alvorlige ting, og de kom svært på »bølgelængde«.

Mens de således sad fordybet i samtale, gik døren op, og ind træder Hans Jørgen Halmtækker og et par andre stamgæster. De hilste afslappet på den fremmede dame, og satte sig på deres sædvanlige pladser for at få et slag kort. Lidt efter skulle selskabet have en forsyning øl. Da det i bedstefars tid altid havde været kvindearbejde at hente øl, og da der nu var en kvinde til stede, spurgte bedstefar hende derfor: »Vil du hente fem øl i køkkenet?« »Ja«, svarede hun uden at blinke. Jo mere hun fandt ud af denne mærkelige kro, des mere interesseret blev hun. Mandfolkene var ikke vant til, at der opholdt sig kvinder i skænkestuen, men det var de nu ikke forlegne over. De svarede, hver gang hun havde et nyt spørgsmål, og de holdt også sjov med hende, men det blev den »vakse« dame ikke fornærmet over, hun tog det med godt humør. Således spurgte bedstefar hende bl. a. om den pels, hun bar var en kaninpels? »Nej, da,« lo hun, »den har skam tilhørt en mere kostbar dyrerace.« Noget efter spurgte hun efter toilettet. Bedstefar forklarede, at det var lige om venstre hjørne ude i gården. »Er der træk og slip?« spurgte hun. »Nej, kun slip,« sagde bedstefar og grinede. »Toilettet« var nemlig kun et gammeldags das.

Da damen kom ind igen, ville hun betale. Bedstefar nævnte et tilfældigt, lille beløb og sagde så: »Du kan lægge pengene i kassen i bunden af skabet.« »Jamen, jeg skal have vekslet,« svarede hun. »Det er i orden, så gør du bare det,« sagde bedstefar og fortsatte sit kortspil. Damen virkede nu temmelig målløs over en sådan tillid. Det har hun nok ikke været vant til fra København, hun havde fortalt bedstefar, at det var der, hun kom fra. Inden hun tog afsked med mændene i skænkestuen, gik hun over til Anni og fortalte hende om de sælsomme oplevelser, hun den eftermiddag havde haft på kroen, og hvilket indtryk den gamle kromand og hans gæster havde gjort på hende. »Deres svigerfar er et fantastisk menneske,« sagde hun til Anni. Hun var også interesseret i det gamle interiør, bl. a. de gamle dørhåndtag. Ingen ved rigtigt, hvad denne dames ærinde i Halk var hin vinterdag. Men et ærinde må hun have haft. Hun fortalte ikke, hvorfor hun var der. Hun var en fremmed, men begavet og kultiveret nok til at kunne se, at hun stod over for noget temmelig usædvanligt, noget som egentlig hørte en anden tid til, og som snart kun ville være historie.

Radiofolkene

I det følgende forår var jeg sammen med en kollega fra det sagførerkontor, hvor jeg var ansat, på besøg hos bedstefar en eftermiddag. Bedst som vi sad og sludrede, kørte der en stor, grå bil af varevognsformat op i krogården. Vi kiggede ud, der stod Danmarks Radio på et skilt ved siden af nummerpladen. To herrer steg ud. Min kollega sagde: »Det er Ole Kühnel,« men jeg ved det ikke den dag i dag, for d'herrer præsenterede sig ikke. Da de kom ind sagde de: »Goddag, vi kommer fra Dan-

marks Radio, og vi vil gerne have et interview med Dem.«
»Nå, så det vil I,« sagde bedstefar, »det bliver vi nu flere om at bestemme. Jeg skal i hvert fald ikke i radioen, tror I jeg vil være til grin for hele landet?« »Nej, nej,« sagde radiofolkene, »det bliver De da heller ikke af den grund. Vi har bare hørt, at stedet her skulle være yderst særpræget, og at kroen bliver drevet på en, i vore dage, speciel måde.« »Hvad særpræg er der ved det her?« sagde bedstefar, »og der bliver ikke noget interview med mig, det kan jeg godt fortælle jer, men vi kan godt hygge os lidt, så sæt jer ned og få en øl.« »Tak,« sagde de, »men vi vil nu hellere have noget andet.« »Er øl ikke godt nok?« spurgte bedstefar. »Jo-e,« sagde den ene, »men vi vil bare have en lille ting.«

Jeg skyndte mig at sige: »Bedstefar, jeg går ned i kælderen for at se, hvad der er.« Der nede fandt jeg kun én flaske, en støvet gammel en. Jeg tørrede den af, der stod på etiketten: Hermann G. Dethlefsen, rom altså, tænkte jeg, tog den med ned i skænkestuen og sagde: »Vi har kun rom.« »Det er også godt,« sagde de to reportere, »vi kunne godt tænke os en toddy.« »Romtoddy – grog,« larmede bedstefar, »nej, det kan I ikke få. Her drikker vi kun ren rom.« »Så-e,« spurgte de forbavset, »må vi ikke få vand i?« »Nej,« forklarede bedstefar, »efter min kones død drikkes den slags her uden vand. Det er alt for besværligt med det vandpjaskeri.«

»Godt,« sagde den ene beslutsomt, »så drikker vi rom naturel.« Dette gjorde de så – af ølglas.

Bedstefar nøjedes med sin »Fuglsang«, han morede sig kosteligt, da de to københavnere gik i lag med den store pokal ren rom. Noget interview blev der altså ikke ud af det, men alle havde en fornøjelig eftermiddag. Om den mystiske dame den vinterdag har haft kontakt med radiohuset forbliver uopklaret. Men utænkeligt er det vel ikke. Det er bare noget, vi siden har talt om indbyrdes.

Vi har gisnet, om damen måske har været en slags »spejder« for senere påtænkte interviews med »originaler« rundt om i landet, men det får vi nok aldrig at vide, det er over tyve år siden.

Damkatastrofen

Min moster Bodil var et livstykke. Når hun var hjemme på kroen som voksen, foretrak hun at servere frem for at deltage i køkkenarbejdet, og da hun var et livligt gemyt med et godt humør, var hun velset af gæsterne som »ølsløber«. En årrække boede hun sammen med sin mand Carl og deres datter Vera på Stevns, og her vandt hun sig mange venner på grund af sin joviale væremåde, og da hun også fortalte Stevns-boerne en del historier fra kroen, var hun meget populær på grund af sit underholdningstalent.

Moster Bodil druknede på Haderslev dam den 8. juli 1959, kun 50 år gammel.

Hun var sammen med nogle naboer taget med udflugtsbåden til Damende hin forfærdelige dag, hvor så mange børn og voksne mistede livet. Denne dag glemmes vist aldrig i Haderslev. Dertil var der for mange ofre fra byen og oplandet, og heraf var de fleste børn; sårene efter denne katastrofe kan endnu ikke være helet. Nogle af de pårørende fik kun udleveret en plasticpose med de forkullede rester af deres kære. Men moster Bodil sprang i vandet og druknede. Hun blev ført i ambulance til Gram sygehus, men ved ankomsten hertil var hun død. Vi kørte i disse skrækkelige dage flere gange gennem Haderslev. Det var en by i sorg. Overalt i 8 dage, indtil de sidste ofre var blevet begravet, vajede flagene på halv. Kirkeklokkerne ringede ustandselt, og i gaderne herskede der en

knugende tavshed. Moster Bodil blev begravet på Halk kirkegård ved siden af sin mor.

Da vi dagen efter ulykken og meddelelsen om Bodils død tog til Halk for at trøste bedstefar, som på det tidspunkt var godt 85 år, løb følelserne af med mig, da jeg så ham sidde der i sin gamle stol. Jeg fór hen til ham og tog ham om halsen, idet jeg hulkede: »Åh, bedstefar, det er forfærdeligt.« Men den gamle mand tog det forbavsende roligt, og det blev ham, der trøstede mig, idet han sagde: »Så, så, sådan skulle det nu være. Bodil er bare gået forud for os.« Der kom hans barnetro ham til gode og hjalp ham over også denne sorg.

Et langt, begivenhedsrigt liv er slut

Den 5. maj 1960 døde bedstefar, 86½ år gammel. På det tidspunkt var han Danmarks ældste kromand. I 60 år havde han drevet kroen, og med ham ophørte bevillingen. Den følgende sommer blev kroen revet ned. Mor ville en dag besøge sin far og tog om morgenen fra Vojens for at kunne nå rutebilen, der ved ca. 11-tiden skulle være ved kroen. Da hun ankom, så hun, at der var rullet for vinduerne i skænkestuen. Det foruroligede og undrede hende, bedstefar havde jo altid været morgenmand. Men i den senere tid var der dog ligesom sket en forandring med ham. Hun bankede på ruden og råbte: »Far!« Ingen svarede, hun prøvede igen, og omsider hørte hun en svag røst: »Jeg er her, men kan ikke rejse mig.« Mor løb over til Iver i butikken, hvor de havde haft formiddagstravlt som sædvanligt, og herfra kunne de ikke se vinduerne i skænkestuen. Iver løb med mor over til kroens køkkenindgang, men de kunne ikke få døren op, idet den var låst inde fra. De fik så fat i smeden Martin, som fik

døren dirket op. På skænkestuegulvet fandt de bedstefar, kun iført sin natskjorte. Han var faldet over den elektriske varmeovn og kunne ikke komme op igen ved egen hjælp, sandsynligvis havde han haft en hjerneblødning.

Da de hjalp ham op, var han sig dog sit eget jeg bevidst, idet han sagde: »Det var godt I kom, ellers havde der ingen kromand været i Halk mere – gi' Martin en øl.« De fik ham bragt til sengs. Sengen blev flyttet ind i skænkestuen, der var mere behageligt end i det iskolde sovekammer. Tre uger varede det. Han var hele tiden klar over, at nu var det slut. Han var ikke altid ved bevidsthed, men en del af tiden var han det, så sagde han på sin sædvanlige facon: »Gid jeg var blevet skudt i Frankrig, for det her er ikke til at holde ud!«

Familien vågede på skift både dag og nat, han kunne ikke være alene, så syg, som han var. En nat jeg var alene med ham – jeg lå i den lille stue ved siden af skænkestuen – råbte han på mig. Idet jeg rejste mig, fik jeg nogle voldsomme sting i hjerteregionen. Jeg kunne ikke røre mig af stedet og blev stående helt stiv. Omsider gik det over, og jeg gik ind til ham. Irriteret spurgte han mig: »Hvor blev du dog af?« Jeg svarede, som sandt var, at jeg havde fået ondt ved hjertet. »Ak, herregud,« sagde han, »er du nu også ved at dø?« Samme nat bad han om at få det store askebæger og nogle tændstikker hen til sengen. Dette askebæger var stort og grimt, en reklame-tingest, men bedstefar syntes godt om det, fordi han havde fået det foræret af en ven, Eduard Barsøe, som havde haft det med til ham fra Schlachthof i Hamborg. Bedstefar fik fat i sin tegnebog og tog fra et af rummene nogle papirer, lagde dem i askebægeret, og bad mig sætte ild til. Jeg måtte aldeles ikke se disse papirer. Jeg ved imidlertid godt, hvad det var, der blev brændt. Det var de noterede beløb på en del penge, han havde lånt til forskellige, og endvidere var det bedstemors breve til

ham, den gang hun lå på sygehuset, kort før sin død. Alt dette blev nu tilintetgjort, det kom ingen andre ved.

Ved 4–5-tiden denne morgen forlangte han pludselig at få et koldt bad eller en kold afvaskning, som han jo havde været vant til hele sit liv. Jeg prøvede at snakke ham fra det, men der var intet at gøre. Jeg gik ud i køkkenet og hældte vand i et stort vandfad og stillede det på komfuret, for at det kunne blive en smule lunt, alt imens jeg tænkte: »Dette er vanvittigt med koldt vand til så sygt et menneske.« Bedstefar blev utålmodig og spurgte, hvor vandet blev af. Han forlangte at få det bad omgående. Jeg tog fadet og gik derind og ved fælles hjælp kom han på højkant. Jeg tog en svamp og plaskede ham i det kolde vand, så gulvet sejlede. »Åh,« sagde han, »det gjorde godt,« men bagefter kunne han ikke få varmen. Han måtte have to dyner, og lige meget hjalp det, han rystede af kulde. Jeg var ulykkelig over det, men havde jo ikke haft noget valg. Han *ville* have det bad. Da mor efter at have været der i 14 dage måtte hjem, gik hun ind for at sige farvel til ham. Han vidste, at det var sidste gang, han så hende. Mor græd. Han sagde trøstende: »Farvel, min egen, lille pige. Græd ikke sådan, *det kan kun koste livet, og vi mødes igen.*«

Den følgende nat døde han.

Begravelsen foregik i stilhed, men Hans Jørgen og et par andre af bedstefars unge venner var mødt op i mørkt tøj og med alvorlige miner. Desuden deltog naturligvis naboer og venner sammen med familien. Efter begravelsen stod far og jeg i skænkestuen, der nu, da hovedpersonen var borte, virkede tom, kold og forfalden. Vi stod begge og tænkte på den fordums livlige aktivitet her og så de mange, forskellige mennesketyper for os, som var gået og kommet gennem de mange år. Far sagde da: »Hvilket godt liv, bedstefar har haft. Her i denne stue har han siddet hele sit liv. Her var hans verdens midt-

punkt. Hvad der end skete andre steder, her var den daglige rytme uforanderlig. Han fik lov at dø med værdighed i disse fortrolige omgivelser, hvorfra han gennem 60 år ordnede ikke blot sine egne, men også alle verdensproblemerne.« Far sluttede med at sige: »Det er ikke alle beskåret at få lov at dø på den måde.«

SØNDERJYSKE LEVNEDSLØB

I denne serie er hidtil udkommet:

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Udsolgt.

Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Kr. 6,00 (10,00).

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører. Udsolgt.

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.

Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Udsolgt.

Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Udsolgt.

Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag. Udsolgt.

Jens Bladt: Alsiske minder. Udsolgt.

H. Gjessing: Drengår og manddomsvirke i Tønder. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 13,00 (22,00).

I. J. I. Bergholt: Pligtens vej. En sønderjyde i 1. verdenskrig. Udsolgt.

J. N. H. Skrumsager: Ane Marie Skrumsager. Udgivet ved Dorrit Andersen. Indb. kr. 12,00 (21,00).

Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand. Indb. kr. 15,00 (25,00).

Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Indb. kr. 18,00 (31,00).

Peter Beck: Dansk dreng i Sundeved. Udsolgt.

Peter Beck: Ung mand fra Sundeved. Indb. kr. 20,00 (35,00).

J. H. Jensen: Landsbylærer i genvundet land. Indb. kr. 25,00 (45,00).

Peter J. Møller: Haderslevdreng mellem dansk og tysk. Indb. kr. 25,00 (45,00).

Edith Bergholt Andersen: Kroen i Halk og kredsen omkring den. Indb. kr. 25,00 (45,00).

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samfunds ekspedition, Landsarkivet, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

Alle priser er incl. moms. Normalpriser er angivet i parentes.